

III. ÉVFOLYAM * POSTARINA PLACENA U GOTOVOM * 1934 MAJUS

5
KALANGYA

IRODALMI FOLYÓIRAT: SZENTELEKY KORNÉL ALKOTÁSA

SZERKESZTIK:

SZIRMAI KÁROLY ÉS KENDE FERENC

TARTALOM:

POPOVIĆ DÁKA: Jószándéku irás a szorosabb együttműködésről	325
CSUKA ZOLTÁN: Márciusi láz (Vers)	331
KENDE FERENC: Péter Rouenban (Elbeszélés)	332
Janus Pannonius verseiből	339
VELJKO PETROVIĆ: Csángó Örzse (Elbeszélés)	342
FARKAS GEIZA: Magas, mély (Tanulmány)	346
ÁPRILY LAJOS: Tutajok (Vers)	354
NÉMETH LÁSZLÓ: Ember és szerep (Tanulmány)	355

KISEBBSÉGI KULTÓRELET:

HAVAS KÁROLY: Az új jugoszláviai magyar kulturfeladatok	367
CSUKA JÁNOS: A kisebbségi védelem	369

RADÓ IMRE: Mélypont alatt (Regény) Folytatás	373
--	-----

LÁTHATAR:

KÁZMÉR ERNŐ: Irodalmi szemle	387
FARKAS GEIZA: Az emberi állapot	394
CSUKA JÁNOS: Moricz Zsigmond horvát nyelven	395
CSUKA JÁNOS: A Letopisz kettős száma	396
SZIRMAI KÁROLY: Blazsek Ferencről és a Panoptikumról	397

KÖNYVÉSZETÜNK:

BIBLIOGRAFIAI JEGYZÉK (4. közlemény)	399
--------------------------------------	-----

Előfizetési árak:

Jugoszláviában:	Magyarországon:
Számonként Din. 15'—	Számonként Pengő 2.—
Negyedévenként Din. 45'—	Negyedévenként Pengő 6'—
Félévenként Din. 90'—	Félévenként Pengő 12'—
Egész évre Din. 180'—	Egész évre Pengő 24'—

Jószándéku irás a szorosabb együttműködésről

A Kalangya számára írta
Popović Dáka szenátor, v. miniszter

Örömmel teszek eleget a Kalangya szerkesztősége felkérésének, hogy mint államunk jó helyzet-ismerője, néhány szót szóljak a folyóiratról, viszonyainkról és hogy törekvéseik megértő szellemét dokumentáljam.

Feladatomban szabad, ám mégis kötött. Reám nézve két okból sem könnyű.

Az első, mert a Kalangya mindenekelőtt irodalmi folyóirat, már pedig én az irodalommal és művészettel régóta nem foglalkozom. Néha-néha elolvasok egy-egy költeményt, elmegyek egy-egy hangversenyre és kiállításra, sőt a vásznat is rongálom és pocskékolom a festéket. Valaha bátorítottak és biztattak, de az élet a politika sikos porondjára sodort. Aki pedig csak egyik lábával jár azon az uton, a tudomány és művészet számára végkép elveszett.

A másik gátló körülmény, hogy én, mint politikus, kinőttem a politika gyermekcipőjéből. Tapasztalatom ugyanis arra tanít, hogy a politikusnak ma nem szabad nyilatkozni. Sem szóban sem írásban, mivel a mai időkben nagyon könnyen megtörténhetik, hogy az események már holnap ránk cáfolnak. Ezt a fényűzést megengedheti magának az író, a művész, sőt a tudós is, de a politikus semmiképpen. Ha a politikust az események megcáfolják, örökre eltemetett, már pedig magunkat eltemetni se nem természetes, se nem észszerű.

Nem így van ez a franciáknál, az angoloknál, sőt még a cseh-szlovákoknál sem. Ott a politikusok sokkal beszédesebbek és közlékenyebbek. Nálunk, jugoszlávoknál e tekintetben néhai Pasić olyan stílust teremtett, melyből az öregek és mi, fiatalok — a politikusok és színészek mindig fiataloknak tartják magukat — még a mai napig se tudtunk kivetkőzni. E stílus alapvonásai: a begombolkozottság, a szűkszavuság és a határozatlanság. Ezt a stílust sokan hajlandók bizantinizmusnak nevezni, jóllehet ez mindenekelőtt csupán egy bölcs öregember személyes tapasztalata. Ily bölcs ember mindenütt akad falvainkban, igaz, hogy nem sok.

A politikus helyzete egyidő óta erősen megváltozott. Mindjárt hozzáteszem, hogy hátrányára. Tőle mindent elvárnak, bár ő még magán sem tud segíteni. S csupa erényt követelnek tőle, bár ő maga is halandó, mint a többi ember. A politikust ma még saját kormánya, szűkebb köre s választói sem akarják megérteni, hát még politikai ellenfelei. A választás után, mikor elnyerte a nép bizalmát, elhagyatottnak érzi magát. Szűkebb vagy tágabb érintkezésbe jut az élet központjával s mint a nyul, kétségbeesetten fut az autó reflektorának fénysugarában. S ha a gázolást elkerülvén, megmenekült,

mindnyájan azt kiabálják: ez vidra — és gyanuba fogják. A szégyen politikus pedig Hamlethez hasonlóan elkezd kétkedni mindenben és mindenkiben. Mindenütt hurkot, vermet és összeesküvést lát. S míg azon fáradozik, hogy óvatosan lépkedjen, ráfogják, hogy ezt kevélységből, piperkőcségből vagy más okból teszi. És ezért ne csodálkozzatok, hogyha egyik reggel az egész világon ily plakátok jelennek meg:

Világ politikusai egyesüljétek! Ne hagyjátok magatokat a nyilvánosságtól kinozni, különösen pedig az ellenjelölttől stb.

Tény, hogy ma a politikusoknál is beállt a krízis; nehéz és komoly. Mily szép volt egykor a politikus élete! De ma, e demokráciában nem az.

Ne vegyék zokon drága olvasóim e hosszú, félig tréfás s talán kissé fanyar bevezetést. Hosszu, mert szándékosan rá akartam mutatni, hogy a krízis elérkezett a politikusokig és a politikáig; de elismerem, hogy az ily hosszú bevezetés nem áll arányban azzal a kevéssel, melyet — csak úgy kapásból — alább fogok elmondani.

Tehát először is, térjünk át a Kalangyára s utána arra, ami ép eszünkbe jut.

Egy irodalmi folyóiratot szerkeszteni és azt már harmadik éve fenntartani: nagy ügyesség és magas fokú politika. Ez a kényes munka próbára teszi a szellemi képességet — az ideg- és ösztönéletet. Kétszeresen nehéz kisebbségi folyóiratnál, melynél a vezetés még nyitott kérdés s melynek feladata, hogy megteremtse saját, új irodalmát, irodalmi körét s a jugoszláv területen három járásban lömbökben, Bezdántól Béla Crkváig pedig hol ritkább, hol sűrűbb diaszporában élő 380.000 főnyi magyarság agyának és szívének az új tájékozódást. Mindezt új politikai alapra helyezni, összeforrasztani, fenntartani és fegyelmezni: nem kis dolog. A jugoszláviai magyar irodalom zsenge hajtását új és fiatal írókkal s a parasztian kemény fejű közönséggel — amilyenek vagyunk e sík földön valamennyien — felnevelni: keserves munka. Hogy a reális, se tulszéles, se tulszűk kereteket megteremtsék, égaljunk színeivel kitöltsék s mindenütt megtalálják a mindenhol megfelelő hangot, ritmust és hangsúlyt, ahhoz évtizedek kellene, de elsősorban önbizalom és a követők hite. És mindezt ma csinálni, mikor a fékevesztett nacionalizmus hullámai kicsaptak medrűkből!... Mikor a hullámok ritmusa szabálytalan, nem mint a szinusz-görbe s a természet és ész törvényeire törő; ma, mikor más módszerekkel dolgozik a tudós s az újságíró nem tollával, hanem vérével és idegeivel írja cikkeit; s midőn az emberek oly gonoszak, hogy még a legközönségesebb dolgoknak is pokoli tendenciát tulajdonítanak... Valóban nem irgylendő azoknak a munkája, akik, mint a Kalangya szerkesztője is, tiszta és nemes célokat tűztek maguk elé. Ez a munka jelentős, minden tiszteletünket megérdemlő s amellet felelősségteljes is. E szerep vállalásához nem elegendő, hogy valaki ügyes újságíró, író, esszéista, művész és jogász legyen, ehhez valamivel több kell: politika és pedig a szó legmagasabb értelmében.

Még a legkiválóbb történetírók is csak közepesen aluli politiku-

sok voltak; az irodalom és az irodalmi kritika legjobb tanárai még az átlag-írókat és költőket sem érték el s a festőművészet nagy kritikusi csak mázolóknak, kézműves képfaragóknak számítottak. Valamely folyóirat szerkesztésének írásba foglalt vagy nem foglalt irányelveit az alkotmány szakjogásza száz szempontból is kifogásolhatja, Hitler azonban egyetlen tollvonással egészen 1937-ig, felüggeszti a weimári alkotmányt, melyet valószínűleg a német alkotmányjogászok elitje fogalmazott. Így dolgozik ma Kemal pasa, így Mussolini s így Roosevelt. Nincs idejük a várakozásra. Az élet minden esetben tettet és gyors elhatározást követel tőlünk. Bárha ez reájuk nézve gyakran hátrányos és nehéz. De az élet nem várhat. Így áll ez a Kalangyával is, mely kissé büszke is lehetne, mert a fiatal írók olyan gárdáját teremtette meg, amilyen e területen még sohasem volt, még a magyar impérium alatt sem, abban az időben, mikor a magyar irodalom legnagyobb expanzióját élte. S ennek a gárdának tagjai — egynéhány kivételével — mind e tájon született fiatalemberek. Kiegyensúlyozódásuk és kiforrásuk csupán idő kérdése. A fő azonban a tehetség s többségük — nem tehetségnélkül való.

Bácska, Baranya, Bánát, nékünk, akik itt születünk, valamennyiünknek drága tájak. Annyira azok, hogy királyságunk összes népei közül mi vagyunk a legkevésbé vándor-hajlamuak. Mi válunk el legnehezebben földünkötől. Azt mondják, hogy a crnagórai, likai és dalmáciai szereti kopár hegyeit és szikláit, de mi azt látjuk, hogy évekig is megvan anélkül, hogy arcára kiverődne az elhagyott szülőföld miatti szomorúság. S bármennyire is szépek egyes vidékeink, alföldünknek megvan a maga varázsa. Rónáinkat meg lehet szeretni, de senki se szeretheti jobban nálunk, akik itt születünk s akik tudjuk, hogy mit adhat s mit nyújthatunk mi néki. Népünk egész éven át együtt él a földdel, mint az asszonnal és a gyermekekkel; kapálja, egyengeti, forgatja, töltögeti, kitarolja és barázdálja; néhányan még el is beszélget földjével. Amikor a vetések fölött zöldes-fekete fellegek jelennek meg, oly aggodalmas tekintetet sehol sem látni, mint népünk szemében. Amidőn júniusban, aratás előtt a falusi gazda letép egy kalászt, szétmorzsolja széles, kerges tenyerén, egyik kezéből a másikba szórja — kiszitálván a toklászt és a pelyvát — oly meglegedett arcot sehol sem lehet látni. Ha gyalog, kocsin vagy vonaton szállások mellett haladunk el, a szállások és az istállók után szinte holdnyi pontossággal meg tudjuk mondani, hogy kinek mennyi a vagyona; tudjuk, hogy hány marhája lehet ennek vagy annak a gazdának, sőt még azt is ki tudnók találni, hogy a szállási nép mit ebédelt. Találkoztam Délszerbiában ott letelepedett embereinkkel: szerbekkel, svábokkal és magyarokkal. Sokan már mély gyökeret eresztettek s dolgoznak, gyarapodnak, de leveri őket a nosztalgia. Ilyenek vagyunk; helyi hazafiságunkat, röghöz kötöttségünket rajtunk kívül nehezen értheti meg valaki.

Problémáink a világ nagy problémáihoz képest csekélységek. Tájunkon nem csirázhatnak földeket rengető eszmék. A nagy világ

számáran talán acélos, tiszai buzánk legnagyobb hírességünk. Még itt született, legkiválóbb embereink is, ha hazai földön nőttek volna fel, sohasem fejlődhetek volna ki. Pupinból, a tudósból, ha Ildorban marad, hihetőleg jó, falusi gazda válik, László talán eléri Prédityet, Lénau Csatádon sohasem írja meg Szavonaróláját. Tájunknak sajtósága és gravitációja; magasba törni senkit sem enged, de olyan gazdákat, mint a Dungyerszkiak, Lédererek és Machmerék, csak ő adhatott. Földünkön senki sem erősebb embereinknél s aki tisztában van vele, hogy mi kell talájunknak és meg is tudja néki adni, annak sokszorosan fizet a szeretetért.

Problémáink világviszonylatban igaz, hogy csekélységek s matematikai fogalmazásban n-dik értékűek, de hazánk szempontjából elsőrendű jelentőségűek. Hogy államunk ezideig kevés figyelmet fordított reánk, annak oka egyszerű. Mi nem éreztük a háboru szörnyűségeit. **Hambárjaink színültig telvék még 1919-ben is, mikor szerte a világon nincstelenség és éhség uralkodott. S mi széles gesztussal adtunk. S adunk állandóan attól az időtől kezdve, de mind kevesebbet, amit észre kellett venni pénzügyminiszterünknek is. Hagyni kellene tehát, hogy fellélegezzünk, hogy ismét adni tudjunk.**

Ámde problémáink összefüggőek. Még magunknak sem sikerült valamennyi helyét kijelölnünk. És ezt senki sem fogja akarni, de nem is tudja megtenni, ha mi magunk nem csináljuk meg. A jugoszláv impérium bekövetkeztével a németek találták fel magukat a legjobban; a Kulturbund eresze alá gyülekeztek; a többi testvérek pedig hadd ázzanak. Véleményem szerint ez nincs rendjén, mert ha valamennyien saját a bronzsainkkal vesszük magunkat körül és kultúr, közgazdasági és tudományos életünkkel külön tető alá húzódván a nemzetiség csigaházába zárkozunk, könnyen és jogosan azt kérdezheti valaki: de hát hol van itt a jugoszláv állam? Nem lehet, hogy nyelvi, vallási és faji különbözőségünk akadálya legyen kulturális és anyagi fejlődésünknek. Ez a gondolat hatotta át már Magyarország első szent királyát is. Együttes életünk e kérdésében még nincs döntés, de alkalmunk lesz rá, hogy megtárgyaljuk.

Az osztrák-magyar impérium letűnével látszólag alig változott itt valami. A földeket épügy bevetették, mint azelőtt. A falvak, városok, a közelet, a közegészségügy és a társadalmi gondoskodás mind a javulás irányában halad. Egyes városaink stagnálnak, mert határmentiek lévén, hiányzik a tápláló környékük. De fejlődésben vannak új nagyvárosok is. Agrárreformunk, melyről ma mindenki úgy gondolkozhatik, beszélhet és írhat, ahogy akar, megszüntette a nagybirtokot s vele a nagybirtokosokat, akik e vidéken korábban kivételes helyzetet éltek. Befolyásuk néhol jó hatást gyakorolt, de a közösség fejlődésére legtöbb esetben károsnak mutatkozott.

Ám sokkal nagyobb jelentőségű az a belső átalakulás, melyen az eltelt tizenöt évtized alatt valamennyien átmentünk. Átélté ezt a többségi és kisebbségi ember. Átalakult a földműves és kereskedő, a tanár és a tanítvány, az asszony és a gyermek, a miniszter, a vladika és a püspök. (Legkevésbé talán a hivatalnok változott meg, aki ugyanaz maradt a zsupánságot, a tartományok és bánóságok közigazgatásai-

nál, mint aki volt valaha a vármegyénél. Ugy látszik, hogy a reformok ezt az osztályréteget érintik a legkevésbé, mert az akta akta, a törvény pedig törvény). Mindannyian átalakultak az osztályöntudat és személyi jogok, saját érdekeik és társadalmi helyzetük erőteljesebb kiemelése irányában. Ma minden hangosabb és dinamikusabb, mint volt valaha.

Bizonyos meglepéssel állapítható meg, hogy az írástudás és könyv csak nyert ezzel az átalakulással. Ha párhuzamba állítva, különválasztjuk azt, amit a vármegyében, zsupánságokban, tartományokban, konzisztóriumokban és plébániákon irtak s ha csupán az újságokra és könyvekre szorítkozunk, bizonyos, hogy a szóbanlevő területen, a világháborútól a mai napig többet irtak egyéni kezdeményezésből, mint Szvatopluktól és Árpádtól a világháborúig. — Mit mond ez nekünk? — E tény nyilvánvalóan igazolja, hogy a földműves és kispolgári osztály végül is feladta a könyvvel szembeni közönyös és passzív magatartását. Szellemi életünk átlagos színvonala nem nüansszal, hanem sok fokkal jutott előbbre. Valaha alig lehetett látni Gardinovcén, Nadrljánon, Torákon és Branyinán könyvet vagy újságot az emberek kezében. Az ilyeneket tiz ujjunkon meg lehetett számolni. De nézzünk széjjel most. Ma minden nemcsak a jugoszláv, hanem a világeszmék áramlásaihoz »gleichschaltolt«¹. Ma minden meggyorsult: a gondolkozás, a cselekvés, az ütem. Ma már csak vásár- és ünnepnap lehet látni a községháza vagy a templom előtt egy-egy méltóságteljes öregembert, nehéz, kifényesített csizmákban. Ezek a fekete ünneplő ruhájukban álldogáló öregek anakronizmusként hatnak. Valamennyit elsodorja a meggyorsult változás, a sárga cipő vagy a szandál, a kerékpár és a motorbicikli.

Semmi sem természetesebb, minthogy ez az új világ keresztülhuzta a régi szokásokat és divatot. A falvakban nincs meg többé a háboru előtti családi élet. Hát még a városokban. Ma már nem jönnek össze a családok tambura, hegedű és énekszó mellett. Nincs ez meg már többé a gazdagabb szállásokon sem. S hiába keressük a városokban, paróciákon és monostorokban. Kiveszöben a felköszöntők szokása is. A nagy ebédek és a vacsorára nyuló evés-ivások kora elmúlt. Nincsenek már hajdani szlávák és bucsuk. Egy teljes világ van itt pusztulóban. Az a világ, melyet szerettünk és megértettünk s melyben értelmet, melegséget és szépséget találtunk; letűnőben van nálunk szerbeknél, bunyevácoknál, sokácoknál, szlovákoknál, ruténeknél és magyaroknál. Már zsidóinknál sem találjuk meg a »lumpáciuszokat«. Minden kicserélődött, szolidabbá vált. Csak németjeink maradtak meg ugyanazoknak; okosak és racionálisak. E tekintetben valamennyien életmódjukhoz hasonultunk. S ez így is van jól, mert a magasabb életrendhez való nivellálódást jelenti, ami valamennyiünknek csak hasznára lehet.

Mindannyiunk élete új külső és belső formát kapott; arcunk keményebb vonásokat s úgy lehet: mélyebb redőket — szemünk: acélosabb tekintetet. Valamennyien éberebben, több megértéssel és figyelemmel kísérik úgy a magunk körüli, mint a nagyvilági ese-

ményeket. Életünk komolyabbá változott és nem tűr semmiben feleslegességet. Mindenkitől megköveteli a maga napi munkáját. Sokan ezeket a dolgokat és jelenségeket csupán érzik és a krízis szóval szeretik megjelölni. Közben azonban úgy látjuk, hogy itt valami mélyebb átalakulásról van szó, amit talán az tudna nekünk megmagyarázni, aki mindezt élettani történeti szempontból nézi.

Magyarságunk egész irodalma és kulturája teljesen az új jugoszláv irodalom és kultúra befolyása alá kerül. Ez a fiatal jugoszláv kultúra Bizánc, Olasz-, Francia-, Német-, és Magyarország közvetlen hatása alatt fejlődött ki. A jugoszláv kultúra alapját azonban a népdalok adják, melyek ma is népünk ajkán élnek! Sumadiában épügy, mint Zágorjében és Boszniában vagy akár Bánátban. Bennük kifejezésre jut valamennyi népi sajtáságunk, erkölcsünk, örömünk, bánatunk, humorunk és ami a legfontosabb: történelmi állásfoglalásunk. Sok történelmi tapasztalaton mentünk át, ami természetes is, mert nincs nép a világon, melynek életében ne találkoznánk kilengésekkel és alkalmazkodásokkal. E történelmi faji jellegünket legjobban Sumadia őrizte meg. Míg pl. a horvátok évszázadokon át ezerszázados jogokkal és igazságokkal ámitották magukat, mi szerbek e vidékeken faji ösztönünket pravoszlávizmushoz és cirillírásba fojtottuk, melyeket századokon keresztül nemzeti jóvendőnk leghatalmasabb bástyáinak tekintettünk. Miletity Szve-tozárunk mutatott rá elsőnek, hogy a patriarhiai mitra drágaköveivel és aranyszövésű ruhájával semmiképpen sem garanciája népünk jövőjének. Sumadija és Crnagora egészségesebb érzékkel mérlegelte a fontosat és mellékeset, a lényegét és a formát. Ezért kellett egyiküknek Jugoszláviája Piemontjává válnia. A pravoszlávizmusból és cirillírásból nem támadhatott nemzeti ujjászületés. Ezek az ismeretetőjelek bennünket csupán belátható ideig tarthattak fenn. Egyesülésünket csak egy erősebb eszme segíthette elő, nemzeti függetlenségünk eszméje.

Népdalainkból, melyeken, mint valami vörös fonál, úgy húzódik végig ez a törekvésünk, a jugoszlávnak még egy jellemző vonása tűnik ki — és pedig: sehol sem találkozunk az idegen népek leigázására és a hatalmaskodásra való törekvés nyomaival. És ha elő is fordult, hogy egy-egy szerb vagy horvát nemes — személyes ügyeiből kifolyólag népét szomszédja ellen támadásra vezette, az ily támadások rendszerint súlyos vereséggel végződtek. Ámde, hogyha valaki, mint pl. Karagyorgye is, kibontotta a szabadság lobogóját, népünk a legmagasabb foku hősiességig menő önfeláldozást tanusította.

Én a Kalangya munkatársainak figyelmét főleg népdalainkra hívom fel és azokra a művészi alkotásokra, melyek belőlük eredtek. Így fogják leghamarább megismerni a sokat megpróbált és sokat szenvedett jugoszláv népleket és sokfelé való tévelygés nélkül megvalósítani programjuk ama részét, melyet kezdettől fogva maguk elé tűztek s melyen a mai napig odaadással és látható eredménnyel dolgoztak.

Minden tollforgató embernek kötelessége, hogy a népek kulturális közeledésén munkálkodjék, különösen, ha szomszéd-népekről van szó. Így hamarább jutunk el a velünk szomszédos Magyarország és a Jugoszláv Királyság között a gentlemen's agreement-ig. Addig pedig a szomszédi viszonyok sajnálatunkra nem lehetnek normálisak.

Fordította: Szirmai Károly

Márciusi láz

Láz veri testem, márciusi láz,
szivem hajszolja s fülemben forrón énekel,
titkos erő, tavaszi láz, amely künn a földek mélyén bujkál
s amelynek áramára megborzong a halott erdők teste,
láz veri testem s bennem remeg a március
összefutó utakon kerget át,
sárga villamosok s színes autók robognak előttem,
Pest is lázban remeg és érzi a mezők induló zsendülését,
Szédült fejjel járom a körutakat
s innen a téglarengetegből is feléd kiáltok élet,
még egyszer élet,
feléd kiált, akihez sokszor voltál kegyes,
vérednek aki sejtje s hogy elhagytad magára,
mégis és most is,
cserepes szájjal s lázasan áhit
s szüntelen szeret, édes fiad.

CSUKA ZOLTÁN

Péter Rouenban*

A szürkén hömpölygő páratömböket, sötéten gomolygó felhőtömegek turták szét. Zabolátlan keleti szél hajtotta, üzte a tenger felől érkező végtelen ködhegyeket. Vad iramlással kevergett-kavargott a sok légi-nedv. Irtózatos csatát vívott a szél a felhőkkel és a párával. A kelő nap sugárnyilai itt-ott mégis áttörtek. De az erőtlen fénycsikokat a robusztus, rohanó felhők hamar visszaverték. Véres, habos felhőfátylak lassanként foszlányokra szakadoztak. A vajudó kavarodásban imitt-amott rés támadt. Azokon a nap kévei sárga-opálos színben, majd rózsza-biborba borulva özönével törtek elő.

A katedrális sejtelembé burkolt tornyai éles vonalakkal, meredten törtek fel a pompázó színeket öltött égre.

— Megvirradt — suttopta Péter.

Betelt a hajnal gigászi színjátékával és elment az ablaktól. Két altatóport oldott fel. Felhörpintette. Elrakta éjszakai munkájának nyomaikat. A könyveket, a pergameneket, a nagy gótikus mintalapokat, a felgyülemlett diribdarab papirokat. Nesztelen léptekkel indult kerevetre vetett ágyára és lefeküdt.

Az ébredő város beszüremelő zaja fokozta, alvásba ringató kellemes kábultságát.

Hosszu hónapok óta bámulta Péter a roueni katedrálisat. Megmászta tornyait, kikerült a tetőre, többször lenn volt az évszázados kriptában, megnézte az épület fundamentumát. A második pince nyirkos börtöneibe is lekerült. Legszívesebben a közép hajóban tartózkodott. A magasra ivelő, karsu oszlopcsoportok tövében elenyészően kicsi volt az a nádszék, ahol Péter vissza akarta álmodni azt a szellemet, amelyik ezt a csodát alkotta.

Valami mélységes erő vonzotta Pétert a gótika felé. Ugy hitte, hogy abból a nagy megérezésből, amelyik ezt a műkolosszust emelte, egy kicsit is felszív, életének olyan tartalmat ad, ami viszi, táplálja, irányítja és kielégíti. Ime, — gondolta Péter — itt van előttem letagadhatatlanul az emberi lélek és szellem együttes, nagy művészeti produktuma. Itt van, megcsinálták! Emberek csinálták. Lánglelkűek és szentek voltak. Átfoghatatlanul ivelt szellemük. De perlekedők, barbárok és kockajátéktól durvultak is.

Péter nyitott szívvel és lélekkel csodálkozott. Elmerült ebben, de ez a gyönyör nem elégítette ki. Legtöbb éjszakáján a középkori élet rég elenyészett baját és örömét idézte. Minden uton meg akarta közelíteni azt az időt és azokat az embereket, akiknek agyából a gótika csodálatos gondolata kipattant.

Péter a katedrális tövében lakott, az egyik toronnyal szemben. Néha órákig nézte ablakából az elemektől megszurkított kőfalak elegáns ridegségét, a kőcsipkék és kőrózsák lehelleffinomságát, a figurák ideges lelkiességét. Szobája tele volt ócska könyvekkel és

* A „Péter” elbeszélések ciklusából

foliánsokkal. A városi könyvtár könyveinek egy része már hozzá vándorolt. Péter a középkori ember apró-cseprő ügyeit-bajait igyekezett megismerni. Áttanulmányozta a hűbériség törvényeit, a lovagkor förtelmes szokásait, a céhrendszer kötöttségét, a jobbágy-ság állati életét. És minél jobban belefurta magát régmúlt századok mélyébe, annál nagyobb ür tátongott előtte. Valami retentő kettőség, áthidalhatatlan ellentét meredt eléje. Az akkori élet borzalmas valósága és a katedrális égisz demonstráló nagyszerűsége. Pedig egyszerre született és élt mindkettő. A szép és a jó egy szikrából pattant ki azzal, ami retentő és embertelen volt. Péter érezte, hogy ezek az ellentétek szorosan egymáshoz tartóznak. Csak magyarázatát nem lelte.

Péter látszólag csöndben töltötte napjait. De ez olyannyira foglalkoztatta, hogy úgy érezte, mintha most is rohanó életét élne. Gazdasszonya öreg, töpörödött, csipkefőkötőben járó normand nő volt: Michaud anyó. Abból élt, hogy nagy lakásának ódon szobáit bérbeadta. Nem volt hivatásos lakásadó. Nem zárta el az ajtókat, nem torlaszolta el szekrényekkel, azok tárva-nyitva állottak. Bérleti vendégei voltak és azok az egész lakásban szabadon járhattak, kelhettek.

Michaud anyókének még egy lakója volt. Boriszláva; lengyel lány. Boriszláva gyógyíthatatlan betegsége miatt került Rouenbe. Gerincsorvadása volt és csak tolokocsin mozoghatott. Bejárta már a félvilág híres gyógyhelyeit, de betegsége kimeríthetetlen következetességgel haladt előre. Amikor már járni sem volt képes, egy roueni kuruzslóhoz került. Boriszláva erről nem beszélt. Szégyelte, de titokban hitt benne, mert az orvosi tudomány már nem segített rajta.

Péter roueni tartózkodásának első napján ismerkedett meg Boriszlavával. Nappal ritkán találkoztak. Boriszlavát komornája kezelésre vitte. Péter dolgozott. Esténként Boriszláva gummikerekű székét csendes gurulással, halk jóestét kívánással, nesztelenül bekormányozta Péter szobájába.

Péternek tetszett Boriszláva, sokat nézte finoman, hosszukás sápadt arcát. A betegség vékonyította, kékeres, fehér kezeit. Kékesen csillámló, fekete haját, ami mártirkoronaként fonatban övezte fejét. Boriszláva Grecco eleven, haldokló Madonnája volt. Egő fekete szemében izzó fájdalmas lelke ült. Péter szívesen volt Boriszlavával, eltűrte rossz szagát és legyőzte azt az irtózást, amit az egészségesben az oszladozó test közelsége kelt. Boriszláva valahogyan egészen odatartozott ahhoz, amit Péter csinált és amiben élt. Az együtt töltött éjszakákon, a hosszúra nyúlt téázások között Péter lassanként elmondta kétségeit, kutatásait és igyekezett átplántálni Boriszláva lelkébe a gótika nagy, erőteljes és átfogó eszméjét.

Péter Boriszlavának gyakran és lelkesen magyarázott. A statika törvényeiről, amelyek lehetővé teszik a konstrukciók megkönnyítését, a faltömegek csökkentését. A végtelenség látszó vertikális tendenciáról, ami ehhez a nagy gondolathoz simul, amelyik új, gazdag, csodálatos formanyelvet teremtett.

Borisláva szívesen hallgatta Péter rapszódikus előadásait, bár néha nagy kínjába került. Péter nyugtalanul le- és feljárnak a szobájában pedig Boriszlavának a fejmozgatás, amivel Pétert kísérte, nagyon fájdalmas volt.

Péter mérésen alapuló számításokat izzó lelkesedéssel magyarázott. Elmondta, hogy a roueni katedrálisnál szinte már fal nélküli az épület, mert a falsík megszűnik, felbomlik az arkatúrában és ablakokban, gyámivekben, gyámpillérekben, a csipkés dekorációk, ablakrózsák és szobrok tömegében. De más részt a konstruktív gondolat szigorúsága, az árHITEKTONIKUS elemeket gótikus egységgé forrasztja.

Borisláva az építészeti meghatározásokat nem értette, de Péter lelkének vivódlását átérezte.

Némelyik éjszakán Péter csüggedését magyarázta.

— Nézze Borisláva, minden amit eddig láttam és olvastam, amit eddig mondtam az csak tehnikai magyarázat volt. Semmivel sem tudtam jobban megközelíteni a gótika lényegét, mint akarásom elején. Tudja meg én csak kerületek valamit. Valami leírhatatlan, mélységes, gazdag, idegenszerű lappang a gótikus gondolat titokzatos mélyén, amit nem tudok megérteni. Ez az út, amelyen járok, mindent elzár előlem.

A beszélgetések nyomán, nem is tudtak erről, jó érzés ébredt bennük egymás iránt. Többször kimentek a keskeny rosakatagnak látszó balkonra. A katedrális bámulták. A hold sápadt, kísérletes fénye a rejtélyt, ami előtt állottak, még jobban fokozta. Hosszúra formált, szigorú arcú kőasztékák, még hosszabbra nyult árnyékaikkal a vízcsatornák fantasztikus szörnyeikkel, az ablakmélyedések sötét, titokzatosságukkal elbűvölték ezt a két hitet kereső embert.

Kívül semmi sem zavarta őket. Pétert problémái jobbra, balra hányták. Borisláva szenvedéstől kifinomult lelkülete, lakótársa vergődését akaratlanul is átvállalta. Boriszlavának Péter közelsége lassan éltető szüksége lett. Megszerette érzékeny komolyságát, hinni akarását és a Péter lényéből kiáradó szuggesztív varázsnak nem állt ellen. Borisláva néha-néha már nem is gyűlölte halálos baját, mert úgy érezte, hogy Péterrel enélkül nem találkozhatott volna. Péter nélkül nem ébredt volna a gótika isteni gondolatára. Titkon úgy hitte, ő fogja megtalálni, amit Péter keres. Női ösztöne — ezt nagyon erősen érezte — biztosan vezeti arrafelé, ahol minden lelki-ségben oldódik fel.

Egyik este Péter nem jött haza. Borisláva szokott időben begurította székét Péter szobájába. Megfőzte a teáját és várta. A tea kihűlt. Boriszlavának nem volt kedve egyedül teázni. A percek lassan multak. Elmulott éjjél, amikor a szuette falépcsők ropogása Péter érkezését jelezte. Péter felhevülve, szinte gyermekes lelkesedéssel kezdett beszélni.

— Tudja Borisláva, találtam valamit a katedrális sekrestyéjében. Ott voltam mostanáig. Elfeledkeztem mindenről. Egy könyv került kezembe, amiben úgy vélem, meg van a rejtély kulcsa. Új

területre jutottam. Azt hiszem amit kerestem, megtaláltam. És hosszan elmondotta délutáni élményét.

Péter, kinek alakját a templom öre már rég megszogta, egyik délután bekerült a katedrális sekrestyéjébe. Ez a helyiség, mint mindenütt, a Mi Asszonyunk templomában is, rideg volt. Csupasz falait csak a boltozat csucsivben végződő gerincevonalai törték meg szabályosan. Nagy kietlen szoba volt. A fal körül keményfa szekrények, ócska nyikorgó almáriumok állottak. Ezek miséző ruhákkal és kegszerekkel voltak tömködve. A sarokban porlepte nagy láda állott, azokban ócska könyvek garmadára hányva. Liturgikus, dogmatikus, apologetikus munkák halmaza volt. Nem voltak sem régiek, sem ritkaságok. Péter mégis egymásután kezébe vette őket. Valamelyik káplán szerény hagyatéka lehetett. De a sok könyv közül olyan akadt Péter kezébe, amit többé nem tett le. Néhány oldal elolvasása után, engedelmet kért, hogy ott végig olvassa. Este gyertyákat kapott és annyira belemerült, hogy csak éjfél után a szent ember sürgetésére ment el. A könyvet magával vitte. A könyv Keresztes Szent János munkája volt, amit spanyol eredetiből, a sarutlan Karmelita-rend, egyik névtelen tagja, fordított századok előtt franciára.

Péter mintha ujjaszületett volna. Azt érezte amit a vak, ha váratlanul újra lát. Szinte nem hitte el, ami vele történt. Türelmetlenül lapozott a könyben s alig várta, hogy Borisláva elhagyja szobáját.

— Borisláva — mondotta Péter — érzem, hogy a misztikus tanítás utján, aminek legnagyobb mestere Keresztes Szent János volt, mindent meg fogok érteni.

Péter a szent könyvét hajnalig olvasta. Nem mozdult ki. Szokott tanulmányait abbahagyta, félredobta valamennyi könyvét, igazi és hamisított pergamenjeit. Nem volt többé kíváncsi a középkor társadalmára, rendjére és szokásaira, az uralkodókra és az elnyomottakra. A realitások már nem érdekelték. Keresztes Szent János ezer oldalas, sűrűbetűs könyvét bujta.

Lassan lehiggadt. Azután úgy találta, hogy felesleges tovább a középkor városaiban bolyongania. A gótika szellemét ebből a könyvből fogja megismerni. A szent könyvében minden megvan. A könyv pedig mindig vele lesz.

A kenyérkereset is szőlította már.

Péter felkészült utjára. Vonata éjfélkor indult. Borisláva még utoljára elkészítette teájukat. Halkan és keveset beszéltek. Csendes nyugalommal akartak egymástól elválni.

Az éjszaka csöndjében jól hallották, amint Péter kocsija a ház elé gördült.

Péter Borislavától egyszerűen bucsuzott.

— Péter — mondta Borisláva — maga most mindörökre elmegy és nekem nem lesz többé gótikám, sem katedrálisom.

Péter a száguldó vonat egyhangú ütemét kábultan figyelte. Roueni tartózkodására gondolt. Ugy érezte, hogy az egészet csak álmodta. Amint hajnalban Páris felé közeledett vonata, már hivatali teendői foglalkoztatták. Gondolataiban mégis, roueni átéléseibe kapaszkodott, mert félt, hogy azok nyomtalanul szétfoszlanak, megsemmisülnek.

Reggel már az ujságpalota nagytermében ült. Íróasztalok tömege. Azok mellett keskeny sín párok, amelyeken kocsik gördültek tova, megrakva folyóiratok és lapok millióival. A levélposta sárgarézcsöve, mint valami óriási kigyó kanyargott, tekergett a levegőben. Telefonok csilingeltek, írógépek kattogtak. Az óceánjáró hajók és a nemzetközi vonatok indulását bugó jelzés és a tisztviselők mindenütt tulharsogó kiáltásai, felriasztott méhkas zürzavaros, zajgó képét mutatták. Pedig rend és fegyelem volt. Óraműszerű pontossággal működött minden és mindenki. Nem volt egyéni munka, sem jó, sem rossz tisztviselő. Egy akarat, egy gépezet és mindenki ennek a kolosszus üzemnek kereke. Vagy bekapcsolódott az ember minden idegszállával és összpontosított akarásával, vagy munkára alkalmatlan volt. Ha a gigászi üzem legkisebb kerekének csak egy foga kihagyott, vagy megtört, mint használatlanlont rögtön eldobták, kicserélték. Péter naponként kilenc-tíz órát töltött ebben a lélek nélküli agymunkában. Lázasan cselekvő, robotoló számológép volt.

De alkonyatkor ledobta munkaköpenyét és mintha bujdosnia kellene, Páris szűk utcáin ödögött céltalanul. Mégis minden este Sainte Chapelle templomába tért. A színes ablakok már nem bocsájtották át a lemenő nap megtört sugarait. Rejtelmes homály burkolta a magasra törő karcsu oszloprendeket, a csipkés oltárakat, a szentek szobraikat. Szent Sebestyén megnyilazott teste alatt viaszgyertyák égtek. A mártír elkinzott arcát az örökmécs piros sugara még vonaglóbbá tette. A szobor alatt feketeruhás öregasszonyok térdeltek. Fejüket lehajtották. Dermedt mozdulatlanlanságba süppedtek, csak ajkuk mozgása mutatta, hogy imájuk lelkiükből árad. Néhány feketeruhás idősebb ember mozgott még itt-ott a templomban halkán, nesztelenül. Csend és áhitat ült meg mindent és a tömjén szétfoszlott füstje enyhülten terjengett a levegőben. Fenn a sötétbe burkolva az orgona ezüst sipjai meredtek s néha egy-egy mély futam tört ki belőlük. Javitották, vagy az egyházi a játékban gyakorolta magát.

Péter a templom sötét zugában magashátú padban huzódott meg. Eleinte a főoltár sejtelmes körvonalait igyekezett meglátni, azután lehajtotta fejét padratámasztott karjára, behunyta szemét és elmerült abba a világba, amit nem ismert, de amiről érezte, hogy van, ahová tartozik, amelyik énjének belsejéből őt kiáltóan követeli.

Már két hete elmúlt, hogy Rouenből visszaérkezett. Nappalait a munka foglalta el, éjjeleit Keresztes Szent János misztikus tanítása tartották kábulatban. De munkája és az aszkézis szigorú rendszabályainak tanulása közben is fel-felmerült egy halvány leányarc, mélyenfekvő, fekete, égő szemekkel. Péter felé most

is, itt a templomban is, két finom kékeres, fehér, segítséget kérő kéz nyulott és bársonyos hang szólalt meg: Péter, maga most mindörökre elmegy és nekem nem lesz többé gótikám, sem katedrálisom.

Pétert lelkiismerete, napok mulásával mindjobban nyugtalanította. Boriszlávanak vallomása megvilágosodott előtte. Amikor Boriszláva ezt mondta, ő szándékosan elsiklott felette, mint annyi nagy ajándékon, amihez véletlenül és könnyen jutunk. Most érezte egészen át Boriszláva szavainak értelmét. Erősen nyugtalanító érzések hullámoztak rajta keresztül. Visszagondolt az együtt eltöltött időre. Meghitt, meleg órákra, arra a tiszta jóra, amit neki ez a remegőlelkű beteg lány jelentett. Milyen természetességgel fogadta el ezer anyáskodó figyelmét. Milyen önzően kívánta meg, hogy a lány az ő dolgaival foglalkozzék. Soha, soha nem kérdezte mit akar, mit szeretne, mit rejteget lelke mélyén? Nem bántja-e nagy testi baján kívül valami más is? Lelkiismeretlen volt, komisz, mint azok az emberek, akiket Péter szívből gyűlölt és megvetett. Az egészségesek önhittsége, biztos fölénye élt benne... és ő akar, és ő mer arra gondolni, hogy megtisztuljon, hogy egy szent nyomát messziről is követhesse. Pétert megvetés fogta el maga iránt és szívből sajnálta Boriszlavát. Ő volt a férfi, ő volt az erősebb, az egészséges, ő hibázott. Engedett érzése kényelmének és többet volt együtt a lánnyal, mint ahogyan szabad lett volna. Boriszláva beteg, de érzetei egészségesek voltak. Ezt neki tudni kellett volna. Ugy érezte, hogy visszaélt a beteg lány gyöngeségével, mert megajándékozta lelkének hullámával, tekintetének szemébeemélyedésével, kezének meleg szorításával és a jó együttlét minden velejárójával.

Azután gondolt egyet és otthagya a lányt, önzően hidegen. És itt nincs mentség! A lélek előtt nem a szavak, nem a kimondott ígéretek számítanak, hanem az élő valóság, amit az emberi törvény még nem durvított formává.

Péter érezte, hogy lelkében — talán mint soha senkivel — egyesült Boriszlavával. Mi jögon hagyta hát el, megkérdezés és engedelm nélkül? Vagy csak elfogadta a legnagyobb emberi ajándékot? Szórakozott vele, hiúságát legyeztette? Azután az emberi szokások és formák köpenyegébe bujva galádul visszaélt, mint a magukat korrektnek nevező emberek?

Péter fejét felemelte, tekintetét a főoltárra vetette, mélyet sóhajtott: Istenem!

Péter nem tudta tovább viselni ezt a becstelen állapotot. Néhány nap mulva szabadságot kért és visszautazott Rouenba.

Az uton elhatározta, hogy jóvá teszi meggondolatlan önzését, vezekelni fog. Boriszlavát őrizni fogja, gondoskodik gyógyításáról, szeretettel veszi körül és többé nem hagyja el.

Péter megint Rouenba érkezett.

Boriszlavát Péter az ő volt szobájában találta. Kerevetre vetett ágyában feküdt. Boriszlavát Péter váratlan visszaérkezése nem lep-

te meg. Olyan természetességgel nyujtotta kezét, mintha csak az imént váltak volna el. Így szólt Péterhez:

— Miért jött vissza, elnyujtja szenvedéseim.

Péter nem felelt, Boriszláva ágyának szélére ült. A lány vékony kezét két tenyerébe temette és mintha mi sem történt volna, néhány hosszúra nyult pillanat után közömbös dolgokról kezdett beszélni.

Péter a másik szobába költözött. Ujra kezdődött megszokott, csendes életük. De Boriszláva ágyából nem kelt már fel.

Péter János könyvéből hosszú részleteket olvasott fel. A misztikus gondolat végtelensége mindkettőjüket hatalmába kerítette.

Csodálatos távlatokat futottak be.

Büvös szellem érintette őket és világossá vált előttük a testiség jelentéktelensége, az érzések céltalansága. Az örökkévalóság lehelletét érezték. Minden napjuknak megvolt az a csodálatos révülete, amit Keresztes Szent János szellemi követői újból átéreznek. Néha órákon át száraz tételek magyarázatát olvasták s egyszerre csak mint varázsütésre a végtelenség síkjai nyilottak meg előttük. Szentséges áram járta át bensőjüket, arcuk átszellemült és ilyenkor hosszan a csend szavát figyelve, kalandozott képzeletük az érzékfölötti végtelenbe.

Hetek, vagy csak napok multak, nem tudták. Nem mérték az időt. Semminek sem volt fontossága.

Egyik délelőtt Boriszlavát nagy gyöngeség fogta el. Ajka szerjessé vált, tekintete megtört. Verejtékező két kezével belekapaszkodott Péter alsó karjába és így szólt hozzá:

— Péter, nem gondolja-e, hogy a legnagyobb misztérium a testi szerelem?

Péter megdöbbenve nézett Boriszlávrára. Ezt a kérdést nem értette. Döbbenetét ijedség váltotta fel, mert Boriszláva szemei kifordultak, álla leesett és lilára vált ajkait az utolsó hörgő sóhaj hagyta el.

Péter lefogta Boriszláva szemeit, állát felszorította és arcára lepedőt terített.

Kende Ferenc

Az ötszázéves költő

Janus Pannonius verseiből

Janus Pannonius a magyar reneszánsz legkiemelkedőbb alakja. Humanista költő, szónok és tudós. Nagybátyja, Vitéz János esztergomi érsek, már 13 éves korában leküldte Ferrarába, Guarino híres iskolájába, hogy a legkiválóbb olasz tanítomestertől sajátítsa el mindazt, amit az ébredező humanizmus a kor vezető egyéniségeitől megkövetelt. És Janus nemcsak hogy eleget tett e követelménynek, hanem hamarosan fölül is multa kortársait. Munkásságának zömét egészen fiatalon, husz éven alul írta s csipkelődő, élénk szelleme híressé tette egész Itáliában. Mint általában a humanisták, ő is költőideált keres magának a klasszikusok között s ezt meg is leli Martialisban. Terjedelmes dicsőítő énekei alapján barátai új Vergiliust láttak benne. Vannak sikerült Plutarchos és Plotinos-fordításai és elmélyülő elégtáji is, igazi nagysága azonban mégis csak abban az epigramma-költészetben bontakozik ki, melynek mestere a fulánkös, vitriolos Martialis, Janus kedvence.

Ma már másképpen ítéljük meg rendkívüli tehetségét, mint a humanisták kora. Ma terjengős, fárasztó tudakos, retorikai fogásokkal zsufolt költészet ez, mely élménytelenségével, állandó mitologizálásával visszarettenti az olvasót. Janus azonban kortársainak irt s ha a humanizmusnak az volt az álláspontja, hogy a költészet tanulható s hogy az az igazi költő, aki a legtöbb reminiscenciát tudja elkeverni soraiban, akkor Janus valóban a legelső közöttük, mert — egyik barátja szerint — memória tekintetében alig vehette volna fel valaki vele a versenyt.

Itthon gyorsan halad előre s már 27 éves korában pécsi püspök. Sokat szenved állandó betegeskedése miatt s ekkor költészete is őszintébbé, mélyebbé válik. Részt vesz a Mátyás elleni összeesküvésben s mint kegyvesztett hal meg menekülés közben, 37 éves korában.

Mint hogy ő magyar reneszánsz reprezentánsa, születése ötszázadik évfordulója méltó alkalom nekünk, hogy megemlékezzünk róla. Költészetének itt-ott kibuggyanó szépsége talán még a mai olvasót is megfogja annyira, hogy e pár fordítás alapján némi képet alkosson magának a legnagyobb latinul író magyar költőről,

A Rágalom

(Szemelvény a Marcello-panegyrisből)

Mélyen a mélyben, a szörnyetegek között, lent a Pokolban
él. neve Rágalom, istennő, kinek anyja a mély Éj.
Mindig más, ha gyötörhet, az arca is úgy alakul, hogy
félrevezesse a jámbort. Bölcsse a pletykabeszédnek!

Rém, aki bujkál s gyűlöli azt, ami tiszta igazság.
Rombol, uszít s belegázol a szúzi erénybe. A szépség
rút s a derék ocsmány tüstént, ha akarja. Az éles
szem zavaros lesz s hálójába kerülve a bölcs is
vergődik, szenved, de a Rágalom ellen az ész is
hasztalanul küzd. Nem dicsér senkit, de ha marni
kell ügyesen forgatja a szókat s úgy hazudik, hogy
senki se tudja — de ért is a nyelvükön! — áldozatával
elbánik könnyen s ha az egyik fél — megijeszti,
máskor a kétes bűnt úgy tünteti föl, hogy a balga
gaztettet szimatol rögtön. Sose támad előlről,
nyílt harcban nem is ártalmas, csak a védtelenekre
csap le galádul, a boldogokat szedi rá. Olyan ő itt
mint a kalóz vagy a tolvaj: a sűrű éj a világa.
S mintha barátod lenne, a Rágalom egyre kerülget,
hízeleg és már kész a kelepce, talán a bilincs is.
Ott lebzsel körülötted, olyan ravasz! Arca mosolygó,
udvarias, nyájas, de amig csupa báj, szeretet, rongy
lelke konok s a veszett bosszu acsarogva hevíti.
S hozzá külseje sem szebb! Dárdáját (mit előbb a
rettenetes Phlegetonba merített) balkeze tartja,
jobbja meg úgy pusztít, hogy zajtalanul lövi szét a
gyors nyilakat. De figyelj meg a társait is! Legelől megy
ködfelhőben az Ostobaság, feketébb a szuroknál,
kísérője a balga Hiszékenység s vele tart a
gyáva Gyanakvás is, de a vak Feledés se marad le,
majd meg a sápadt Irígység baktat s a Viszály, de
ott mutogatja vihogva kaján képét a Pimaszság
is. Nem messzi mögötte a Csel terjeszti a jóhírt,
majd meg az Ámítás szédíti az ostoba népet.
Hátul a bús bánat bólong s haja ló a szemébe.
Mégse szeret nyíltan támadni, a tábori élet
sincs inyére, pedig sok társa között neki van csak
fegyvere bőven. A békét gyűlöli, azt teszi tönkre
s összeveszti a legszeretőbb szíveket, ha akarja.

S nem bujkál a kicsiny falvakban, a rét se tanyája,
ott szeret ármánykodni a városi kőpaloták közt,
udvari pompában s hazugul vádolja a gyöngét,
majd meg a nép kegyeit hajhászva üvölt a tömeggel
s megrugdálja a vesztest vagy leszapulja a győzőt.

A békéért

Istenem ó, nagyúr vagy az égben, a csillagokon túl,
nézz le szeliden e csúf földre, hol örületes
harc, szomorúság dúlja a békét s csörgeti kardját
Mars is amerre rohan. Pusztul az élet, Uram!
Áldd meg e földet, Atyám, nyugalom kell végre a népnek
fájnak a harci sebek s oly szomorú a halál!

Fordította: BERCELI A. KÁROLY

Velyko Petrovics:

Csángó Őrzse

A bánáti Dunamentén van néhány újabb falu, melyekbe a volt magyar kormányzat bukovinai és moldvai csángókat telepített. A magyarok szépen elhelyezték őket és biztosították további boldogulásukat is, mégis e települők nagy része csakhamar elszéledt; visszatértek a csángók régi otthonukba. Mintha e csángók valóban az árpádkorabeli magyarság megmaradt utódai lennének; igazi keleti nép, kinek nagyon nehéz volt az új élet kemény versenye a szomszéd szerbekkel, németekkel és szlovákokkal és gyötrő kötelesség volt számunkra a Duna tölteleinek éber figyelmet követelő védelme. De mint volt hegyilakók is, sokat szenvedtek itt a maláriától. Ezért azok is, kik itt maradtak s azok, kik már mint első nemzedék az új föld szülöttei voltak, örökölt visszavágyással, bánatosan éneklük a régi dalt: »Szülőföldem, Bukovina...« Daluk nyersebb, egyszerűbb és vontatottabb a magyar dallamoknál. Nem keverednek senkivel, még a magyarokkal sem. Elkülönülten, szegényesen élnek, gabonapálinka és égetett szesz mellett hevülve, elringatva magukat különös képzelgésekbe, babonákba és varázslatokba.

A Duna is kegyetlen volt hozzájuk; minden második-harmadik évben mint ürgéket kiönti őket nyomorult házacskáikból és cserényeikből s aztán öregje-fiatálja pár birkával és zsáknyi kukoricával vándorol ide-oda. Elvetődnek Pancsevóra, Kovinba és Szmederevóba és hidegtől kinzottan, hallgatagon és békésen éjszakáznak a piactereken és uccákon; majd épen ilyen elmaradhatatlan bajként minden ősszel akad a kis kunyhókban számfelletti családtag, kinek számára otthon még vízbenfőtt kukoricamálé sem jut. Leginkább a fiatal leányok ezek, kiknek kezébe nyomnak egy kis batyut egy inggel, harisnyával és papucsokkal, elkisérik a kompig vagy hajjóg, s aztán — míg tart a máléból, igyekezz fedelet és kenyeret találni ott Beográdban valahol.

Tudják már ezt itt minálunk, nem valók ők a fényes-diszes otthonokba a gyors, nehéz és finom munkára, nem valók »előkelő bemutatkozásokhoz«, de a lelkiüket is odaadják a kis, szerényebb igényű családoknak, a »magunk rangbelieknek«. Az ilyen háztartások nem is mennek a cselédszerzőkhöz, hanem amint hűvösödni kezd az idő, kimennek a szávai kikötőhöz a pancsevói hajó elé. Ez valóságos élmény, izgató kockajáték féle. Mint egy lelki színjáték, a járás, a hangléjtés, a kiülalás és a ruha, mind megelemeződik. Az »előkelő világnál« legalább tíz nap kell, míg urnő és szolgálati alkalmazott megismerkednek, de ennél a mi kispolgári társadalmunknál mindez gyorsabban megyesik; alig huszonnégy óra múlva vagy a leányzó távozik gyors iramban, vagy az urnő cselekszik a »lomha és iszonyatos alak« ellen, de az is lehet, hogy megkötik az egyezséget, amely tart, míg a leányzó »nem talál más alkalmat«.

Gakovicséknál ugy volt, hogy a kis csángó Őrzse mindjárt az első piacramenésnél megtetszett. A szmedereví kutfejnél laktak, tehát a lóversenytéren mentek át, az urnő két gyermekével s az ur

is elkísérte őket, kit ezentul Őrzse szerint a család mint Makszim Gakovics alezredes urat tartott számon. A versenytér akkor még meglehetősen elhanyagolt volt s így mikor a mi Őrzsenk meglátta az állatgázolta széles nyomot, mely körül a cserjésben birkanyáj húzódott tova egy kecskével és két torzonborz pulival, ő, ki eddig félénken és nyugtalanul hunyorgatott ferde, kicsi szemecskéivel, összecsapta a tenyerét és felsivitott az örömtől:

— Jé-é-é...! — hiszen itt épen olyan szép, mint nálunk Szko-renovácon!

Gakovics, maga is falusi, neveszinyei mezőségről és Gakovicsné, a mácsvai papleány, összenéztek és elmosolyodtak. A gyerekek is észrevették, hogy a szülők felengedtek, megörvendtek hát, mert ők megszerettek minden új leányt, ha ez már csak batyuját is letette jövődő helyén.

Kevéssel utóbb az alezredes megsimogatta szakállát: — Tudod, Dano, miért választottam szolgálómnak Urost a múlt télen és ugy-e érdemes volt rá? Karácsony előtt, így reggeltájon a gyakorlatról visszatérőben a Zöld koszoru-téren jöttünk, a téren egész eddigi fiatal fenyőkéből és borókából, a fordulónál még hátranéztek a nyeregből és látom, hogy egy katona kihajlik a sorból és fogaival elharap egy ágacska és azt úgy keserűen rágicsálja. Megnézem jobban ki az, hát ő, ez a mi uzsicaink. Ej, gondolám, ez az igazi, ez becsüli a magát, ez lesz az igazi.

É napon, a piac után, Őrzsi énekbe fogott. És dalolt reggeltől alkonyatig, a kútnál és a mosogatóruhával kezében, a mosásnál könyökig a szappanlében és amikor lábára csatolt kefékkel csuszált a sárga padlón. Csak evésnél és alvásnál hallgatott el néhány percre. Ha megszidták: — Kérem szépen, máskor jobban ügyelek! — s jókedvűen lehelte hidegtől dermedt ujjaira. A házbeliék és a szomszédok ugyszólván csak erről az éneklésről ismerték, tréfáltak vele és megcsipkedték. Egyedül a rosszkedvű crnagorai diák tiltakozott: így lehetetlen vizsgára készülni, no és Angya asszony, egy kapitány özvegye fenyegetődött generálisné leányával az alezredeséknél. Legfőképen azonban a férfiak akadékoskodtak Őrzsenél, noha a csángólánnyból hiányzott a magyar és tótleányok kihívó kecsessége és üde izzása. Ellenkezőleg, mackósan zömök, a ruha meg: hosszú fekete szoknya, fehér feszes bluz, alatta kemény mellényke. De fiatal volt és vidám, kíváncsi és mindenben elcsodálkozó. Arca, mintha valami ifju Isten formálta volna puha tenyérrel csak úgy gyorsan, hóból vagy bármiből, hogy üditsen vele, gömbölyű, állandóan jóakarattól és kedélyességtől fénylett; ez a kerek arc, erősen széles és feltűnően piros arccsontjaival, mint szegény gyerekek babáinál, melyből apró szemecskék csillaga lángolt, anynyira élénkek, hogy még a színük sem látszott s nagy félig nyitott ajkai között valamilyen óriás fogakkal — mindez érdekelte a férfiakat. Mindegyiknek mosolyognia kellett és azok a férhetlenebbek, míg elperdült mellettük örökké valamit rágszálva, nem tudták megállani, hogy legalább ne cibálják a szoknyáján, ha már a sietéségtől meg nem csipkedhetik vagy veregethetik.

Igy lett Őrzse az egész felső Vracsar vidámsága.

De sajnos, még az ég madarai sem énekelhetnek örökké. Igaz viszont, hogy azok legalább minden évben megéneklik a gyönyörű májust, mint ahogy a gyümölcsfák is kivirágoznak minden áprilisban, míg el nem száradnak. Az ember meg, a teremtés koronája és Isten fia, csak egyszer az életben és akkor is rendesen csak rövid ideig. A mi kis csángó Őrzsenk például mióta feldalolt októberben és énekelgetett, nevetgélt egészen tavaszig, bizony akkor elhallgatott és seha többé életében nem fog zengedezni, hacsak nem valami bucsudalt.

Ugy áprilisban az alezredesné, miközben Őrzi kivitte a tányérokat és összehajtogatta az asztalterítőt a morzsákkal így szólt férjéhez: — Látod-e?

Az »alezredes ur« jelentősen bólintott: — Látom... mi van vele?

Mi? Az ördög megtalálta a magát. Csak valami gyalázat ne essen rajtunk: hogy például a zongoraemeléstől baj legyen, vagy hogy lugot igyon. Magam sem tudom, mit tegyek, sajnálnám így elkergetni, még a Szávanak menne, viszont, hogy nekem egy napon itt cirkuszt csináljon?...

Legjobb lesz, kérdezd ki szépen a dolog felől... Ki ő, mi ő, aztán majd én elintézem azt a semmirekelőt... és az időt is tudd meg, hogy idejében felhivd az anyagondozó figyelmét. Hiszen nézdd, tán haza sem merne menni és kár lenne. Istenemre, fiatal és nem romlott.

Természetes, amint urnője felelősségre vonta a bezárt ajtók mögött, reszketve megadta magát, de a sápadt arcon kiütöző májfoltok is kétséget nem tűrően beszéltek... Azonban a szigorúságon kívül valami egyebet is megérezve urnője hangjában, pillanat alatt annak reggeli köntösébe temette arcát kétségbeesett, őszinte gyermeksisírással.

— A Vójó...

— Miféle Vójó, a másik nevét mondd! És mi ő? Hol lakik? Merre jár? És mikor történt az ismerkedés, hol volt a találka és mikor láttad utoljára.

Őrzse lehajtott fejjel állt, időnként még zokogott, de a sirásán már valami megnyusvásféle bimbózott, sőt időről-időre — s ez nem került el asszonya figyelmét — urnőjére lesett, mint valami megfényített fiatal kutyakölyök, ki a gazdája simogatását várja.

Őrzse semmit, de semmit nem tud. Csak annyit, hogy — Vója. Ugy gondolja mesterlegény, de ez sem bizonyos; azt mondta, hogy feleségül veszi. A versenytéren ismerkedett meg egy este, mikor felvágottért küldték és ott, azonnal, a mezőn megölelte őt. De már egy hónapja nyoma veszett és senki sem tudja hova lett. Ő így nem mehet már haza, de igéri, hogy még Vója végleges eltűnése esetén sem fog semmi kellemetlenséget okozni. Bevárja ő most már békében azt az időt.

Szegény kis Őrzse, még csak most lett igazán a ház szolgálója. Kissé tán megkönnyebbült, de megkomolyodott; többé nem éne-

kelt s arcáról elszállt a dévajtság. A dolog pedig ment a rendes uton s a készülődés is megtörtént minden eshetőségre. Nem mozdult ki a házból, úgy kellett erőltetni egy-egy kis sétára a versenytéren. Aztán már nem kellett küldeni. Mintha izlett volna neki a mező szabad levegője, ha néha az kissé poros is volt.

Egy este későbbén tért haza. Asszonya, figyelmes számításai ellenére is, rémülten várta:

— Hol vagy az Istenért? Én már... istenemre mindent!...

De Őrzse elkapta urnője kezét és telehintette csókjaival, csendesen, csendesen zokogva...

— No, talán láttad? Vagy talán már gyengélkedsz?

Őrzse tagadólag intett fejével, de nem nézett fel. Végre is rávette urnőjét, hogy ismét bezárja a honyhaajtót és ablakot és hogy leüljön a faládjára.

— Tudja, most az a Janika...

— Most meg miféle Janikád, az Istenért, te leány!...

— Kőműves, falumbeli szomszéd... Vagy tiz napja találkoztam vele ott a mezőn, ült a fűben, azt mondja, hogy nincs munkája, éhes... adtam neki egy bankót és... így ültünk és beszélgettünk mindenről... Hát... hogy ő sem megy haza, a mostohája miatt, inkább mészgödörbe ugrik... Ma megint üldögéltünk és beszélgettünk, úgy... mindenről, aztán hallgattunk, mindegyikünk amiatt, ami fáj... aztán Janika így szól: hallod-e Őrzsi, akarod-e, hogy egymásé legyünk, hogy valahol e világban együtt éljünk, én házmeszter, te szakácsnő?

— Elébevágtam: — Hát... látod-e, hogy vagyok én?

— Hát, látom... Mindegy! Aztán hozzámhajolt és suttogott: —Eddig mind a ketten szerencsétlenek voltunk, próbáljuk meg együtt!...

— De én nem akarok idő előtt, annak meg ördög bujjon a szívébe... Adja Isten!...

— Ahogy akarod — vélte Janika.

— Aztán te elvennél ezzel együtt?

— Egy az Isten!

— ...no, te, mit akarsz?

— Kezével derékon ölel; hiába volt minden erőlködésem. Mondom neki:

— Nehogy érints most!

— Nem utállak én árvácskám! — mondá ő.

— Mégsem akarom! — könyörögtem neki. De ő, ő... bru-u-u! — de ő, mondja és sir — szeretlek így is, ahogy vagy! ... bruuu!....

És a sirástól fojtogatottan Őrzse urnője nyakára kapaszkodott.

— Miért bógsz, te bolondos magyar, — fedte meg urnője mosollyal leplezve, hogy ő maga is a könnyeknél tart, — örül, hogy találtál valakit, aki így is elvesz... Legalább tisztességesen bekötözik a fejed, s... aztán... hát Istenem!...

— Bru-u-u-u, nagyságám, édes, de mikor én is szeretem őt... én is szeretem őt!...

Fordította: Kristály István

Magas, mély . . .

Dicsőség Istennek a magasságokban...
A mélyből kiáltok fel Hozzád...

I.

Az első emberi beszéd varázslás volt. Az ember kétségtelenül adott akkor is hangokat, amikor még beszélni nem tudott. Ha az őserdő bozótjában megsebezte kezét-lábát, ha hideg eső verte fejét vagy játszi napsugár sütötte hátát, ha állatot pillantott meg, amelyre mint kedves zsákmányra vethette magát vagy mely elől menekülnie kellett, ha párját karjába zárhatta, vagy gonosz vetélytársát kellett elriasztania — ez mind különféle, a mi fülünknek egyhangu, értelmetlen, de nem egyszer szenvedéllyel teli, velőtrázó hangadások kíséretében történt. Ám ez csak olyan hangadás volt, mint az éhes vagy megnyugodott szopos babáé: egy-egy állapot reflexsz-szerű kifejezése minden eszmei célzat nélkül. Amikor a kiseded hangját először hallatja, észreveszi, hogy olyasvalamitől szenved, amitől csak szoptató anyja tudja megszabadítani — akkor ezzel a hanggal már nem csupán hívja, hanem valósággal odavarázsolja szülőjét, akit talán nem is lát. Éppen így volt az őseMBER, mikor először állt előtte tisztán, hogy ez itt: ehető gyümölcs, meg kell közelíteni; az ott: veszedelmes ragadozó, menekülni kell előle vagy elüzni — ha lehet megölni. Hogyan, miképpen? Az még csak cselekvés közben fog kialakulni; egyelőre a hang kitörése, a ki-mondott szó tisztázza a gondolatot s megadja a lendületet az egyedül célra vezető cselekvésre. Igazi varázs, amely addig nem sejtett erőket hoz segítségül s mely a létért való harcban hatályosabbnak bizonyul még az izmok megfeszítésénél is.

Ma ha beszélünk, már nem érezzük magunkat mindig varázslóknak, ma rendszerint tisztában vagyunk azzal, hogy miért nevezük meg s miért jelemzünk valamit szavunkkal, mit és hogyan akarunk vele elérni. Ám azért a szónak, mint olyannak nem szünt meg teljesen a varázsa. Sőt egyes szavak könnyen elbűvölnek s gondolkozóba ejtenek, félelemmel reménykedéssel töltenek el, tétlenségbe szibbasztanak, tetre, harcra lendítenek. A szónokot, a költőt éppen az jellemzi, hogy a szavaknak értelmi jelentésükön fölül ezt a varázserejét ismerik és alkalmazzák.

Legvarázslatosabb szavaink közé tartozik e két melléknév: magas és mély, vagy még inkább főnévi alakjuk: magasság, mélység. Mindkét szó hallatára pillanatra megáll a gondolkozásunk; feletünk álló erő érzete fog el. Szédülünk és lendülünk.

Régen megtanultuk már, hogy a magasság és mélység fogalmi csak a mi földi létünkre nézve érvényesek. Magasság az, ami fejünk fölött a földkéreg átlagos szintjétől a világűr felé messzebb van, — mélység ami lábunk alatt, a földgolyó vagy legalább a földkéreg valamely belső rétegében, égitestünk központjához közelebb esik. Tehát a felhős a hegycsúcs magasan van, a tengerfenék s a vulkán tűzfészke mélyen. A földünkön kívül netalán élő és gondolkozó lényeknek ehhez a mi megkülönböztetésünkhöz igazán semmi közük sincsen. Azok számára csak saját lakóviláguk vonzásai, sulyviszonyai adhatják meg a magas és a mély fizikai ismereteit. A Nap lakója számára — ha ilyen élhetne bolygóink közül az Uranus és Neptun képviselné a magassági irányt, míg a mélységet: a napkorong több ezer foltos tűzmagja. Ha pedig olyan lényt képzelnénk, aki nem egy égitesten, hanem valamelyik csillagrendszeren volna otthon annak számára, ha a mi rendszerünk peremén lakna, a Sirius még mindig magasan fekédnék, ellenben a Föld mélyen s a Nap még mélyebben. Hát még a Tejut ki nem mutatható, de azért még mindig elképzelhető lényei számára...

Am ne csapongjunk ilyen messzire.

II.

Inkább kérjük: miért becsüli az emberi szem a magasabbat vagy a magasabbra helyezettet többre s miért helyezte még a valási képeket is a haláluk után megdicsőült lényeknek és magának az Istennek lakását magasra vagyis messzire létünk alapjától a földtől? És miért rak a föld felszínére, ennek mélységeibe leginkább csak bántó, rontó, acsarkodó lényeket, melyek bosszúból, régi fényes állásuk elvesztéséért egyre földrengést, dögvészt, viszályt igyekeznek az emberiségre hozni? S ha ezek mégis adnak termést, életet, miért teszik ezt is kegyetlen feltételek mellett, sulyos, véres áldozatok árán? Miért örökös alattvalói, szolgálói azoknak a diadalmas boldog lényeknek, melyek csak kivételesen tanyáznak a közönséges halandó által csak nehezen megközelíthető ligetekben, szigetekben, de rendszerint méltóságos hegymagaslatokon vagy épen a felhők fölött? S még tovább: ez a legeslegmagasabban elképzelt lakás miért csak a fejünk fölötti világnak egy meghatározott területe: a Nap vagy más égitest — miért nem az egész égboltozat által élénk tárt egész magasság?

Ezekre a kérdésekre a vallás keletkezési elméletek elég szabatos, de egészen még sem adnak kielégítő feleletet. Eleinte az ember minden tárgyba, lénybe, jelenségbe egyformán hatalmas és se nem feltétlenül jó, se nem okvetlenül gonosz, de mindenképpen nehezen felismerhető, megkönyékezhető és fékezhető szellemeket helyezett, melyek tehát lényegükben egyformák voltak a mezőkön, erdőkben, a sziklák barlangjaiban, a folyók és a tenger vizében, a posványok ingoványaiban, a hegyek csucsain és a szakadékok fenekén. E szellemek szétválasztása a magasban uralkodó dicső és a mélységbe szorított tisztátlan lényekre akkor történt, mikor az

ember saját elhált hozzátartozóival és őseivel azonosította őket, nem felejtvén el, hogy az egymással örökös harcban álló emberek közül a győztes erők és okosak a vidékek fölött uralkodó magaslatokat szokták elfoglalni: ezért tehát itt temették vagy égették el halottaikat. Ezzel szemben a legyőzöttek, a leigázottak, a szolgák, a mély lapájokra vagy éppen a mocsarak közé szorultak. Isten ebben az időszakban, halála után még mindig hatalmas őst jelentett; őszül pedig mindenki még a történelmi igazság elcsavarása árán is — ez már jóval az írott történelem kezdete előtt megtörtént — a magaslat hatalmas lakóit vagy ezeknek egyikét a legkülönbjét szerette vallani.

Nagyon szép elmélet, ezt elismerjük, de ismételjük, hogy távolról sem kielégítő. Már azért sem, mert a harcokban győzedelmes embercsoportok magaslatokra történt letelepedése és a legyőzötteknek a mélyedésekbe való szorulása éppen nem egyetemes jelenség. Sőt az uralkodó helyzetre emelkedett embertörzsek igen sok helyütt és igen hamar választották lakóhelyeikül a kies völgyeket, síkságokat, folyam- és tengerpartokat. Sok legyőzött, otthonából elűzött törzs éppen az erdős és sziklás hegységekbe szorult, ahol néha olyan testi és lelki edzettségre tett szert, mely nemcsak független továbbfejlődésére, de idővel még régebbi elnyomói utódainak megtámadására, kifosztására, leigázására is képesekké tette. Az ily győzelmekkel ugyan idővel elég sokszor együtt jár a hegységekből a síkságra való leköltözés, ahol legfeljebb a fejedelmek toronyos palotái képviselték a »magasságot«; ez azonban nem adhatott indító okot vallási eszme alkotására. A bábeli toronyépítés éppoly kevéssé magyarázhatta meg Jehovának a magasságokba történt helyezését, mint a középkori rablólovagok sásfészkei a dantei égfogalmat.

De a régi vallások eszmevilágában a mélységeknek, tehát nem a mélyedéseknek, nem jutott mindig rossz szerep. A mélyedésekben, szakadékokban, posványokban, sőt némely sziklán és egyéb magaslaton, tehát nem magasságokban, valóban csak gonosz, de legyőzhető sárkányok, egyszemű, óriástestű, ám könnyen becsapható zsiványok, kicsinyesen kapzsi és rosszlelkű, de mindig rajtavesző boszorkányok, alaktalan, döglelet-terjesztő, de megfűkezhető szörnyetegek a daimonológia kapcabyárai laktak. Már a tűzhányók feekén: a kovács mesterség és ezzel az egész emberi ipar ősi-isten-sége: Hephaistos munkálkodott; a tenger mélyében a méltóságos: Poseidon, a szépséges Amphitrite és Thetis laktak; sőt a szépek szépe: Aphrodite is a tenger habjaiból merültek fel a magasságba. A föld alatt tanyáztak, olykor tehetetlen dühükbe rengették is a talajt, a legyőzetésük után oda kárhoztatott gigászok, titánok. Ám ez még mindig csak mélyedés volt. A mélységben a sötét, ellenállhatatlan hatalmas Hades oldalán, az év felén át Proserpina trónolt, míg másik felében újra felemelkedett anyjához, Demeterhez és ez a felszállás az életnek a mélységéből a világoasságba, a valóságba való felemelkedést jelentette.

Amely vallások a magas ég világos jóságával a pokol sötét gonoszságát helyezték szemben; ezzel a szétosztással a mélységet valószínűleg egyenlő rangra emelték, mert csakis a kettő egymással ellentétes s egymást mégis kiegészítő és kiemelő hatása hozhatta létre a világot, melyben mi mint emberek élhetünk. Ebben a felismerésben ismét a görög pogányság jutott legmesszebb, midőn az első uralkodó istenpárrá: Uranost és Geát, az eget és földet tette, melyeket már nem mint jót és gonoszt, hanem mint férfit és nőt, tehát ugyanazon dolognak két egymást kiegészítő s egyenlően szükséges alakját különböztetett meg egymástól. Ellenben a dantei, keresztény világbép a kárhozat színterét egyenesen a föld mélységébe helyezte.

III.

Ezek a vallástörténeti elmefuttatások már reáutálnak arra a tényre, hogy a magas és mély fogalmak szemléletben mindig egymás ellentétei, de egymás kiegészítői is voltak. Sőt számos viszonylatban azonosak is, miként ezt még látni fogjuk. Feltétlenül még erkölcsi szemszögből is nem a mély a magas ellentéte, hanem az alacsony az alantjáró az emelkedettnek.

Az eszmék világában az emelkedik fel magasra, aki mélyen gondolkozik s viszont mélyen gondolkozni »szántani« csak magas szellemi képességű ember tud. De még ennek birtokában is: csak az fogja a legmagasabb tudást, a legteljesebb ismeretet elérni, aki tárgyába mélyen belemerül. Még egyes embertársaink tökéletes kiismerése is csak lelki- és szellemvilágukba való mély behatolás után sikerülhet. Ami mély az minden ilyen esetben a tudás, ellenben az egyén vagy csoporttudásának összeredménye, a műveltség: magas. Az ember fogalmai, elvei közül a legszélesebb körök átfogóak, a legegyetemesebb érvényűek a legmagasabbak; ám a legmesszebbmenő felismerések mégis a legmélyebbek.

Mély megfontolásokból magasröptű tervek születnek. Aki mélyen átérzi a maga és embertársai szenvedését, saját sokféle kötelességét, az magas felfogást tanusít, magas hivatásra ébred. Akit a szerelem valamely megbántás, saját vagy mások szenvedése és nélkülözése mélyen megsebzett, abba magasra lángol fel a szenvedély.

Aki olyasvalamiről beszél vagy ír, ami őt magát is legfeljebb csak a külső siker és annak anyagi eredménye érdekli, annak előadása, írása talán csinos, pallérozott, de sekélyes lesz. Aki olyannal foglalkozik, ami erősen él lelkében, annak szavai magasan szárnyalnak és mély benyomást gyakorolnak hallgatói és olvasói lelkére. Magas művészet, költészet, tehát csakis mély megértésből és átérzésből születhetik. Enélkül a legnagyobb tehnikai és kifejező erő is legfeljebb magas régiókban csaponghat, ahonnan azonban multhatatlanul lezuhan a köznapiságba.

Életünknek leglényegesebb elemei: élvezeteink és szenvedéseink. Mindkettő gazdag tagozódású. A nem csekély élvezet: magas, a szenvedés mély. A lelkifájdalom: mély, a testi: nagy.

Mulatság közben olykor magasra csap fel a duhajkedv, de annál mélyebb a megdöbbenés és a levertség, ha az előbb még vig társaságot egyszerre gyászhir éri. Olyan is akad ilyenkor, aki egészen mély bánatba merül, melyből csak ritkán tud felszabadulni. Ilyet egész népeknél, társadalmi osztályoknál is tapasztalhattunk. Politikai vagy forradalmi szenvedélyek fellángolása után rendszerint mély tompultság s tespedés hosszabb időszakai következnek. Ugyanúgy, amint egyes emberek nagy izgalmai s erőfeszítései után is, melyet mély álmom vagy ájulás követ.

Már ebből a kis szembeállításból is kitűnik, hogy az emberek felfogásában az érzelmi tevékenység inkább mély (vagy bensőséges) az értelmi inkább magas szokott lenni. A magasban több a tevékeny elem, a mélyben a szenvedő és befogadó. A német nyelvben igen kifejező módon valaminek az értelme mély (tiefer Sinn), de a jelentése magas (hohe Bedeutung).

Kissé triviális, de mégis idevaló e közkeletű kifejezés is: ez nekem magas — annak megjelölésére, hogy valamit, amint elmondtak, nem tudunk megérteni vagy befogadni. Ebben a frázisban rendszerint az előadó közlési képességének gunyos bírálata rejlik, melyet azonban csak módjával tanácsos alkalmazni, mert könnyen annak megállapítására vezethet, hogy az így élcelődőnek szellemi képességei azok, melyek nem érik el a kívánatos magasságot.

Ha valamely érzés több lesz számunkra a mélynél s ha igen magas megfontolásokhoz kapcsolódik: m a g a s z t o s n a k nevezük. Magas az olyan ember gondolkozása, aki megítéléseiben nagy teret nyújt a magas vagy magasztos szempontoknak; magas, sőt magasztos az oly ember jelleme, aki másoknál gyakrabban vezeteti magát tetteiben ily szempontoktól. Mig aki csak átérzi ezeket, de sem végiggondolni nem meri s még kevésbé tettere váltani — az mélyen érző ember lehet, de alantjáró gondolkozó s kisszerű jellem marad. Németben itt már hoher Sinnről és niedriger (s nem tiefer) Gesinnungról beszélnek. A német nyelv tudvalevően »magas ére nyeket« is ismer, a magyar viszont egyes hibákat, mint az önzést, a haszonlesést s a bosszuvágyat jellemzi az alacsony szóval. Végül: aki a magasztos eszméket, elveket kifejezéseiben és magatartásában csak elszinészkedi, anélkül, hogy át is érezné, az a szó mai s nem száz év előtti értelmezése szerint nem magasztos, csak fellengős.

Vannak azért esetek, mikor ez a kettős értelem megszűnik, midőn a mély helyett csak magasról s némely nyelvben, így sokszor magyarban is, inkább nagyról beszélünk. A legtöbb nyelv az öregséget pl. csakis magas vagy nagy kornak mondja; ez alól tudomásom szerint az egyedüli kivétel a »mély öregség« (szláv kifejezés). Ellenben a nagy tekintéllyel vagy hatalommal járó állás és a vele egybekötött javadalmaság, illetve fizetés, mindenütt: magas; ha nem az, úgy: alacsony, vagy csekély. A hatóság a régi kedves Bieder-

meier-pleonazmus szerint ugyan mindig »magas felsőbbtség«. Sok állami alkalmazott, de sok népképviselő és sajtólovag töprenkedett és töprenkedik még ma is minden szavának kimondása előtt azon, hogy mit szólnak majd hozzá »odafönt vagy éppen »legmagasabb helyen«. Egy magasabb helyről érkező parancs mindenkor felboríthatja egy alsóbb hivatali fokozat intézkedését — feltéve persze, hogy mélyebb áramlatok nem teszik lehetetlenné a felsőbb parancs keresztülvitelét. Az államban, de a társadalomban is az egyes ember és a szűkebb csoport sokszor látja magát arra indítatva, sőt kényszerítve, hogy a maga óhajait és törekvéseit magasabb érdekeknek rendelje alá; ezeknek tolmácsolói természetesen azok az államkormányzók, pártvezetők stb., akik a mindenkori teendőket magasabb szempontból itélik meg. Hogy azután mi az a magasabb szempont? Több ember életbevágóbb érdeke vagy esetleg bizonyos, történetesen »magas« körök kicsinyes és alantjáró haszonszámítása.

Nemzetközi szerződések szövegezésénél állandóan visszatér a »magas szerződő felek« megjelölés. Ezzel a szóval óvja mindegyik fél a maga tekintélyét, bár e fogalommal sokszor csak fiktív elhatározási függetlenségét leplezi.

Az egyes embernek minden bizonnyal hasznára van, ha magas (vagy nagy) a tekintélye, kivált ha a magas körökben az. De azért a tekintély mégis annál valódibb és magasabb, minél mélyebben gyökerezik az emberek véleményében és ítéletében. Mély tiszteletet rendszerint az iránt érzünk, aki mások megbecsülésében is magasan áll. Ellenben, akinél ez hiányzik, az iránt — kivételes esetektől eltekintve — nem egyszer mély megvetést érzünk. A kitüntetés mindig magas, a lealázás mindig mély — feltéve, hogy mindkettő megérdemli ezt a nevet.

Az iskolás gyermek, aki nem bukik meg az alsóbb osztályból magasabba kerül. Miként a társadalomban is a hatalmasabb, gazdagabb és ezen a címen magasabb (illetve felsőbb) osztályok alatt alsóbbak és nem mélyebbek rétegződnek. (Bár semmiféle eszme nem lehet állandóan hatásos, ha nem hatol be valamely emberközösség mélyebb rétegeibe is). Olykor ugyan a teljességgel züllött és büntevő környezeteket jelöljük a »társadalmi mélységei« kifejezéssel — ez azonban már inkább a »mélyedés« szó értelmét fedi (németül: *Niederungen* — és nem *Tiefen*). A patétikus, szivbemarkoló nyomor persze nem alacsony, hanem mélyeséges, míg az inkább rettegett, mint sajnált büntetettek világa, akárcsak a görög mitológia elkárhozottaié: alvilág és nem mélyvilág.

A fejlődési elmélet hívei ugy a fajoknál, mint az állati és emberi társadalmaknál magasabb vagy alacsonyabb fejlődési fokot látnak, aszerint, amint az alkotó elemek nagyobb vagy kisebb számban, bonyolultabb módon, vagy csak lazábban, egyszerűbben kapcsolódnak egymáshoz és egymásba. Emberi viszonylatban a magasabb fejlődési fok eszméje meglehetősen egybeesik a nagyobb általánosabb műveltséggel és a tökéletesebben működő közhatalmi gépezet képzeletével.

A magasabb fejlődési fok magasabbrendű fajok ismertető jele szemben a fejlődésnek egy előző, alacsonyabb fokán megállott s azon fölülemelkedni képtelen fajokkal. Magasabb fajoknál leginkább egyes embercsoportokra vonatkoztatva esik szó, sokszor igen nyíltan hangzottatott, politikai és gazdasági céllal; állatokkal és növényekkel kapcsolatban inkább csak nemesebb fajról beszélünk. A »nemesség« itt rendszeren a tervszerű, türelmes, kiválasztó tevékenység által elért hasznossági fokot jelenti — persze mindig csak a felhasználó ember és nem az illető növény vagy állat életképessége szempontjából. Annyi bizonyos, hogy a fejlődési fokoknál a magassal szemben mindig az alacsony áll, a mély földtani rétegek ellenére is, melyekben a kezdetlegesebb fejlődési fokoknál a magassal szemben mindig az alacsony áll, a mély földtani rétegek ellenére is, melyekben a kezdetlegesebb fejlődésű »alacsonyabb« fajok életnyomaira szoktunk rábukkanni.

Általában azt mondhatjuk, hogy a mi számunkra az életben s az élő világban magasabbrendű minden oly tárgy, egyén, faj, tevékenység és munka, mely csak többszerű és nagyobb méretű erőmozdulás által jöhet létre, de amely így messzebbmenő kihatást is eredményezhet. És magasabb foku minden, ami különösen tartalmas, erős, hatásos.

A »magas« szót alkalmazza az élet — és társadalomtanhoz hasonlóan a kémia is a sok elemrészből, bonyolult szabályok szerint alakult vegyületekre. Magas többi közt az a szeszkeverék is, melyben aránylag kevés a víz és sok a tiszta alkohol. Az elektrotechnikában ott beszélünk magas feszültségű áramról, ahol a rezgés fel- és lefelé egyaránt sűrű, erélyes, itt is csak az alacsony s nem a mély áll a magassal szemben. Ellenben a hangtanban az egy időegységben, sok rezgéshullámból előálló hang magas, a kevésből létrejövő mély. Az építőtechnikában a magasnak ellentéte csak kivételesen a mély, rendszerint: az alacsony, a mélyre viszont a sekély.

A gazdasági életben magas vagy magyarul inkább nagy az, ha haszonról, nyereségről beszélünk; ez utóbbi fogalmak ellenkezője csakis alacsony lehet. Mélyen csak leszállani tudunk, ahogy mélyen le is mehetünk valaminek értékelésénél s ár megszállásánál; a mélyen leszállított árak felírás a gazdasági válság óta nagyon sok üzlet homlokzatát disziti. Azért, aki az ilyen üzletbe benyit, ne csigázza fel tulmagasra a várakozását, inkább jó mélyen szállítsa le igényét, mert esetleg csak épp annyival vásárol olcsóbban, amennyivel silányabb árut hajlandó elfogadni.

IV.

Annak, ami alacsony vagy sekély, kétségkívül egy nagy előnye van: könnyen elérhető, áttekinthető, birtokba vehető és felhasználható, minden esetre könnyebben, mint ami magas vagy mély. Ám, éppen ezért becsüljük le a magassal, sőt a mélyvel szemben is. Az ember annak, amit ingyen vagy ajándéku kapott, ugyszintén könnyen elért, hasznát látja ugyan, de nem értékét. Értéke csak annak

van, amit nehéz elérnünk, aminek megszerzése vagy csak megközelítése, felismerése is erőfeszítést, áldozatot, esetleg kockázatot kíván. Ezt helyezük azután föléje annak a talán nagyon jónak, amelyet a sors adakozó pillanatában egyenesen kezünkbe szórt.

Ha egy kis gyermek játékkockákat rak egymás tetejébe, nem nagy becsben tartja a három-négy kockányi oszlopcskákat. Am ha már sikerült hat-nyolc kockát egymás hegyébe raknia, akkor már büszkén, boldogan hívja oda dajkáját és sirva fakad, ha a torony egy ügyetlen érintéstől összeomlik.

A kockatorony képletéhez tér vissza a nagyobb diák, a sportoló, a tudós, a hadvezér, államférfiu és a gazdaság szervező. Mindegyiknek ily teljesítménye annál »magasabb«, minél nagyobb erőfeszítés elve hozta létre.

Erőfeszítések emlékei s elképzelései adják a gyermek s a felnőtt értékeléseinek mértékét. Igaz, hogy csak az az erőfeszítés visz »magasra«, amely jutalmul valamely testi vagy erkölcsi előnnyel kecsegtet. A lélekölő rabszolgamunka, az elmebeteg értelmetlen erőfeszítése már nem a mennybeli jutalom, hanem a pokolbeli kínlódás képzetét támasztja bennünk.

A fejedelemnek állása azért magas, mert azt elérni nehéz.

Az olyan magatartás, mely csak ritka embernél tapasztalható önfegyelmelés és önlegyőzés mellett lehetséges, magas erkölcsi színvonalat jelent. Viszont mély vallásosságra is csak azok tesznek szert, akik nagy fáradtsággal és önfegyelmeléssel viszik át életükbe valamely teológiai, esetleg csak szociális vagy politikai valláselveit, tanait.

Miért »felménők« nyelvhasználatunkban a szülők, nagyszülők, egyszóval az elődök és miért »lemenők« a gyermekek, unokák, a késői utódok? Talán azért, mert a felnőtt emberben is él még a visszaemlékezés arra a korra, amikor mint pici gyermek csak hátraszegett nyakkal felfelé nézve láthatta szülője arcát — míg gyermekei játékát, csak fölülről lefelé figyelhette. Lehet, — de a szóhasználatnak más: tiszteleti, tekintélyi alapja is van. A szülőt a gyermek élete első, sokszor nagyobb felén keresztül erőben, hatalomban, értelemben és erkölcsiségben sokkal nagyobbak, többnek látja és érzi is önmagánál; élete legelején, a nagyszülők esetleg még a szülőket is fölülmulják tiszteletben. Emellett titokzatos szinben is tűnnek az e világban még alig néhány éve tájékozódó emberke előtt, aki váltig erőlteti híg agyacsáját, hogyan is voltak ezek a szülők, mikor ő még nem volt, mit tettek, hogy mindent megteremtse nek körülötte. Ellenben mire megnő, már nem titokzatosak. A gyermek kiismerése távolról sem igényel olyan agymunkát, mint annak idején a szülőké; itt az erőbeli, értelmi és erkölcsi tulsúly is a szemlélő részén van, aki tehát joggal lát kicsikeiben lemenőket. Kivéve azt a nem is tulritka esetet, amikor a szülő csemetéjében csodagyereket, lángészt lát s mikor minden logika fejtetőre állításával fölfelé néz lemenőjére. Vagy mikor az új nemzedék annyira eltér a régítől,

annyira »modern« lesz, hogy már egyáltalában meg se értik egymást.

Amit a magasnak, melynek eme valódi jelentőségéről mondtunk, teljesen indokolja a különféle vallások isteneinek és tartózkodási helyeik magaslatokra való helyezését. Mert ki távozhatik el földünk köznapi szintjétől olyan messzire? Bizonyára az istenek vagy akiket ők emberi halála után — magukhoz emeltek.

(Vége következik.)

Farkas Geiza

Tutajok

Allunk a parton. Szép aranymadár
acélos fényű hullámokra száll:

Tollászkodik a zengő-szárnyú nap,
felé fehérítő foltok siklanak.

Nagy méltósággal, mint a hattyúraj,
a fordulóban úszik hat tutaj.

Vizen derengő ősi fantomok,
keletre lengő vizi vándorok.

Kormánylapátról gyöngyeső pereg
habloccsanásra. „Meddig emberek?”

„Zámig”. — A válasz tompa és komor
s mélységes, mint a munka és nyomor.

Alkonyba bűgő titkos harsona,
ugy zendül, mintha Thamust mondana.

S tűnnek, haladnak, szürke hat madár,
hét napja és hét éjszaka már.

ÁPRILY LAJOS

Ember és szerep

16.

A regényt Pesten fejeztem be, elég kedvetlenül. Szegény Boda Zoltánnak annyit kellett párlódnia, desztillálódnia a Pokol, Purgatórium és Paradicsom egyre menyeibb hőfokain, hogy a halál tulajdonkép a végső, boldog elillanás pillanata legyen a számára; de engem már hajtott a türelmetlenség, (talán rossz is volt a lelkiismeretem halhatatlan »impotens« felemmel szemben) fölsrofoltam hát a borszeszlángot a regény alatt s Boda Zoltán az utolsó körökön jóval hamarabb illant át, mint azt a menyei ut nyugodt menete megkivánta. A Napkelet-medrűkből kiszorított írói is elégedetlenkedtek; az új évfolyamba nem nyulhatott át a regény, mindenáron be kellett fejezmem. Ők is megkönnyebbültek, én is. Tormay, akit annyit szorongattak ezért a rettenetes munkáért, melyben »semmi más nem történik, minthogy a hős egy fa alatt ül és beszél« (ilyen jelenet nincs a regényben, de általában ez volt az összbonyomlás), az utolsó folytatás megjelenése estéjén üdvözlő sürgönyt küldött, melyet a feleségem és én az előszobában hálóingbenvacogva bontottunk fel. A Napkelet szerkesztősege és munkatársai nevében gratulált a »nagy regényhez«, melyet az egész szerkesztőségéből és munkatársi táborból igazán csak ő érzett »nagy«-nak. Ilyen derék asszony volt! Pedig akkor már neki is megvolt a maga sérelme. Ahogy Hartman János mondta: átpártoltam a Nyugathoz.

Nem sokkal azután, hogy Felsőgődről beköltöztünk, Farkas bejelentette, hogy Babits Mihály meg akar látogatni, vigyázzak, hogy ne legyen nálam abban az időben senki; Babits idegenek közt bezárkózik s feszeng, üldözöttnek érzi magát. Mi elhessegettünk minden élt a ház tájáról s izgatottan vártuk a megtisztelő látogatást. Akkoriban őt becsültem a legtöbbre a kortárs írók közt s jól esett, hogy ha betegségem ürügyén is, ő jön el hozzám, a fiatalabbhoz. Amíg vártam, bele-belenéztem abba a tükörbe, amelyben lelkünk fürtjeit szoktuk megigazítani s találgattam, nem csalódik-e majd abban, amit vár tőlem. Az utolsó negyedórában betoppant Lőrinc doktor. Mi immel-ámmal feleltünk neki s tükön ülve lestük a csöngőt, hova rejtsük el, ha Babits beállit. Megmondtam neki, hogy Babitsot várom. Annál nyugodtabban ült a helyén. Amikor Babits csöngetett, azt is megmondtam, hogy négy szemközt akar beszélni velem. Ezt nem hitte el, de elment, szívében a biznysággal, hogy irodalmi karrierjét én állom el.

Azt hiszem, mind a ketten elég zavartak voltunk az első látogatás alatt. Babitsot az idegen környezet nyugtalanította, engem lámpaláz. Még mindig nem volt olyan barátom, akivel a legbensőbb ügyeimről beszélhettem volna. Azt a fiatalembert, akit Osvát Ernőtől kértem, négy esztendei irodalmi sürgölődésem alatt sem találtam meg. Most itt volt velem szemben a »fiatalemler«. Nagy homloka alól rám-rám emelte sötét szemét, melynek szenvedélyes fénye

szükölő zaklatottság páraín át ért hozzám. Engem egy rikkancs vagy pincérlány, aki fölkészületlen oldalomról közelit hozzám, előbb kibillent a modoromból, mint akármiféle író, akivel végre is közös táblán sakkozom, ha szembe ül velem. Most mégis kibillentem. Rajtkaptam magam, hogy véleményeimet óvatosabban fogalmazom mint érzem s nyitva-nyitva hagyok egy ajtót, amelyen visszaszökhetnek, ha a partner homloka besötétedik. Proustról beszéltünk. Én minden mai írónál többre becsültem, de óvatosságból megjegyeztem: Igaz hogy vannak rettenetes dolgok is benne, de... — Rettenetes? kapta fel a fejét Babits. Az ma, ami a maga korában Dante. Akkoriban én ugyanezt gondoltam, de most már igazolnom kellett valahogy a rettenetes szót. Igazolnom, tompitanom. Közben szégyeltem is magamat a kertelésért, hazugságért. És ha csalódik, hát csalódjon; a fontos, hogy én én legyek. Hanem a találkozás utóíze már rossz volt s megmondtam másnap Farkasnak is. Ő csodálkozott: Babits »jó benyomással« ment el, nagyon »melegen nyilatkozott«. De mi az, hogy melegen nyilatkozott?

Néhány nap mulva én látogattam meg őt. A könyveivel borított négy fal közt sokkal otthonosabb volt mint nálam. A bizalmatlan, kémlelő tekintet itt egy átmelegített tudós-odu mélyéből emelkedett a betolakodóra s ha az ember el tudta felejtetni vele, hogy kívülről jött, szívesen elő-előszedte játékaikat s mint egyik gyerek a másiknak megmutogatta, fölcsavarta, elmagyarázta. Tulajdonkép ez volt a legvonzóbb benne: a szellem és költészet dolgaival játszó embernek ez boldog elmerülése, amelyet minden kívülről jövő hang csak nyugtalaníthatott. Az emberekben ő elsősorban azt szimatolta, hogy ártani akarnak-e ennek a játéknak vagy megdicsérik érte. Veszedelemek mosták körül ezt a könyvesszobát s ő azt figyelte rajtunk, hogy a veszedelmet hozzuk-e vagy elhárítónak, szövetségesnek jelentkezünk. Én például a Babits-kritika írója voltam neki, ez határozta meg helyemet, értékemet, irántam érzett barátságát. Volt valami megható abban, ahogy ez a szövetségesek után tekintető, megszorított lélek viselkedett velünk fiatalokkal szemben. Szinte könyörgött, hogy tartsuk meg a jóindulatunkban.

A Baumgarten-alapítvány akkor még nem alakította ki azt a hozsánázó kórust, amelynek a fenntartása és táplálása az utóbbi esztendőkből szinte betegségévé vált. Az első kiosztás után csak az elégedetlenek üvöltése hallatszott s egy-két olyan bírálat, mint egy esztendő előtt az enyém, elveszett a népszerűtlenségnek abban a nyomasztó ég-morgásában, melyből ő új és új viharokat szimatolt. Nem elég, hogy az ifjuság nagy része Szabó Dezső torzképén át gondol rá, benn a Nyugatban Osvát Ernővel kellett, ölelések formájában ugyan, de birkózni. Ez a harc elég régikeletű volt s kezdett elfajulni. Osvát nem szerette Babits gondolkozási és prófétai hajlamait. Babits játsszék a játékaival s ne merevitse magát az attitüd gyönyörűségéért nem nekivaló szerepekbe. Babitsot sértette ez a lebecsülés. Elismerte Osvát érdemeit, a Nyugat szervezése körül, de úgy érezte, hogy mint a Nyugat parancsnoka az ő helyét bitorolja. Az első Baumgarten-díj osztásnál Osvát kellemetlenkedett

Babitsnak. Rá néhány hónappal Babits lépett ki a Nyugat-szerkesztői közül; inkább sülyedjen el az egész, minthogy Osvát legyen az ő kapitánya. Osvát-elleni panaszában bennem persze jó hallgatót talált. A négy év, amit a zug-folyóiratokban a Nyugattól távol köboroltam, bennem is felforrt ha őt Osvát szigeteli el, az én száműzetésem is Osvát büne volt. Egyik este, emlékszem, hármásban dohogtunk Osvát ellen, Babits, Sárközi György és én. A panaszok fölujultak s egy új folyóirat terve is felvetődött. Ugy mentünk szét, mint akiket a közös harag megkönnyített. Másnap reggel kinyitom az ujságot: Osvát Ernő a lánya holtteste fölött öngyilkos lett. Amikor mi szidtuk, talán a lánya fuldoklását nézte vagy talán a redőnyt eresztette le, hogy ne lássák, amíg szívébe ereszti a golyót. Nagy ember volt, mégiscsak nagy ember volt. A halálával is megsegényített. Szégyenkezésemmel gyászoltam őt s ez volt a leghozzáillőbb gyász.

Nem maradt utána semmi a Nyugaton kívül, de ez furcsa vagygon volt, nem hajtotta, hanem itta a pénzt s mégis akadt rá örökös; az egyetlen deficites vagyontárgy volt Magyarországon, amely a vállalkozók reménye szerint erkölcsiekben kikamatozhatta, amit ráfizetésben beléöltek. Meg is indult érte rögtön a huzavona. Geléért Oszkár a haláleset után visszavonult lakásába s mint Osvát Ernő irodalmi özvegye, porigsujtottan fogadta a részvétlátogatókat és a — kéréket. Az ő szíve Móricz Zsigmond felé hajolt, de Fenyő Miksa, az amerikai nagybácsi, Babitsot ajánlotta. Végül is megosztottak a Nyugaton: Móriczé lett az elbeszélés, Babitsé a líra és a kritika. A két szerkesztőnek persze más-más szándéka volt a folyóirattal. Móricz Zsigmond azt akarta megmutatni, hogy ha hozzáértő ember kezd el rajta gazdálkodni, a legszíkesebb folyóiratból is ki lehet pumpálni egy kis jövedelmet; csak ne fessen úgy az a folyóirat, mint valami klasszikafilológiai szemle. Egy kis egészséges hírverés a magos irodalomnak se árt: kocintsanak egyet az írók a vidéki városatyákkal, kiáltsuk el, ha nem is jelent semmit, a »nemzeti koncentrációt« s fedezzük fel paraszt lángelméket s ankétozzunk fontos, gyakorlati kérdésekről, majd megjönnek az előfizetők, ilyesmi kell a mai világban. Mig ő a Nyugat elszínháziéletesítésén fáradt, Babits a maga kisebb felében egy irodalmi fellelővár-félet akart berendezni, a nemesebb lelkek menedékhelyét a kor szennyes áramai felett. Nincs az az Osztrák-Magyar Monarchia, amelynek a kétféle ennyire különbözött volna, mint a kétféle Nyugat; itt a demokrácia puffogott, ott az előkelő konzervativizmus vigyázott fölényére: a két szerkesztő egymást okolva: Móricz Babitsot az unalomért, Babits Móriczot az együgyűségéért.

Én a Babits hadosztályába kerültem s mint olyan író, aki al-kalomadtán kézitására is hajlandó, nagy becsben álltam, Babits Móricz mezei hadainak a szorító közelségében engem szemelt ki testőrparancsnoknak. Annál inkább bizhatott bennem, mert néhány héttel Osvát halála után Basch Lóránt, a másik Baumgarten-kurátor, megvitte a hirt, hogy az 1930 évre az évdíjat elfogadom. Azt hiszem, én voltam az egyetlen magyar író, akitől ezt előre, külön

megkérdezték. Nem ok nélkül. Akkor is éreztem, hogy nem szabad elfogadnom s máig is azt tartom írói pályám legcsunyább botlásának, hogy elfogadtam. Van néhány mentségem ugyan: a fogászatot betegségem miatt abba kellett hagynom, a házunkon volt egy csomó adósság, a telet délen kellett töltenem. Ha volt is néhány száz pengő tartalékomban még, — egyetlen jövedelmem az iskolaorvosi fizetésem volt, úgyhogy már az írók közt sem mehettem »gazdag ember« számba. De mégsem nyomorogtam s ha homályosan is, mégiscsak éreztem, hogy ez a díj valami elszegződésféle s Babitsnak is, nekem is, a barátságunknak is jobb lesz, ha szövetségünkbe, melyet én örömet vállaltam, nem tolakszik oda a pénz. Két dolog piszkált csak a könyvtáram meg a hiuságom. Tanulmányaimhoz könyv kellett s a drága, aktuális könyvektől, melyeket könyvtárakból nem lehetett kiegészíteni, a klasszikusokra nem futotta már, úgyhogy polcomról a legfontosabb remekművek hiányoztak. Amióta a fogászatot abbahagytam, nem is volt több remény, hogy még megszerezhessem őket, a Baumgarten-díj volt egy rendes könyvtár összeállítására az utolsó lehetőség. De talán ennél is nagyobb érv volt, hogy jól esett volna már egy kis nyilvános elismerés. Egy nagy regényem, több kötetnyi tanulmányom jelent meg már s még a nevemet sem irták le soha sehol. Rongy zugfirkászok a sajtó segítségével egykettőre a nyilvánosság ölébe estek, rólam alig néhány száz ember tudott. A Baumgarten-díj mégiscsak valami elégtétel-félének ígérkezett. S nem érdemeltem-e meg ezt az elégtételt? Az írónak persze legnagyobb kincse a függetlensége és a kiejtett szó szabad akusztikája s az ilyenféle »elégtétel«-ek csak az írói züllés csábétkei, de én gyenge és hiu voltam; engedtem, hogy Basch meggyőzzön s azzal a feltétellel, hogy a díjat az utolsó fillérig könyvekre költöm s könyvvásárlásaimat kereskedői nyugtákkal igazolom, elfogadom a díjat.

Még meg sem kaptam s már éreznem kellett nyugtalanító nyomását. Akkor jelent meg Babits új tanulmánykötete s mint megbeszélésünk szerint minden jelentős munkáról, erről is nekem kellett volna írnom. Nekem a könyv nem igen tetszett. Ezek voltak azok a tanulmányok, melyekben Babits mint az újabb magyar irodalom vezére lépett ki a helyi hatalmasságok elé s egy oktávval a tárgy természete fölött megzendített írásaival kitünő példát adott rá, hogy lehet a fenség és bátorság látszatát ártalmatlanság immunizálásával hordani. A fenség fenséges, amikor fenségesnek kell lenni, de félenkség, mihelyt a helyzet gunyt, vágást, kockázató vakmerést kíván. Egy arcátlan megjegyzés ilyenkor fenségesebb minden »magas álláspontnál« s Babits fenköltésében nem volt nehéz a felfelé menekülő ember retorikus kibuvóját felismerni. Ady nem beszélt ilyen szépen, de vezér volt; Babitsnál a lélek minél jobban pumpálta magát a szerepbe, annál jobban menekült belőle. Nekem ezt természetesen meg kellett mondanom, de mégiscsak bántott volna, ha barátságunk elején mindjárt megsértem őt. Kibuvól, az utolsó tanulmánykötet helyett egész tanulmányírói munkásságáról irtam s mivel régibb tanulmányairól, különösen a Gondolat és Írás

darabjairól nagyon jó véleményem volt, az utolsó kötet rossz ize felhigulhatott a hosszú tanulmányban. A mérleg nem volt ép kedvező; hiszen az esszék alaki tulajdonságait dicsértem a gondolkozó rovására, de mégis inkább »igen« volt mint »nem«, a felületes olvasó akár magasztalnak is nézhette.

Sokak előtt fölösleges lelkiismeret-fitogtatásnak tűnhet fel a kis opportunistáé csinynek az elmondása s bizonyos, hogy írók, akiknek nem a vélemény-alkotás és vélemény-hordozás a feladatuk, a lepimaszabb hízlegéseket követhetik el anélkül, hogy ez tehetségüknek, vagy írói moráljuknak is megártson. Aki a »véleményt« aprópénekné tekinti, az ugy is osztogathatja. Nekem azonban ez volt a legnemesebb valutám s ennyi hamis csengés elég volt hozzá, hogy egy pénzhamisítópálya nességét halljam ki belőle. Környezetem dicsérte a tanulmányt, de téli olasz utamra én egy árnyalat önvádat vittem magammal utravalóul.

Amilyen boldog világlátórohamban indultam neki másfél év előtt Olaszországnak, olyan kéjutazó hanyagsággal ültem fel a vonatra most. Beteg voltam, betegszabadságon, a tél elől utaztam s nem muzeumok felé, a feleségemnek nem kellett félnie, hogy feltörik a járásban a lába, rábízam magam az ő tempójára. A bőrdömbben Vergilius és az Odyszeus s a karácsonyesti Velence méz tortáival, a Palermo alól kiötlő normannvilág s a kék tenger és a havas Etna közt fölfüggesztett Taormina nyugalmanak és olvasmányaimnak háttere, diszletei voltak csak; a görög cirkusz alatt, a rózsás Giardino Publicóban fontosabbak voltak számomra a homerosi szöveg szavai, mint a hiteles görög kövek a hátam mögött. Minden archeologiai hajsza nélkül utaztam, kikortyogtatva a napi ellátáshoz járó bort s versenyt lustálkodva a feleségemmel, aki boldog volt, hogy végre megtanultam »okosan utazni«. Igaza volt; én is jobban éreztem magam.

Január első napjaiban apadni kezdett a pénz s mi segélyért sürgönyöztünk. Otthonról megnyugtattak, hogy föladták, néhány napon belül megkapjuk. Eltelt egy hét, tiz nap, már csak háromszáz liránk volt s a pénz nem jött. A szerencsétlenek bank útján utaltatták át, mi várhattunk volna még két hetet rá, — pénz nélkül. Az utolsó háromszáz lirával aztán fölkerekedtünk s menekültünk észak felé. Milánóban derült ki, hogy a kedvezményes újságírójegy nem volt érvényes, még január elsején meg kellett volna újítani. Annyi pénzünk maradt, hogy a Brennerig egy harmadikos jegyet váltjunk. Bécsben megvettem egy Pesti Naplót, ott volt benn az arcképem a többi Baumgarten-díjasé közt. Odahaza a szüleim boldogan fogadták, most kezdték elhinni először, hogy csakugyan író vagyok. A kislányom még az ágyban volt s bágyadt mosollyal forgatta a pici szicíliai szamaras kordét, amit Taorminától Felsőgödön tartattunk a számára. Az anyám említette, hogy néhány nap előtt beteg volt, a füle fájt, azért ilyen halvány. Ella fölöltöztette s hármában mentünk ki a Dunapartra. Utközben felemeltük őt s úgy szaladtunk vele, két felől a levegőben tartva. Ő nagyokat kacagott, de hazafelé panaszkodott, hogy fáradt, vegyük fel. Őlben kellett

hazavinni. Néhány nap múlva lázas lett. A láz egyre vadabban ugrott a negyven fölé; orvosbarátaim tanácstalanul álltak a jókedvű, eleven gyerek körül, akinek a magas lázon kívül látszólag semmi baja sem volt. Naponta más-más diagnózis alatt féltettük őt; félelmemben én is elbőkenttem egy diagnózist: miliaris tuberkulózis. Az orvosok azt mondták, adjam vissza a diplomámat. Kórházba vittük, tanárok futkostak hozzá, szurkálták, tükrözték, röntgenezték. Több mint négy hét telt el így. S nekem újra meg kellett hallanom az aggodalmamból kiröppent kórismét: miliaris tuberkulózis. Négy nappal a halála előtt.

17.

A nyelv lebecsüli a lélek ökonomiáját, amikor határtalan szenvedésről, feneketlen fájdalomról beszél. A szenvedés ép oly kevésbé pazarolhat bennünket egy bizonyos határon túl, mintahogy az izommunka sem zsarolhatja tovább a testet, ha az izmok glihogénjét egyszer elűcsékolta. A léleknek is van ilyen glihogénje, amelyet szenvedés közben ellő, mint tűzér a municiót s ha arra a két-három hónapra gondolok, amely Taorminából való visszatérésünket követte, tulajdonképp azon kell csodálkoznom, hogy milyen kicsiny ez a készlet, különösen azokhoz az üres absztrakt tartályokhoz képest, amelyeket önérzetünk szeretne megtölteni vele. Pedig bizonyos, hogy a fájdalomnak ekkora pazarlására is ritkán képes az ember s én magam, ha az egész családom elpusztulna is, nyomorultabb lehetnék, mint akkor voltam, de a fájdalom ezt a parádéját aligha bírnám még egyszer.

Huszonkilenc éves voltam, az életem öt-hat év óta emelkedőben. Volt családom, keresetem, munkám után egy darabka vagyonom, ırci pályám, ha kanyarodókkal is, de fölfelé vitt; elértem az első nyilvános elismeréshez, voltak barátaim és voltak irigyeim, megütököztem a betegséggel, Taorminából lesülten, megerősödve értem haza; tervekkel, melyek előtt szabadnak látszott a tér. Most hatalmas rohamra gyürköztem, görögül tanultam, regényterveket készíttettem, egy könyvtárra való munka forrott az agyamban, — a gyerek eiső rosszulletéről alig vettem tudomást, apró gond volt, elhesegettem, mint egy darazsat, — amíg a darázs belém nem döfött. A kislány előző nap kelt fel s aznap vitték először sétálni. Hideg volt, soká hozták haza, én a lakásban türelmetlenkedni, majd dühöngeni kezdtem. Attól a pillanattól vége volt minden tervnek, tanulásnak, munkának, mint régebben egy-egy nagyobb irodalmi munkába, ugy vetettem magam az aggodásba. A gyerek közel 40 fokos lázzal került haza; nem fájt semmije, játszott mint mások, az orvos egy kis genyet talált a vizeletében s vesemedencegyulladásra gondolt. Én azonban, ha már egyszer az aggodásra adtam a fejem, az érzelmek sajátságos logikájával, szinte indokolatlanul túloztam a veszélyt, mintha az aggodás ereje siettethetné az aggasztó állapot elmulását. Nem láttam indokoltnak a vesemedencegyulladás kórisméjét; a gyerek napról-napra romlik, ez valami előrehaladó betegség. »Nem miliaris?« Az orvosok kezdtek betegebnek tartani

a gyereknél s valóban alig ettem valamit, az iskolában feltűnt, hogy néhány nap alatt egészen összeestem, a feleségem előtt alig türtöztethettem pesszimizmusomat. Mindez azonban még inkább önzés volt mint igazi szenvedés. Az emberben ott lappang a vadember s természetudományi ismeretei ellenére is önkínzásokkal, bőjttel, áldozattal próbálja kiengesztelni a háza fölött keringő rossz isteneket. Minél önmarcangolóbban aggódom, annál hamarabb ülhetek vissza Aristotelesem mellé, amelyet visszajövetelem után kezdtem Czebe Gyulával, új görög-tanárommal, olvasgatni.

S az istenek, mintha csakugyan kedvelték volna az ilyesféle sámánkodást; a gyerek jobban lett s én boldogan türtem, hogy aggodalmaimért »utólag« kigunyoljanak. De a javasul csak két-három napig tartott, — a láz megint kiugrott s a gyerek hatalmas vesevérzést kapott, most már az orvosok optimizmusa is megingott s a gyereket Lőrinc doktor tanácsára a János-kórházba szállítottuk. Nincs leverőbb, mint amikor átmeneti megkönnyebbedés után a régi gond megint visszacsomolyog a házba. Tompa düh nehezedett rám, most hogy az aggodás nem használt. Ami most készült, megéreztem erősebben »sorsom csillagánál«. A gyerek külön szobán feküdt s a főorvos engedélyével Ella is, én is ott aludtunk vele; reggel a kórházi diványról tápáskodtam fel, autóbuszon rohantam ki a körzetben s délben reszketve kapaszkodtam fel a Jánoskórház aszfaltutján, a zimankós fák közt; szemem a jólismert ablakon, amely mögött óraszám folytak a Grimm-mesék, mint valami virrasztó-imádság, melyben ha az egyik pap kimerül, a másik vesz át. A gyereket, már csak kollegialitásból is folyton vizsgálták, szurkálták, kezelték, ugyhogy valóságos fehér köpeny-iszonyt kapott; a párnába süllyedt fejét egyre nehezebben forgatta, ugyhogy csak a szeme követte nyugtalanul a mesélő mögött rendezkedő ápolónőt és sikítva furta magát az anyjához, amikor a tálcán a fémműszerek megint közeledni kezdtek hozzá. A könyökhajlata, fara össze-vissza volt szurkálva s a folyosóra is kihallatszott szörnyű könyörgése: »Anyukám, mért engeded, hogy bántsanak«. Amikorra visszajöttem a szobában, az anyja karjaiban pihegett, mint aki tudja, hogy egy időre megint megszabadult az üldözéstől. Az anyja, hogy időt nyerjen könnyei legyűrésére, nekem adta át a könyvet s az ő kicsi felzaklatott lelke megint belemerülhetett egy-két órára a Hamupipőke és Hét gida narkotikumába. A betegségtől alig szenvedett valamit, észre sem vette, de a vizsgálatok jóvoltából a kórház egy kinzó kamrává alakult, ahol még mi is összejátsszunk ellene az orvosokkal. »Mért vagyunk itt? Mért nem vizstek innen haza?« hallottuk tőle »kérdést, amelyre az anyja teljes meggyőződésével felelhet: azért, hogy meggyógyulj, én azonban, apa és orvos is egyszermind, aligha tudtam volna ilyen meggyőződéssel válaszolni. Tifusz vagy szepszis, hangzott az orvosi vélemény s én nagyon jól tudtam, hogy akár-melyik, a gyerek életben maradhat vagy meghalhat, anélkül, hogy ezeket a diagnózis-kereső kinzásokat újra s újra végigpróbálnák rajta. De hazavithettem-e őt innen? Elengedett-e volna ezek közül a vérvételek, gyilkos injekciók közül egyet is az anyja, akit reggel

az ágyában hálóingben föltérdelve láttam imádkozni, mint valami kis intézeti lányt s a nők politeizmusával a Pravasz fecskendőkből is csodát várt.

Az első türelmetlen, önző aggodalom itt a kórházban egész elcsendesedett bennem, a folytonos kínzás s a megállíthatatlan pusztulás előtt nem éreztem mást csak részvétet. A gyerek sokat okosodott az utolsó évben, már nem volt kisdéd, akit megcsiklandoz, megkacagtat az ember, s akivel szemben ép az apai szeretet olyan tehetetlen és ostoba; egy kis lelkes lény volt, aki sok mindent megértett már abból ami bennünk történt; s ezt egy váratlan mondattal, cirógatósan tudomásukra is hozta. Itt a kórházban, amint a betegség lehántotta róla a temperamentumát, egyre meztelenebb maradt ez a kis lélek s egyre közelebb került a mienkhez, amelyet pedig a veszedelem csupasztatott le hiúságaitól, apró vágyaitól. A halál szót nem ejtettük ki előtte s mégis megérezte, hogy itt ugyanarról van szó, amiről Mindszentelek napján beszéltek neki a felsőgödi gyertyavilágos temetőben. »Ugy-e azért sírsz anyu, mert meghalok« kérdezte egyetlen egyszer. Az anyja megrökönyödve hurrogtá le s nem tudhattuk meg soha, hogy milyen mélyről jött ez a kérdés s felelt-e meg neki valami előérzet, sejtés, félelem-féle ott a nagy fekete szemek mögött. Amig egészséges volt, anyjához hasonlított, betegsége kihozta arcára a rejtettebb apai vonásokat, az én természetem égett, sorvadt a földig lehuzott virrasztó lámpa derengésében s ha ránéztem, halvány arcából az én tekintetem nézett vissza rám. Iskolából jövet, játékokat vettem neki, kis manikűr-készletet, kirakós gyöngyöt, gyerekszínházat. A családom korholt, jó lesz az a pénz, ha meggyógyul, üdülésre, utazásra. De az én előérzetem nem hitt többé a gyógyulásban s a mosoly, amelyet az arcán felvillanthattunk, úgy éreztem, hozományának egy-egy darabja s mindegy, hogy milyen áron vásárolhatjuk meg neki. Különösen a színházat szerette meg nagyon. Négy öt-féle színfal előtt dróton függő papiralakokat tologattunk, a Grimm-meséből ismert Hófeferkét, Hamupipókéét, Piroskát, de másokat is, akiknek a történetét én találtam ki. »Színházazzatok« könyörögte egy-egy nagyobb kínzás után s azt a néhány fatalt ételt is csak úgy erőltethettük belé, ha közben a papiralakokon csüggött a szeme. A mese most már csak fél-öntudatlan, aluszékony kedvében elégítette ki, ha egy kicsit elevenebb volt a színházat kívánta. S mi lehetett volna ezekben a napokban fontosabb kötelességünk, minthogy a farkas hangját vagy a gidák hangját minél tökéletesebben utánozzuk a drótok fölött.

Néhány nap után a főorvos beleegyezett, hogy konziliumot tartunk. Pocó aznap egy kicsit könnyebben volt s a kihívott egyetemi tanár tifuszra állította a diagnózist s a gyerek erős ellenálló erejét, tekintve biztos gyógyulást ígért. Mindenki sietett föllelegezni, megkönnyebbülni. Már fogyóban volt a »glihogén«, kellett egy kis öröm, hogy magunkhoz térjünk, folytatni bírjuk a szenvedést. Ugy akartuk érezni magunkat mint tíz nap előtt, amikor azt hittük, hogy a gyógyulás már megkezdődött. Lelkesebben beszél-

tük bele az ételt és boldogok voltunk, hogy valamivel többet evett. Már a szeme is elevenebben csillog, mondtuk s a hőmérő minden tizedét latra vetettük, tekintet nélkül a lázcillapítóra. S az orvosok, akik belesodródtak a mi aggdóalmunk ösvényébe, velünk együtt csalták magukat.

A betegség persze nem türte soká ezt az öncsalást. Egyik délbén hatalmas hidegrázást kapott a gyerek, egész elkékült, a bőre felpuffadt, azt hittük azonnal meghal. Néhány óra múlva jobban lett, de attól fogva nem volt bennem egy szikra remény sem. Nyílt lázadásban voltam az orvosok ellen s nem láttam értelmét másnak minthogy a gyerek hátralevő idejét kellemesebbé tegyük. Nagy lázában hűtő fürdőket rendeltek neki. A gyerek már légszomjas volt s a hideg vízben elkékült s a fürdőszobából három körtermen át is kihallatszott kétségbeesett kiáltása: »Vegyetek ki! Vegyetek ki! Vegyetek ki!« Néhány perc múlva ott vacogott az ágyban, üldözötten, összetörve. Én már csak azt néztem, hogy csíholhatom ki ebből a kékülő arcból, még egyszer és még egyszer az egyre bágyadtabb mosolyt. Az utóbbi napokban egyszer tányért vettem a fogaim közé s mint a mackó cammogva táncoltam az ágya előtt s két tenyeremet ö összecsapva »bitiztem«, ő pedig krajcárt dobott a tányéromba. Most az éjszaka közepén megint rágyújtottam erre a mackótánkra, soha olyan lelkesen nem táncoltam mint akkor s amíg az anyja (ő be volt pakkolva) a tányéromba dobta a rézkrajcárt s bókolásomra az ő szája széle kissé elhuzódott, egész tisztán éreztem, egyetlen egyszer egész életemben, hogy ha itt állna mellettem a középkori solerno doktor, aki a más vérével gyógyít, oda tudnám adni érte, egy másik emberért habozás nélkül az életemet. S ebben a tudatban minden fájdalom ellenére is volt valami katharzis szerű.

Másnap vagy harmadnap a délelőtti vizitnél a főorvos valami gyanusat hallott a tüdő felett s újra átküldte a gyermeket a röntgenre. Előző alkalommal az átvilágítás tiszta tüdőmezőket mutatott, azóta tiz nap telt s már az átvilágítás is alig hagyott reményt, a fényképről még a laikus is megérthette, hogy akinek a tüdeje így tele van hintve pici szürke árnyékokkal, annak hamarosan nem sok tüdeje marad a lélegzésre. Előttem titokban tartották a főorvos gyanuját, röntgenen délelőtt volt a kislány, amíg én Zuglóban mások egészséges gyerekeit kopogtattam, úgyhogy a biztos diagnózist attól kellett megtudnom, akitől legkevésbé vártam. Amint az emlékezetes kórházi uton meg-megállva, hogy a viszontlátást kitől-jam, felfelé vonszoltam magam, feleségem apja és mostoha anyja jöttek velem szembe, karonfogva, ünnepélyesen, elegáns bundákban. Négy éve nem láttam őket s jelenlétük ezen a kórházi uton, ép olyan félreérthetetlen volt, mintha maga a Halál jelent volna meg, Persephonevel karján. Hagytam, hogy (mintha tegnap találkoztam volna velük utoljára) kezet fogjanak velem, megcsókoljanak. »Holnap új konzilium lesz«, ujságolták. »Lehet, hogy el kell utaznotok; nem az a baja van, amit idáig gondoltak, hanem a tüdején van valami... Amire te is gondoltál már...« Tehát mégis! Odafönn azután megismételték az ítéletet. Noha három hét előtt én böktém ki,

az aggodalom tulásaként először a »miliaris« szót, abban ott ri-mánkodott a remény, hogy barátok, események megcáfolják. Most nem volt több remény, a röntgen-kép világos volt, az a lehetőség-ként odadobott szó: tény. Minden elképzelhető diagnózis közt ez volt a legrosszabb, — nemcsak mert halált jelentett, hanem mert felém mutatott, mint egy ujj, amely a bűnöst jelöli meg. Ki fertőz-hette meg a gyereket? Kinek volt a környezetében tüdőbaja? Csak nekem. Az orvosok olyan feltűnően bizonygatták, hogy »a villanyo-son is megkaphatta, hogy meggyőződésük szinte ordított a jó-szándékból.« Én rögtön kiakartam vitetni a gyereket, haza vagy Felsőgödre, hogy legalább az utolsó óráiban ne legyen körülötte fehér köpeny és tű, de másnapra két előkelő orvos ígérkezett, hogy megnézi, teljesen ingyen, hiszen orvos gyereke volt a haldokló s most már úgy illett, hogy egy éjszakát még ott benn töltsünk vele. A kórháznak nemrég volt egy miliaris betege, egy tíz éves fiu, aki csodálatos módon meggyógyult; felnőtteknél is leirtak már né-hány gyógyulást s ez adott némi alapot a tanácskozásra. A három orvostanár megállapította, amit úgy is tudtunk, hogy a gyerekek miliarisa van, gyógyulásához nincs sok remény, de ha egyáltalán meggyógyulhat, akkor csak Svájcban gyógyulhat meg s nem itt. És, mint mondták, az orvosi álláspont, természetesen van ennek az utnak »egy szülői oldala is«, hiszen el kell készülni rá, hogy a gye-rek idegenben hal meg. Nem mondhattam mást, minthogy ha csak egy kis remény van, nem lehet szülői oldala az utnak s bár teljesen hitetlenül, másnap reggelre tüztem ki az indulást. Néhány órám volt rá, hogy pénzt hajtsak föl, szerencsére a Baumgarten-alaphoz még nem nyultam hozzá s Basch Lóránt az esedékesen kívül még három hónapi részletet szabadított fel, a család is összeadott vala-mit, az egyik rokon jegyet szerzett, a másik csomagolni segített; a nagy készülődésben szinte megféledeztünk a gyerekről, aki most már otthon, az ismerős lakásban félig felöltözöttten feküdt a divány szögletében s cserepesedő ajkai közt egyre kapkodóbban szedte a fevegőt. Szegénynek az volt az utolsó kis boldogsága, hogy hazake-rülhetett. Azt mondtuk neki, hogy meggyógyult s az ebédnél oda-kérezdett az ölembe, jóízűen evett, két dióspalacsintát, savtalan, étványtalan gyomrával; ennyit tehet még egy ilyen kis haldoklónál is a szabadulás öröme. Délután egyre rosszabbul lett s a hozzátar-tozók, ismerősök sehogysem akartak belenyugodni, hogy ezzel a haldoklóval a világnak nekivágjunk. Gellért Oszkárék, akik igazán meleg szívvvel álltak mellettünk az egész betegség alatt, kihivatták Holló főorvost, régi barátjukat, hogy mondja meg ő is a véleményét. Holló esztelenségnek tartotta a svájci utat s okos fellépése a fele-ségemet is meggyőzte: »Ha a folyamat meg akar nyugodni, az itthon teljesen nyugalomban előbb megtörténhetik, mint egy har-minchat órás ut után a világ akármelyik klimatikus helyén«. A fe-lelésem, aki csak az utolsó napokban kezdett igazán megijedni, eb-ből a jóslatból valami kis biztatást csikart ki. Én pedig szégyenkez-ve ismertem be, hogy örülök a Holló érveinek, ez a kirohanás Svájc-ba már csak egy heroikus örültség lett volna, amelyet az önérze-

tem nem utasíthatott vissza, viszont a lelkemben nem volt meg hozzá a szükséges erő. Másnap autón vittük ki Pocókat Felsőgödre; ott feküdt egy plédbe burkolva a karomon; szinte a levegőben tartottam őt, hogy az ut lökéseit meg ne rázzák a testét s a kis kertőről beszéltünk, amelyben az új kapával ketten fogunk kertészkedni. A márciusi eleji nap előtötte a szobát, amelynek a közepén kis faágyát fölállítottuk, — a szomszédsházának támasztva ott kékellett az új kapa és az új gereblye s az ágylábában a színház drótjai alatt Hamupipóke arany cipőjét hozta vissza a királyfi. Beszéltek aranyinjekciókról, de én már nem engedtem meg semmit; csak mesélni volt szabad és színházazni. A kislány egyre rosszabbul lett, lehunytt szemmel feküdt a mese árjában, de ha a mese elakadt, felriadt s az utolsó fülébe ragadt szóval követelte a folytatást. Lélegzése egyre nehezebbé vált, a szája előredüledt mint a hálnak s feketülőkörmei fölött lilán ütöttek át az erek. Feleségemen most tört csak ki a kétségbeesés; egy nap százszor is félrehívott, hogy próbáljak gondolkodni, kell lenni még valami mentésnek, — volt valami eszelős ebben a tanácskozó s félig szemrehányó hangban, amitől dühöngeni kellett vagy nevetni. Én nem tudtam követni többé az eseményeket; a gyerek utolsó napjait élte s én kinnjártam a Dunaparton, szemben a füzeket néztem s a kanyarban csillogó váci tetőket. A »lélek glihogén-raktára« kimerült. A beteg köré beszivárgó asszonyok azon sopánkodtak, hogy ha nem térek eszemre, én is utána megyek a gyerekek. Valaki ezt mondta a hátam mögött: Rettenetes látni, ha egy férfi ennyire szenved. Csakhogy én nem szenvedtem semmit; tárgyilagosabb figyelemmel soha nem lézengtem még a világban, mint ekkor. Teljesen üres voltam s mintha újra kellett volna magamba szednem természetet és az embereket. Ugy szöktem el a gyerek ágyától, ahogy egy impotens szökhet a felesége mellől. Gyenge voltam s gyengeségemmel elpárolgott a részvétem, kétségbeesésem, nem maradt bennem más, csak az önvédelem önző ijedelmé. Amióta a gyerek megbetegedett, minden éjszaka ott virrasztottam a feleségemmel együtt, az utolsó éjszakára a szomszédsházában vettem ágyat s megint eszembe jutottak irodalmi munkáim; ott hártároztam el, hogy Kazinczy koráról könyvet írrok; megcsináltam a vázlatát s mivel nem volt más kéznél, Kisfaludy Sándor verseiben huzogattam alá a dolgozatomhoz szükséges sorokat. Ezalatt Pocó fel-felriadt és el-elszunnyadt a kis fehér ágyban, nehezedő légzése most először valami szorongásfélével töltötte meg őt, egyszer át is kéredezett az anyja ágyába. Az anyja odahajolt a kis elcsunyt, kék arcocska fölé, megittatta, megvárta, amíg elaludt, de nem vette magához. Ez kegyetlenségnek látszik a magyarzaton kíván. A tanár, igaz, lelkére kötötte, hogy vigyázzon a fertőzéstől, de a fertőzés azt hiszem nagyon távoli igazi indok, amikor a bomló test iszonyu érintése ellen védekezik a megrettent egészséges test, ha mindjárt egy anya teste is az.

Másnap reggel Pocóka megkapta azt az igen kis morfium-adagot, amelyet a légszomj csillapítására rendeltek. A morfium kelleme meleggel futhatott szét benne, ki tudja milyen állapotában

nyomát érintve, mert még egyszer elmosolyodott s azt mondta: be szép. Ez volt az utolsó szava. Már ugyis csak órái lehettek hátra. Mindnyájan éreztük, hogy az a léghőközpontnak szánt csillapító«-miliogram elég lesz, hogy az egész élet örökre elcsillapodjék. Ma, amikor a lélek azóta ki tudja hányadszor, megint teletömte a szenvedő-munició-raktárait, könnyel a szemembe irom ezt a részt s alig értem, hogy fogalmazhattam én akkor alig néhány méternyire a haldoklótól az élő gyászjelentését s hogy bírta Ella a rokonokat, ismerősöket lajstromozni. De ép azért volt ez így, mert előzőleg mohón, fiatalos tulzással szenvedtünk s nem maradt több erőnk, hogy az élvemaradók és a halálbasietők közt táguló részt egyre tehetetlenebb fájdalmunkkal áthidaljuk. A Halál ágyán, akár fogják a kezét, akár nem, mindenki magára marad, a haldoklók kiközösítése ép olyan elkerülhetetlen, mint a holttesteké. Déli harangszó után a nyugodt, kissé huzó légzés váratlan elmaradt, aztán még két-három kapkodó légvétel következett. Mindketten felugrottunk, Pocóka mégegyszer felvetette magát, gyönyörű fekete szemei, mintha valami borzasztó látványra meresztette volna őket, kidagadtak, — aztán mindennek vége volt s belőlünk, akik előbb még közönyös irtó munkán bibelődöttünk, ki tudja miféle zsilip mögül, félelmetes megkönnyebbedéssel, szakadt elő a zokogás.

Néhány nap mulva már Kazinczy levelezését olvastam s alig hat hét alatt három nagyobb tanulmányom jelent meg. Eleinte méltó iparkodtam maradni a csapáshoz s azon voltam, hogy megvalósítsam magamon, amit a gyászról alkotott fogalmam megkívánt. De ez hazugság volt s a hazug állapotokat nem bírom soká. Belenyugodtam, hogy sekélyebb természet vagyok mint vártam s tettem, amihez kedvem volt. Hónapok, évek mulva vettem észre, hogy a gyógyulás még sem volt olyan tökéletes, mint hittem; a szenvedés nyargalt fölöttem, de a lélek, amely visszamaradt más volt mint a vihar előtt. A halál bele volt oltva az életembe; eddig is tudtam, hogy egyszer meghalok; de ettől fogva éreztem is.

Németh László.

KISEBBSÉGI KULTURÉLET

Az új jugoszláviai magyar kulturfeladatok

A jugoszláviai magyar kultúra fejlődésével nagy általánosságban meg kell elégednünk. Meg kell elégednünk, mert tudjuk, hogy azt a keveset, amit sokszor önámító túlzással jugoszláviai magyar kulturális életnek nevezünk, szinte a semmiből teremtette alig két tucat ember: néhány intellektuel, író, újságíró.

Kezdetben nem volt semmi. Néhány újság és néhány nagyon gyenge egyesület, melyet csak túlzással lehetett volna kulturális megnyilatkozásnak minősíteni. Az itt élő magyarság kulturális tekintetben mindig elhanyagolt volt. Ez a föld kevés kulturértéket termelt ki s aki itt valamit jelentett, hamarosan elvándorolt. Jellemző, hogy annak idején a DMKE alig terjesztette ki működési körét az itteni magyarságra. A színház jelentette leginkább kulturális életünket. Dr. Milkó Izidor nivós vezetésével és Lányi Ernő törhetetlen energiájával sikerült elérni, hogy Szuboticán rendszeres előadásokat tartsanak. Ezenkívül — alig volt valami. Nem volt meg a vágyakozás a kulturális életre. Közel esett ide Budapest. A vezető magyar társadalmi rétegek nem érezték át azt a kötelezettséget, amely reájuk hárult a helyi kultúra kialakításában. Annyira közönyvesek voltak a magyar ügy iránt, hogy az államfordulat után Jugoszláviából nemcsak a hivatalnokosztály jórésze költözött el, hanem a jómódu földbirtokosok is s pénzzé tévén vagyonukat, hazafias fájdalom ürügyén cserben hagyták a jugoszláviai magyarságot.

Szellemiekben megfogyatkozott s anyagiakban legyöngült intelligencia maradt itt. Ez a kulturában gyenge felkészültségű, kisebbségi kulturális munkában tájékozatlan osztály csak sok kezdeti hiba után jutott el a mai eredményekhez. Ezt a munkát a csehszlovákiai vagy romániai magyarság kulturtevékenységével összehasonlítani nem lehet. Elmaradottságunk okai: a történelmi osztályok hiánya, a tradicionélküliség és a gazdasági gyengeség. De ha anyagiakban erősebb is volna a jugoszláviai magyarság, hiányzik belőle az áldozatkészség erkölcsi feltétele. Már pedig anyagi áldozatok nélkül nem lehet kulturát fenntartani s még nehezebben a magárahagyott kulturát megerősíteni. Gondoljunk azokra a követésméltó cselekedetekre, amelyekkel a hajdani magyarországi szerbesség kulturintézményeit életre hívta. Nemcsak a Szrpszka Maticára és a Tökölianumra kell emlékeznünk. Rengeteg alapítványt létesítettek, melyek lehetővé tették, hogy ezen a területen a szerb népi kulturát megeremthessék és fenntarthatassák. Áldozatkészségük folytán ezen a területen sokkal több szerb dalegylet, olvasókör és könyvtár volt, mint ma — magyar.

A jugoszláviai magyarság aktiv szaldója: két-három, komolyabb munkát teljesítő, kulturális egyesület. Tisztán kulturális jel-

legű magyar egyesület egy sincs, ellenben vannak kombinált társadalmi és kulturális egyesületek. Színház — nincs, csupán műkedvelő együttes, amelyet a szubotivai Népkör teremtett meg. Esztendőnként tartanak jónéhány elfogadható, színházi előadást Szomborban, Beeskereken és Szentán. Az újabb időkben van kéthárom komolyabb munkát teljesítő dalegyesület. Alakult egy irodalmi egyesület, amely létének pár hónapja alatt még nem végezhetett számottevő munkát; egy havonként megjelenő irodalmi folyóirat, irodalmi hetilap, ifjúsági szemle és öt napilap, ezek közül az egyik bő irodalmi melléklettel.

A magyarság kulturális törekvései és a jugoszláviai magyar nép között a kulturális kapcsolat nagyon laza. Ami itt kulturális munka, legyen az bármily becsületes és tiszteséges szándéku, addig meddő próbálkozás és gyökértelen marad, amíg az iparos és földművelő osztályt abba bele nem vonja.

Hogy a falu népének és a városi kispolgárságnak ma igen kicsiny a kulturális felvevő képessége, az nem ennek a generációnak a hibája. Ez a régi idők bűne és sulyos mulasztása. Keveset törődtek azzal, hogy a nép olvas-e vagy sem s nem goldoltak arra, hogy az itt élő magyarságot, éppen mert nemzetiségek között laktak, fokozottabb figyelembe részesítsék.

A jugoszláviai magyar kulturmunka új feladatának azt tekintem, hogy vonja be tevékenységének körébe a falu népét és a város kispolgárságát; emeljék ezeknek az osztályoknak szellemi szintjét; juttassák könyvhöz és más szellemi táplálékokhoz. De kik-től várhatjuk e nagy feladat teljesítését? — Kulturánknak ebből élő, hivatásos munkása nincs. Néhány lelkes ember dolgozik e munkán a velük rokonszenvezők nem mindig megbízható segítségével. Így hát kilátásaink gyengék. Mégis újból és újból neki kell állnunk és megkísérelnünk az újjáépítést. A régóta vajudó, komoly olvasásra való nevelés kérdését kell széles alapon megoldani. Meg kell szervezni mindenütt a népkönyvtárakat. Ujságvásárló sejteket és csoportokat kell életre hívni. Ezzel párhuzamosan magyar dalegyesületek felállításáról kell gondoskodni. Erősíteni kell a műkedvelő színjátszást és gondoskodni színvonal emeléséről. Mindez természetesen egy központi szerv kezdeményezésére történjék, ahol hivatásos és szakképzett emberek irányítása mellett rendszeres építő munka folyjék. Minden legkisebb szervnek legyen meg a külön automóniája, de tartson fenn szoros kapcsolatot a központtal. Csak ily módon képzelhető el az intenzív kulturmunka. — Ma ennek előfeltételei hiányoznak, de a jugoszláviai magyarság kulturális életének munkásai keressenek alapot és módot ezek megteremtésére.

A kisebbségi védelem

(Przsics Ilija dr. könyve a nemzetkisebbségi kérdés fejlődéséről)

A kisebbségi kérdés a világháború befejezése óta annyira fontos tényezőjévé vált minden népek életének, hogy a könnyebb fajsúlyú cikkek irókon kívül erősen foglalkoztatja a komoly szakirodalom művelőit is. Ma már alig akad aktualitás, melynek rendezése ne lenne szorosan összekapcsolt a nemzetkisebbségi problémával, azért is nem véletlen, hogy mind többen és többen szólalnak fel mellette, megoldást, kiegyenlítést keresvén. A kisebbségi kérdés ma már senkinek sem lehet közömbös, pro vagy contra egyformán állást kell foglalnia úgy a többségi mint a kisebbségi polgárnak. Az államalkotó többséghez tartozó többé nem mondhatja azt, hogy neki semmi köze a kisebbségekhez, mert a lépten-nyomon sorompót állító problémák csak úgy oldhatók meg, ha a kutatás gyökerükig hatol.

A kisebbségi kérdés minden ágát, fejlődési vonalát dialektikáját nálunk kevesen követik kellő figyelemmel. Inkább csak felületes érdeklődésről lehet szó. Pedig ha ezekkel megismerkedik az ember, akkor áll előtte tisztán mindaz, ami a gyötrődő világ sok baját eddig torzítva, vetette elénk. A kisebbségi kérdés irodalmát ismerni és rendszeresen ápolni kell. Nem lehet senkinek mentsége, hogy pillanatnyilag nem érdekl. Az élet állandó folyása sodor bennünket és sohasem tudhatjuk, hogy mikor lesz szükségünk ennek ismeretére, mikor használhatjuk fel azt eredményesen.

Az 1918 óta létesített intézmények és szerződés tömeg között, a kisebbségi védelem kétségbevonhatatlanul a legjelentékenyebb helyet foglalja el. Kivételes jelentősége éppen az, hogy szüntelenül foglalkoztatja a világot.

A KISEBBSÉGI KÉRDÉS IRODALMA

A jugoszláviai könyvkiadó vállalatok eddig sem kezelték mostohán a kisebbségi kérdéssel foglalkozó irodalmat és örvendetes körülmény, hogy különösen az utóbbi időben a sajtóban is egyre nagyobb teret kap a kisebbségi probléma ismertetése. A délszláv nemzetet a legintenzívebben az Olaszországhoz került félmillió szlovén és horvát kisebbség sorsa érdekli. Ezért ma már gazdag irodalma van az olaszországi szláv kisebbségi kérdésnek. (Éveken keresztül Ljubljánában Manjinski Intézet néven hivatal állott fenn, amely a külföldön élő délszlávok, elsősorban az olaszországi szlávok politikai és kulturhelyzetével foglalkozott és adatokat gyűjtött életmegnyilvánulásokról). Jugoszláviában nagyszámban élnek olaszországi szláv menekültek, főleg intellektuelek, akik felszínen tartják véreik helyzetét és minden alkalmat megragadnak, hogy a túlsoldaról érkező fájdalmas híreket a világgal megismertessék és a sajtóban érdemük szerint foglalkozzanak az olasz hatóságok kisebbségellenes magatartásával. Amíg azonban egyrészt igyekeznek ébrentartani a szimpátiát és az együttérzést a külföldön kisebbségi sorban élő délszlávok iránt, arról is gondoskodás történik, hogy a kisebbségi probl-

léma, a háborúelőtti nemzetiségi mozgalmak, amelyek a világégésig és az azt követő békeszerződésig terjedtek, kellő feldolgozásban az olvasó elé kerüljenek.

A kisebbségek sorsával foglalkozó könyveket két csoportba kell osztani.

Vannak írások, amelyek izgatón érdekesek és soha nem unalmas feldolgozásban vetítik elénk az idő messzi távlatából a régi kisebbségi mozgalmat a polyglott Bácskából és Bánátból. A szerb kisebbségi vezetők sokoldalú politikai és kulturális ténykedését ismertetik és kimutatják, hogyan folytattak céltudatos és eredményes kisebbségi politikát. A novíszádi Szrpszka Matica a vajdasági szerbek büszke kultúrája, amely egy évszázad háttéréből figyeli a kisebbségi probléma fejlődését, gondoskodott arról, hogy a régi szerb kisebbségi mozgalom minden fontosabb etappja megörökítségé. Ezt a nagy kortörténeti munkát a kiadásában megjelenő Letopisz folyóirat végezte el kifogástalanul. A folyóiraton kívül a megjelent könyvek és füzetek egész tömege igazolja a szerbek mozgékonyágát, a kisebbségi problémák kellő értékelését és azt, hogy a hosszú, évtizedes kisebbségi sors, acélossá, ügyessé és ha kell alkalmazkodó polgárokká edzette őket.

A másik csoportban említsük azokat a munkákat, amelyek a kisebbségi problémával elméletben foglalkoznak és a kisebbségvédelmi kérdés fejlődését örökítik meg a külföldi forrásmunkák igénybevételével.

A KÖTELEZŐ KISEBBSÉGVEDELEM

Most jelent meg a „Zaštita manjina“ című vastkos könyv, amelyben dr. Przsics Ilija összegyűjtötte a nemzetkisebbségi életet jellemző adatokat. Ebben a könyvben könnyen áttekintheti a kisebbségi problémát az, akinek nincsen ideje és türelme, hogy a ma már hatalmas kisebbségi irodalmat részleteiben megismerje. Kétségbevonhatatlanul hézagpótló munka a délszláv ijtératurában. A szerző példás lelkiismeretességgel sorakoztatja fel adatait egészen visszamenve néhány száz esztendőt addig az állomásig, amikor a kisebbségi problémák első vonata befutott a világba. Dr. Przsics Ilija adatai megbízhatóságára utal szinte minden oldalon, citálja forrásmunkáit és túlzott óvatossággal még a látszatát is kerüli annak, hogy állástfoglaljon. Néhol azonban még sem tudja elkerülni, hogy a lelkiismeretét ne szólaltassa meg és ilyenkor megtudjuk, hogy a mai kisebbségi védelmi intézkedéseket nem tartja kielégítőnek. S ebben nincsen egyedül és magárahagyatva.

Minket természetesen először a háborúutáni helyzet érdekel és ennek a kedvéért szívesen mellőzzük a mult század második felében hirtelen fejlődésnek induló kisebbségi probléma akkori állásának a boncolgatását. Az utóbbi évek eseményei közelebb állnak hozzánk. Panaszolja a könyv szerzője, hogy a kisebbségvédelmi törvények csak egyes államokra kötelezők és bár nem mondja meg, de tudjuk, hogy Olaszországot érti. Olaszországra tudvalevőleg nem terjesztették ki a kisebbségvédelmi intézkedéseket. Habozás nélkül kijelentjük, hogy egyetértünk dr. Przsics Ilijával, mert valóban visszás helyzet az, hogy Olaszország kimutatható félmilliónyi szláv kisebbségével és ennél jóval

több német kisebbségi polgárával nem tartozik a kisebbségvédelmi törvényt életbeléptetni. Erről már sok szó esett a népszövetségi üléseken, a kisebbségi kongresszusokon és újat nem mond vele dr. Przsics sem, de mindenesetre a könyvnek ez olyan része, amelynél érdemes megállni. Ebben a kérdésben teljesen osztjuk a felfogását. A kisebbségvédelmet minden államra kötelezővé kell tenni, mert sok más okon kívül az igazságosság is ezt parancsolja. Miután a kötelező kisebbségvédelmi törvények szerkesztésében csak a kiválasztottak dönthettek, nem érdemes erre több szót azoknak vesztegetni, akiket nem kérdezték és nem hallgattak meg.

A KISEBBSÉGEK KÖLCSÖNÖS KICSERÉLESE, MINT MEGOLDÁS

Nem új és nem eredeti az a megállapítása a kiváló szerzőnek, hogy a tizenkilencedik század második fele és a huszadik század eleje kisebbségi kérdés megoldásának a jegyében telt el. Mi itt a Bácskában jól tudjuk mindezt és túl közel van még az az idő, amikor a szerbek harcba szálltak kisebbségi jogaikért, semhogy elfelejtettük volna.

Hatalmas ijtteraturája és közönsége van ma a kisebbségi problémának és minden, ami a kérdés megoldásával kapcsolatban történik a világ közvéleménye s ellenőrzése előtt megy végbe. A kérdés iránt megnyilvánult érdeklődést csak fokozta a háboru után az, hogy eddig csak félmegoldások születtek bár a kisebbségek szeretnék a legjobban, ha ez másként volna. A jelek arra mutatnak, hogy mindaddig, amíg ez összes államokra nem terjesztik ki a kisebbségvédelmi intézkedéseket, addig lényeges változás nem várható az annyi esztendeje vajudó kérdésben.

A kisebbségvédelem című könyv szerzője nem felejt el aláhúzni, hogy a békeszerződések annak a gondolatnak a jegyében születtek, hogy a népek önrendelkezési jogát tiszteletben tartsák. Vilson volt az, aki tekintélyével és elgondolásával az európai népeket az új, a modern Nóó bárkájára terelte. Az ilyen kihangsúlyozásoktól eltekintve, csak dicsérni lehet a könyvet és biztatni a szerzőjét, hogy csak tovább gazdagítsa a kisebbségi irodalmat.

A könyvben útbagazítást kapunk a kisebbségi gondolat évszázados fejlődésének teljes megértésére. Visszavezeti az olvasót abba az időbe, amikor a vallási kérdések jelentették a tulajdonképeni kisebbségi kérdést. Mint ahogy a háboru után felbukkant a zsidó kisebbség problémája egyes államokban, ugy jelentkezett például a spanyolországi zsidóüldözés után, a zsidó kisebbségi probléma Európában. Szerbiát, a régi háboru előtti Szerbiát ugy említi a könyv, mint ahol soha nem volt zsidó kisebbségi kérdés a szó teljes értelmében, bár már 1865-ben 1055 zsidó élt az országban. Ezek teljesjogu polgárok voltak. Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy zsidókérdés és antiszemitizmus ma sincsen a háboruelőtti Szerbia területén.

A LOJALITAS KÖTELEZŐ

Még csak néhány sorban a kisebbségek köteleességéről szólunk annál is inkább, mert dr. P. felveti, hogy a kisebbségvédelmi törvény legfeltűnőbb hízaga az, hogy megfeleledkezett a kisebbségek köteleesség-

geiről. Csehszlovákia és Lengyelország külön szerződésben szabályozták ezt a kérdést és egy szakasz kijelöi, hogy a kisebbségek kötelessége az állammal szemben lojálisnak lenni, de ugyanekkor elismerik a kisebbségeknek azt a jogát, hogy kisebbségi érdekeik megvédése jogukban áll és ez nem tekinthető államellenes ténykedésnek. Ez a definíció nem preöz, tág teret nyujt a találgatásoknak és félremagyarázásoknak. Különben minden kisebbségi polgár tudja és kötelességének tartja, hogy az állammal szemben lojális legyen és na ezt az elvet feladja szembentalálja magát a büntetőtörvénnyel, amint azt dr. P. is megállapítja. Tehát egészen felesleges külön törvényben kioktatni a kisebbségeket arról, hogy lojálisnak kell lenniök. A kisebbségek kötelességeit különben eddig csak az általuk benyújtott petíciókkal kapcsolatban vetették fel a Népszövetség üléseim. Lettországbán például a külföldhöz — a Népszövetséghez — fordulni államellenes cselekedet. Tapasztalhatjuk tehát, hogy a kisebbségek kötelességét országonként másként értelmezik. A Népszövetségben arról beszéltek, a kisebbségek petíciójával kapcsolatban, hogy vajjon — a panaszemeléssel — visszaélnék-e kisebbségi jogaikkal a panaszosok. A felszólalásokat azonban nem merték analizálni, mert tartottak attól, hogy örökös vita támad a kérdésből.

Összegezéstül: a kisebbségi védelem és a kisebbségi jogok megismerése és rohamos fejlődése az utóbbi időben lelkiismeretes megismerést igényel és néhány oldalon keresztül nem lehet sem egyéni, sem általános szempontok szerint az egész kérdéskomplexumot áttekinteni. Ehhez még dr. P. pompás könyve sem elegendő és csupán arra alkalmas, hogy a legszükségesebb külföldi forrásmunkára rámutasson és jzelitöt adjon a problémákból azoknak, akik akár kényelemből, akár nemtörődömségből nem szeretnek elmélyedni az ilyen életkérdésben.

Csuka János

Mélypont alatt

Regény

Folytatás.

Salgó erre nagyon hajlamos volt. Már akkor, amikor bevonult dühével a hálósobába — mindig elég volt egy-két perc, hogy lehiggadjon — kereste a visszavonulás utját. »Butaság amit csinállok, tele vagyok jó eredménnyel, ezer pengővel, kitünő lehetőségekkel és e Henrik-marhaság miatt így felizgattam magam«. Ezt gondolta és ezenkívül eszébe jutottak a készülő jó ételek, a gyönyörűen terített asztal, a kétféle bor... és már készült is visszacsinálni a dolgokat. Nála könnyen mennek a szédületes átmenetek, hatalmas fortéból úgy esik vissza a leghalkabb pianóba, mint a legjobb karmestertől vezetett legjobb kórus. Már ott volt a mosoly az arcán, már készülődött benne a mondat: »Rájöttem, hogy nem viharoznom, hanem röhögnöm kell a Henrik-ügy fölött. Öregszem gyermekem, az idegeim rosszak... röhögnöm kell... mert ha jól emlékszem, az imént családirást terveztem.« Erre a mondatra készült, bizonyos, hogy el is mondja, utána átöleli Emmi és ha véletlenül e pillanatba lépett volna be Henrik, azt is megölelte volna, tisztán a hatás kedvéért. De nem rohanhatott ki e mondatjával, mert behallatszott hozzá a felesége és leánya beszélgetése. A beszélgetés megzavarta és újra felbőszítette.

De Emmi kedvező fegyverszüneti föltételeket ajánlott, és mi-lyen ragyogó stílussal beszélt. »Iparkodj végre fölszállni a magaslatra, amelyet kijelöltél a magad számára.« Ragyogó stílus! Az apja lánya.

Zsörtölődő hangon szólalt meg:

— Emmi, nem kell atyáddal gunyolódni. Nem kell reám fölnézned. Az én házamban mindig a legtisztultabb demokrácia uralkodott.

Salgó szavaiba egy éles, hosszú csengetés szólt bele, de ez őt nem zavarta.

— Ha jól sejtem Henrik és a drága rokonok érkeztek meg. Ám jöjjön Henrik, mondtam, az én házamban demokrácia uralkodik, fogadni fogjuk őt.

Az ajtót nagy lendülettel tárta föl Malvin és nyomban becsapta maga után. Nem következett utána se Henrik se a Samu bácsi. Le se vetette ősrégi, száz helyen kikopott bundáját. Bársonymuffba bujtatott jobbkezét magasra emelve, hangosan hirdette önvallo-mását:

— Gyerekek! én vagyok a világ legnagyobb marhája!

A diványra omlott és pihegve nézett a megdermett családra, a terített asztalra. Látta a gyönyörű asztalt és mélyen sóhajtvá gondolt az általa elpuskázott finom vacsorára.

— Hej, gyerekek, ilyen szerencsétlen voltam én mindig egész életemben.

— De mi baj van? mondja meg Malvin néni. Nem jött el Henrik? Nem olyan végzetes dolog az — nyugtatta Emmi.

— Mégis mondd, mi van Henrikkel — kérdezte Salgóné.

Malvin felugrott.

— Mondtam már, hogy én vagyok a világ legnagyobb marhája... de Nina, te se vagy kicsi.

— Én?

— Igen te! Az egészsnek te vagy az oka... Mondtam én előre.

— Mit mondtál előre? Én nem szoltam egy szót se. Még mit fogsz rám?

— Szólni nem szoltál, de ideadtad...

— Mit adtam oda?

— Mit?... mingyárt megtudod... várj, sorban elmondok mindent — és ömlött belőle a szó. Hol Salgó, hol a felesége sápadozott, más-más okból. Emmi türtöztette magát, egyszer sem mosolygott. Meg kell adni, Salgó is uralkodott magán, pedig minduntalan pofonra mérte a kezét, hol Malvin, hol a távolmaradt Henrik felé.

— Tudjátok, ma hat óra tájban kinyilik az ajtóm és belép Henrik. Ránézek. Egy nagy rossz koffer van az egyik kezében, a másikkal egy nagy piszkos üveget tart a hóna alatt, terpentin volt benne. Telebűdösödött a szagától a szobám. És ha láttátok volna őt? Pecsétes bőrkabát volt rajta. Azt levetette. Gyűrött, vacak cejghájája csuda fölmérgesített. Nyakkendője se volt. »Igy kell jönni lánynézőbe, ahogy a boltból kiszaladtál? Vagy tán a kofferban van a jó ruhád?« »Nem — mondta — a kofferben áru van, ha már bejöttem, ami sürgősen kell, bevásároltam«... A bitangnak tele van a szekrénye jó ruhákkal és így jön el... Nagyon haragudtam rá, de megbocsátottam, gondoltam, Emmi majd rendre tanítja. Mondtam neki, hogy vegyen legalább egy nyakkendőt és borotválkozzék meg, de ő azt mondta, hogy előbb mutassam meg neki, ahogy megigértem, Emmi arcképét. Mit mondjak nektek? Nina ma délelőtt ideadta, és én marha, megmutattam neki Emmi arcképét.

Kihuzta a muffból a képet és Salgóné felé nyujtotta.

— Itt van, ni!! Nézd meg újra te is. Ugye gyönyörű? Emmin estélyi ruha van, meg valami prémgallér... a nyakában, a hajában, a karján arany és ékszer. Nina ezt a képet adta ide. Hiába mondtam, hogy nagyon fiatal rajta Emmi, meg hogy tulságosan cifra.

— Te mondtad? — szörnyülködik Salgóné. — Én mondtam, hogy ez a kép nem lesz jó.

— Hát jó, te mondtad, Malvin hazudik, szeretném tudni, mit keresek rajta?... De folytatom... Henrik kezébe veszi a képet, sokáig nézegeti, aztán ezt mondja: »Az én boltom nem ér annyit, amennyibe ez a ruha meg a smukk került. Nem kell nekem ez a

hölgyike.« Erre én, a világ legnagyobb marhája, azt mondtam, hogy az arckép régi, láthatja a divatról, rövid szoknya, ma földig ér az estélyi ruha és az ékszerek sincsenek már meg, de a divatból kiment ruha még megvan és szívesen viseli most is Emmi. Erre azt mondja az a csirkefogó... mit néztek?... igen, csirkefogó, hogy ő nagyon jól tudja, hogy az ékszerek nincsenek már meg és ujjakat sem kereshet többé Emmi és ő azt is tudja, hogy följelentették a Miksa bácsit...

Erre Salgó előugrott.

— Mit mondott?... Miksa bácsi?... így mert engem szólítani?... Malvin! Ne folytasd... bár ki akartam üríteni a keserű poharat. Tudni akartam, hogy mit merészel még mondani leányomról, e szentről.

Malvin félrebiggyesztette száját. Ezt Salgó észrevette.

— Malvin! — ordított rá — mit művelsz ajkaddal? Jeképezni akarod rágalmazó gondolatodat?... igen, igen elárultad magad. Ha nem volnál nő, kiutasitanálak házamból.

Malvin begombolta a bundáját, muffba dugta a kezét.

— Persze, most kidobsz. Addig jó voltam, míg reménykedtetek abban, hogy férjhez adom Emmi. Persze, ti is tudjátok, hogy Henrik jó parti, a boltján kívül két háza van és szép summát tesz ki a pénze... Most, hogy nem sikerült, mehetek. Miksa! — remélem nem ölsz meg, mert így merlek szólítani — arra nem gondolsz, hogy a ti érdekekben utaztam Lajosmizsére, hogy fölcsaljam Henriket. Tíz pengő költségem volt. Ki fizeti vissza nekem azt a pénzt, amit a szegénységemből...

Nem tudta folytatni szavait. Sirt.

Salgó megsajnálta. Egy huszpengős bankjegyet nyomott a markába.

— Itt van, kamatostól. Nem első eset életemben, hogy olyan vállalkozást finanszírozzok, melyhez semmi közöm sincsen... És most ünnepeljük meg Henrik visszavonulását. Malvin, tedd el a pénzt és maradj közöttünk. Derék asszony vagy. Jól tetted, hogy megmutattad annak a szatócsnak leányom fényképét. Csak így riadhatott vissza merész tervétől. Malvin, őszintén beszélék, maradj közöttünk, légy szem és fültanuja a mai estnek, amikor családom sorának jobbrafordulásáról, nagy eseményekről ünnepélyes nyilatkozatokat fogok tenni... Nina! kezdődjék el az ünnepi lakoma.

Malvin Ninával együtt kiment a konyhába. Boldog volt, hogy itt maradhatott. Míg ők künn frissitgették, javitgatták az elégett, tulfőtt ételeket, addig Emmi faggatta apját, aki ünnepélyesen állt az asztalfőnél és nem is a vacsorát, hanem a nagy pillanatot várta, amikor győzelmeiről és terveiről beszámolhat.

— Apus, komolyan beszélék veled. Te ma este ezer szint játszottál. Tudom, mindig ilyen voltál. Megszokhattam, hogy az egyik pillanatban gyalázol, a másikon szentté avatsz.

— Igazad van. Ilyen vagyok. Szenvedélyes férfi vagyok. De szenvedélyem nem szeszély. Minden, amit mondok, logikán épül fel. Persze, ezt te nem veheted észre, hogy is vehetnéd észre azt, hogy apád Európa legkitünőbb diplomatája? Te is diplomata vagy, csak hogy régi fajta. Kedves, mosolygós, édesen hazug. Olyan, mint Európa egész diplomáciája, mely tehetetlenségében örökre megbukott. Így van ez lányom! Én jobb diplomata vagyok mint te. Ne gondold, hogy nem tudok a te összes diplomáciai lépéseidről. A te hírszolgálatod a kezemben van. Példa rá a mai távirat. No ne félj.... ha külön uton haladunk is, célunk közös: a te boldogságod.

— Apus, nagyon félek, rossztól tartok... mondd apus, nem követtél el valami meggondolatlan dolgot? Mondd apus... nem vesztetted el az állásodat? Nem követtél el semmit?... Ma estig nagyon bízom benned. Azt hittem, hogy elérkezik az az idő, hogy őszintén beszéljek magamról veled.

— Anélkül, hogy beszélnél, mindent tudok rólad. Jövendő sorodat is jobban ismerem, mint te. Azt kérdezed, hogy elkövettem-e valamit? Igen. Végre elérkezett a tettek ideje. Cselekedtem, győztem.

— Aggasztó, hogy milyen fölényesen beszélsz. Mindig nagy baj van, ha így beszélsz.

— Mindig és minden helyzetben fölényes vagyok. Hogy néha alul maradok? Ez az élet. Te mondd, hogyha bajba kerülök, akkor vagyok fölényes. Ez művészet. Az élet művészete. Apád életművész. Apád sose volt boldogtalan. Miért voltam mindig boldog? Mert sose volt szenvedélyem. Anyád, Edus, te, sóvár, élnivágyó lények vagytok. Én? Mindig dolgoztam! Ha nem lehetett máskép: napról-napra kerestem meg kenyerünket. Ha kellett, igazgattam egy világváros háborus élelmézését. Tudtam hatalmas bankár lenni és voltam agyonhajszolt, becstelenül rágalmazott nyomorgó áldozat — mindig szenvedélymentesen.

— Bámullak apus. Mennyi meggyőződéssel beszélsz egy pillanat alatt kétféle képpen. Egy fél pillanattal előbb, azt mondtad, hogy szenvedélyes férfi vagy, most meg azt állítod, hogy sose volt szenvedélyed — mondta mosolyogva Emmi, aki apja szavai után örökre letett arról, hogy vele komolyan beszéljen.

Nina és Malvin megjelent Lizi mögött, hozták a vacsorát, mindent egyszerre. Malvin slafrokban volt, nem öltözködött ki ma estére, nem hitte, hogy Henrik nélkül itt tartják vacsorára.

Salgó alig evett, inkább derüsen csevegett és egyre rakosgatta Malvin tányérjára a jó falatokat. Csak vele beszélgetett, udvarolt neki. Vigasztalta, ne bántsa a Henrik-ügy. Kérte, ne tartson haragot Henrikkel, aki alapjában véve nagyon derék, szorgalmas férfi. Béküljön ki vele, mit lehet tudni... tulajdonképpen újra kellene kezdeni a dolgot. Henriket meg kell házasítani. Az volna az igazság, hogy Henrik vegye el Malvint.

Emmi nem bírta tovább, hangosan kacagott. Így még sose ne-

vetett. Ez az a bizonyos nevetés, amikor a könnyek omlanak és azt hiszi az ember, hogy hirtelen nagy náthát kapott, fel kell állni az asztaltól, friss zsebkendő után futni, törülközni, de az nem használ, diványra kell dűlni, az se ér semmit, a nevetés ellen csak a nevetés az orvosság.

És nevet Salgóné is, de ő csak aprókat kuncog, őt csak megcsiklandozza a férje, e haszontalankodó ember ötlete, izgatja a lehetetlen: Henrik elveszi Malvint, rég elmúlt örömökre gondol.

Ebben a hangulatban ragadta magához Salgó a szót, de ez egyszer ülve beszélt és eleinte még a pózt is kerülte.

— Miért mulattok azon, hogy Malvin házassága gondolatát megpendítettem? Ha én mondok valamit, annak mindig mély értelme van. Malvin mellett még elférhet egy férfi. Ötven éves, azt a néhány évet, amennyivel esetleg több, mint felesleges tőkét, titkos tartalékba tesszük. Sok nagy bank szervezett már rossz követeléseiből nagy tartalékot... Malvin légy nyugodt, gondom lesz rád. Találok én neked egy Henriket. Végre elérkezett az ideje annak, hogy sorsod biztosítsam. Ott még nem tartok, hogy életjáradékot biztosíthassak számodra, de a sok munkanélküli férfi közül majd csak találok egyet, akit, ha elvesz téged, biztos állásba juttatok.

Elhallgatott, körülnézett és leste szavai hatását.

Emmi hiába fojtotta vissza nevetését, apja utolsó mondatára megint felkacagott. Nem tudta fegyelmelni magát, pedig nagyon sajnálta Malvin nénit, aki szégyenlősen nézte azt az öt darab káposztás rétest, melyeket az imént szedett ki tányérjára.

Salgó már a második üvegből töltött magának és Malvin poharába is.

— Emmi csak nevéssen, nyugodtan nevéthet, pedig nem is sejti, hogy milyen jól van a feje alatt megágyalva... Igyál velem Malvin. Ne gondold, hogy téged nevet ki, rajtam mulat Emmi. A lányom nem hiszi, hogy kivülről mást is boldoggá tehetek.

Emmi szalvettáját tartotta szája elé, arcát is befődte vele, éppen csak hogy látta az apját. Most elfeledte boldogtalanságát, megoldatlan életét. Derűs volt, szeretett volna elmenni az asztaltól, hogy zavartalanul kinevethesse magát, de jó volt ülni az asztal mellett is, hallgatni apját, ezt a furcsa bohócot, akiről tudja, hogy egy száz felvonásos bohózatot játszik, melyben hol szerző, hol színész.

Salgó már felállt és szavait színezve méltatta magát:

— Leányom méltán hiszi, hogy az elfogyasztott »Moseli« és a megkezdett »Burgundi« beszél belőlem. Először is ez a bor nem moseli és nem burgundi, csak az üvegjük előkelő, de vignettájuk hamis. Viszont én, e habitusomban palackoltan és pénzbeszedőséggel vignettáltan nem keltem még látszatszerűségét se annak, hogy tiszta bort öntök életetek serlegébe... Emmi, különösen te figyelj, mert csupán te érted itt meg beszédemet. Mindig öröm-

mel konstatáltam, hogy megérted az idegen szavakat is, melyek egy beszédben nélkülözhetetlenek... Igen, tudom, hogy nem keltek még látszatszerűséget sem. Nem keltettem soha. Mindig többet kellett dolgoznom, adnom, mint másnak, hogy eredményt érjek el. Ha én egy fejjel magasabb lennék, nagy tehetséggel mindig mindent könnyen elérhetnék. Példa erre első szerelmem — nem te voltál Nina — mennyit kellett beszélnem, leveleznem versben és prózában és a legszenzációsabb, ártatlan, mindig ártatlan, de mégis fantasztikus hazugságok köveiből felépíteni azt a piedesztált, melyen térdelve végre meghallgatott a leányka.... SÓhajtasz Malvin?... Igen, emlékezned kell rá, hiszen boldog házasságod első hónapjaiban, egy este a te otthonodban bizonyítottam be a kevély leánynak, hogy akad olyan szerelmes, aki valójában megőrül egy nő után. Szenzációs dolog volt ugye, hogy behoztam a konyháról a mozsarat. Nagy társaság volt együtt... És én elfordult szemmel éktelenül csörömpöltem a törővel az üres mozsárban és ordítottam, hogy most zuzom össze boldogtalan szívemet. Malvin, te tudod, hogy a kevély leány még nálatok egy forró csókkal meggyógyított és örök hűséget esküdtünk egymásnak, mi több, két hétig jegyesek is voltunk. Láthatjátok, hogy mimindent kellett művelnem azért, amit más szerencsés külsejű egyén a sötétben is megtalál. Egész életpályámon ez volt a sorsom. Mindig nehezen érttem el célokat s a legelső pillanatban, amikor kiestem szerepemből, mindent elvesztettem. Első szerelmem is azon bukott el, hogy a leányka ideadta szerény aranynyakláncát, hogy a letört kapcsot forrasztassam rá. Mit tehettem róla, hogy az aranyművessegéd a láncsal együtt megszökött. Azt elhitte a menyasszonyom, hogy megőrültem utána, de hogy az aranyművessegéd a láncsal együtt megszökött, azt nem. Ilyen önző jellemeket az ember lesöpör magáról... Mi az Malvin?... El akarsz menni?

— Miksa, bocsáss meg, háromnegyed tiz van. A házmester korán csukja nálatok a kaput. Elhallgatnálak éjfélig is, de miért ne takarítsak meg két kapupénzt?

— Hahaha!... Látjátok a klasszikus példát?... Malvinnak adtam husz pengőt, új tavaszt is ígértem neki... de én nem érek meg neki husz fillért... De csak menj Malvin, te mindig csak husz fillérig tudtál mások javára számolni... Vagy maradsz?... Meggondoltad?... Örülök. Egy csalódással kevesebb.

Salgó beszélt, egyre beszélt. Első szerelmének története után életének egyéb jelentős eseményei következtek. Győzelmei, bukásai... hosszadalmasan, de nem untatóan mesélt. Hallgatói azt hitték, hogy Salgó csak szónoki szenvedélyének hódol és hogy még éjfélkor is beszélt, azt annak tudták be, hogy már a leleplezett »burgundit« is elfogyasztotta. De a három nő tévedett. Salgó csak azért szaporította a szót, mert még nem találta meg a formát és módot, hogyan mondja el az elmúlt két nap szenzációs történetét. Mig az igazi közlendőit szervezte, fogalmazta, addig multja pergetésével töltötte ki az időt.

— És most idefigyeljétek — szólt, elérkezve végre igazi témájához. — Malvin, te is tudod, hogy a gazdasági viszonyok engem is tönkre tettek. Utolsó üzletem majdnem végzetessé vált, becsületem is veszedelembe került, de egy kitünő ügyvéd megmentette ma-kulátlan, tiszta nevemet és ezenfelül egy szerény pénzbeszedői állásba segített. Egy előkelő intézet legalacsonyabb rangu alkalmazottjává lettem. A hires ügyvéd, mielőtt állásom elfoglaltam volna, így szólt hozzám: »Kedves barátom! Foglalja el ezt a szerény állást, csak a maga tehetségétől függ, hogy milyen magasra viszi...« Két hónapja állok alkalmazásban, s e két hónap alatt a leggyönyörűbb karriert futottam meg. Hogy lehet ez? joggal kérdezhetitek, hiszen egész este azon példálóztam, hogy sose tudtam könnyen boldogulni. Hát... először is vannak véletlenek, másodsor egy szóval sem mondtam, hogy könnyen ment, harmadszor meg, hajlott koromra, ellátatlan családomra gondolva, megsokszoroztam erőm és... felülmultam magam. Ti két hónapon át hittétek a »nagy pénzestáskát«, a »száz emeletet«. Ó, ez alig tartott egy-két hétig. Csak a száz emelet. Mit száz emelet? Ezer emelet. Hat hét alatt ezer emeletnyi magasságot jártam meg és most fenn vagyok a csucson. Nem hiszitek? Nina, Emmi holnap magatok is meggyőződtek erről.

Lehajtott egy pohár bort, megtörölte a száját és büszkén nézett körül.

Nina kipirulva bámulta az urát, Malvin tátott szájjal figyelt. »Ein Talent« — gondolta magában. Emmi nyugtalanzkodott, borzongott: a végzet jeges szelét érezte.

Egy diadalmas gesztus az ezredik emelet tetején és Salgó folytatta beszédét.

— Nagy küzdelem volt, de győztem. Ezt holnap ti is megfogjátok állapítani. Holnap este hivatalom igazgatója és negyven főből álló tisztikara bankettet rendez tiszteletemre. E bankettre családom közvetlen tagjai is meghívót kaptak. Mit gondolok? a pénzbeszedő tiszteletére rendeznek bankettet a Royal fehértermében? Nem a pénzbeszedő, hanem hatalom tiszteletére. A Hitelezők Szövetségében ma én vagyok a hatalom. Ne kérdezzétek, hogy értem el. Rendkívüli időket élünk, minden lehetséges. Hatalmak jönnek, Hatalmak mennek. Lehet, hogy csak két napig tart az enyém is, ezért szilárdan elhatároztam, hogy két nap alatt végrehajtom műveimet. Szerény vagyok, ha magamra gondolok, túlradó szerénység fog el, ha gyermekeimre gondolok. Nekem nem kell semmi... csak a lányom, a fiam legyen boldog.

Szemei könnybe borultak. Megrendülten, hittel beszélt tovább.

— Ez a megbomlott világ megejtett engem is. A világ egyre alázuhan és engem is egyre alább rántott. De én most megkapaszkodtam. Emmi leányom mélységesen hatott rám. Az ő intelmére meg kellett kapaszkodnom. Ördögbe, véletlenbe, butaságba, egy icikepicike szerencsébe... ez az én dolgom. Titkomat sirba viszem...

Ugye, hallottátok, ismeritek a mesét: A szegény ember felkiált: Istenem, ha egyszer én huszonnégy óráig király lehetnék!... Ez megadatott nekem. Az egyszeri szegény embernek is megadatott, de nem tudta, hogy mitevő legyen királyságával. Én tudom. A becsületes királynak, ha huszonnégy óráig uralkodik is, csak az lehet a programja, hogy népét boldognak lássa. Én is erre törekszem és célom elérem. Bocsáss meg Emmi, hogy vacsora előtt Henrik miatt kifakadtam és hogy ama távirat is felzaklatta atyai szívemet. Remélem, hogy viselkedésemet most már megérted... Mi az?... Meg se billented a fejed, vagy nagyon elfogott az áhitat?... Telj is meg áhitattal, mert holnap este, vagy talán még előbb egy komoly kérő jelentkezik előtted. Talpig becsületes, igazi jellem, magas állásu... előkelő... szép... ifju... Leányom, Emmim! nem örvendez?

Emmi dermedten hallgatta apját. Érezte, hogy az asztalra kellene csapni, betönni az apja száját, hogy né dőljenek belőle a tetszetős, de bizonyosan felelőtlen szavak, melyek mögött ujabb svindli huzódik meg. Lehetetlen, hogy másképp legyen. De mégis tudnia kell, hogy mit művelt az apja, hogy megvédhesse magát és ha lehet, megakadályozza vagy legalább befödje a gyalázatot.

— Nem örvendez lányom? Talán bánt, hogy kisajátítottam a programodat. Te akartad megtisztítani családodat, főképp engem. Én már rendben vagyok s ha tudni akarod, rendben voltam mindig. Kisajátítottam a programod... Nem akarok gyöngédtelen lenni hozzád, tudom hogy szíven sértenélek... igen, szíven, de ma este már bántottalak és én most már csak jó akarok lenni hozzád... atyád vagyok... a legjobb atya... Gyermekeim, arra áhitozom, hogy végre törvényes házasságot köss. Nem engedem, hogy tovább is gyalázatban éljél, szégyent hozva atyai fejemre.

— Hazudik! Minden szava szégyent takar. Nem hallgatom tovább! — kiáltott fel Emmi és verte az asztalt.

Éjjel egy óra volt. Nina az asztalnál bóbiskolt, Malvin már régen Emmi szobájában horkolt és a zajra sem ébredt fel, csak Nina emelte fel fejét és megrettenve fődte be az arcát, dugta be a fülét. Nem akarta látni italos urát, aki zavaros tekintettel fogadta Emmi támadását, asztalverését, szitkos szavait. Ilyen még nem volt soha Emmi. Szenvedő élete kisebesedett, nem tudta elviselni, hogy ez az ember, az apja így lerondította. Szünetlenül verte az asztalt és kikelve magából most már ő szónokolt. De nem úgy mint az apja. Semmi összefüggés, semmi tartalom. Csak lángoló szavak, melyek égő sebből nyalábolódtak fel, éles nyilak, melyeket a szenvedések tegeze ivelt ki.

De egyszerre döbbenet hallgatott el. Apja asztalra hanyatlott fejével zokog és türi leánya szidalmait. Bár elhallgatott Emmi, az apa sirása nem szűnik és sirása elütő minden sirástól. Az élet kegyetlen savaitól átitatott könnyeket hullat, melyeket még külön beöltött a sok nehéz bor, mely némely embert alázatos részegségbe térdeltet.

Nina rémülten bujt el a hálószobába. Ajtóhoz tapasztott füllel leste, hogy mi következik még. De nem következett semmi. Emmi a pamlagon, párnák közé furva fejét, bujt el apja sirása elől, mely végre csendesedett és gyermekes szepegéssé csittult.

Salgóné kilesett az ajtón. Hálóingben, mezitláb Emmihez surrant és fülébe sugta: »kérj apustól bocsánatot.« Emmi meg se moccant. Az anya könyörgött, mind izgalmasabban suttogott. Az ilyen suttogás rosszabb mint a hangos lárna, ébresztőbb mint a harsogó trombita. Ha a karjára dült apa aludna, akkor is fölébredne. De nem aludt. Leste a suttogó jelenetet. Illanó mámorában egyre levertebben bölcselkedett. Behunyt szemmel látta a bírát, Emmi, aki előtte áll és nem hisz neki. Egyszer mondott igazat életében, nem úgy igaz, ahogy mondta, mégis igaz. »Hazudik« ezt mondta szemébe a lánya. Akármit csinálhat a lányával, éhezetheti, verheti, eladhatja, mégsem szólhat vissza az apjának: Hazudik! Nem mondhatja, a törvény előírja a köteles szülői tiszteletet és mégis a napokban olvasta, hogy a bíróság felmentett egy apagyilkos leányt. Így mélyül el Salgó. Hallja az egyre viharosabb suttogást, hallja: »kérj bocsánatot«... Ekkor fölemeli a fejét, feltápáskodik. És hogy felkelt az asztaltól és megtett néhány ingadozó lépést, részegsége visszaszállt beléje. Ez nem volt baj, mert gondolatai, lágy érzelmességben olvadtak föl.

— Drága Emmi, nem kell bocsánatot kérni — szölt Emmi mellé ülve. — Miért kellene bocsánatot kérni?... Mert azt mondtad, hogy hazudtam? Hát te nem hazudsz? Te is hazudsz. No most visszadtam... Két hónapja hazudsz... no, ne tagadd. No, engedd, hogy megöleljelek. Semmi harag. Két hazudozó igazat mond, amikor egymást hazugnak szólítja. Ennyi az egész. Bár én... furcsa dolog... Emmi... vagy hogy szólítsalak? Talán úgy, ahogy boldos anyád egykor szólított: Mi. Édes Mi... Mím, gondolj arra, hogy sokszor voltam jó apád. Mi... Mi... egykor kicsi voltál, azt vettem meg neked, amit akartál. Emlékszel? Egész kicsi, három éves voltál... Egyszer az Andrásy ut sarkán vettem neked egy léggömböt... »Még« mondtad. Vettem még egy léggömböt és sokszor mondtad, hogy »még« és én vettem neked tíz léggömböt... majd elvíttek kicsi lányom, majdnem elröpítettek, de én fogtam a kis kezedet. És komflisba ültünk, te az ölembe, és tartottuk együtt a léggömböket. Így kocsiztunk és az Andrásy ut népét felvidítotuk. Szegény volt apád, kis tisztviselőcske, tíz léggömb egy korona, a komflis egy korona... nem sajnáltam, megérte, hogy a kislányom arca örömtől piroslik és boldogan visitgat... Akkor mindketten boldogok voltunk és nem hazudtunk egymásnak és arra sem volt szükség, hogy igazat mondjunk egymásnak. De azóta felnőttünk kislányom, veled együtt nőttem én is fel, ez az egész süllyedt világ is velünk együtt nőtt fel, a mai világban mindenki egyidős. És amióta így együtt nőttünk föl, csak két dolgot tudunk hazudni egymásnak, igazat mondani egymásnak és egyformán borzalmasak vagyunk akár hazudunk, akár igazat mondunk... Miért

kell bocsánatot kérni? Nina ne fáradozz ebben, inkább légy kedves, adj még egy pohár bort. Emminek is adj... Ugy...

Emmi kiitta borát. Szomoruan nézett apjára.

— Kár érted apus...

Salgót ez a három szó égbe emelte. Fölkelt és színültig telt poharát magasra tartva mondta:

— Köszönöm lányom. Igazad van. Kár értem... Ó, be kár... és kár érted is.

— Apus feküdj le... — állította meg szónokló apját Emmi, aki mind zavarosabban beszélt és alig állt a lábán.

— Köszönöm gyöngédséged. Csókolj meg Emmi... Édes Mi... Köszönöm, hogy megcsókoltál... Édes lányom... már... hajnalodik... Fel tudok én kelni reggel hétkor? Nem tudok... Emmim... menj be reggel az irodába... Mentsd ki részeg apádat az igazgatónál... Lefekszem gyermekeim...

— Az igazgató urat keresem.

— Én vagyok.

— Salgó Miksa leánya vagyok.

— Schenk... kezeit csókolom.

— Apám üdvözlí igazgató urat és üzeni...

— De tessék... bocsásson meg, hogy nem azonnal... — dadogott az igazgató — parancsoljon a szobámba... bocsánat, előre megyek...

A tisztviselők csak néztek az ajtó felé, mely mögött most már egyedül bámulhatja az igazgató Salgó Miksa szépséges leányát.

— Te jó Isten! — kiáltott fel az egyik tisztviselő. — Ez a hölgy Salgó Miksa leánya? Becsületszavamra mondom... két hónappal ezelőtt — a bátyám utazott el, őt kísértem ki —, a Keleti perronján ezzel a hölgygel sétált Stux... Az ember ritkán látja Stuxot, elgyönyörködik benne... A fene törődött akkor a nővel... Uraim, mielőtt Stux felszállt a vonatra... ez a nő... megsimogatta az arcát... És Stux lehajolt a ragyogó nő kezére... és percekig csókolgatta. Esküszöm, hogy már mozgott a vonat, amikor abbahagyta a kézcsókot...

— Szenzáció!... Stuxról kiderült, hogy... ember... — gunyolódott az információs osztály főnöke.

— Uraim! — javasolta a szaldokontista — mégis legyen estére pezsgő.

— Biztos, hogy az igazgató és az irodafőnök között fog ülni — sohajtott a legfiatalabb gyakornok.

Nem fecsegték tovább. Emmi távozott. Az igazgató átszellemült arccal kísérte az ajtóig...

.....

Salgó déltájban megjelent az irodában.

— Igen... csak muló gyöngéledés, semmi baj... estére az asztalon fogok táncolni... Hogy gyönyörű a lányom?... Csak dicsérjék uraim... Egyetértek önökkel. Nincs a világon férfi, aki szerelmesebb lehetne a lányomba, mint én... Igen... Szerelmesen szeretem a lányom. Remélem, igazgató ur is megismerkedett vele.

— Igen. Nagyon boldog voltam — mondta Schenk és Salgó átkarolva vitte be szobájába.

.....

Egy kis mulatáska volt nálam. Váratlanul vendégek leptek meg. Nem mondhattam nekik: Uraim, hölgyeim, nekem holnap bankettre kell mennem... Vendégeimnek kedvük szottyant hajnalig mulatni. Ez az én gyöngéledésem története... Nos, hogy vagyunk kedves barátom-uram? — kérdezőskedett Salgó és megvergette az igazgató vállát.

— Köszönöm jól... Ha megengedi... ahogy tegnap megbeszéltük... — szolt az igazgató és egy boritékot nyujtott Salgó felé.

Salgó belenézett a boritékba, melyben ott lapult az ezres bankjegy. Zsebrevágta, aztán átölelte az igazgatót.

— Közöttünk nincs írásra szükség, ugye?

Nincs. Ugy érzem, hogy jóbarátok vagyunk.

— Igen. Testi-lelki jóbarátok... Barátságomra mindig számíthatsz, Vilmos öcsém.

— Tudod, Miksa bátyám... az ember sose tudja... lehet, hogy hamarosan szükségem lesz támogatásodra.

— Meglesz, Vilmosom... légy nyugodt... nincs semmi baj... sőt!... embert csinállok belőled... .

VII.

Emmi megkapta Stux levelét, melyben Párisba hívta. Végre megértette a táviratot. Stux meggondolta magát, ő jön haza. Szegevény ember: kinlodva ir tele néhány iv papiroost és az utolsó pár sorban hívja maga után, aztán táviratoz: »ne jöjjön!...« Igy csufolkodik önmagával, keservesen játszik, táviratot küld... Ha tudná mi kerekedett belőle... Haza jön. Jöjjön. Legyen még nagyobb a zavar. Az ő életében mindenki csak zavart csinál és ő tehetetlen. Hol vannak már a rendcsinálási tervei? Minden és mindenki elbuktatja őt. Apja éccakai viselkedése, össze-vissza beszédei gondokba ejtik. Elment az irodába apját kimenteni. Meghökkenett attól a nagy tisztelettől és hódolattól, mellyel az igazgató fogadta. Szinte menekülve hagyta el a Hitelezők Szövetsége irodáját, mintha egy büntény színhelyéről futna el... »Boldog leszek, ha megjelenik a ma esti banketten, amelyet édesapja, az én drága Miksa bátyám tiszteletére rendezünk« hajbókolt előtte az igazgató. »Igazán jöjjön el, hölgyvendégeink is lesznek, édesanyám is megjelenik«... Mit csinált ez az ember... mit művelt megint az apja? Elmeagy

pénzbeszedőnek és ahogy tegnap este mondta, két hónap alatt felmászott az ezredik emeletre. Ma este bankett. Az igazgató is mondta... Hogy lehet ez? Komoly iroda. Negyven tisztviselő. Az igazgató fényes irodában ül... és »Miksa bátyám«. Mit művelhetett az apja ezekkel a tapasztalt emberekkel?... Becsapta, megtevéstette őket? Vagy mégis úgy van, hogy nagyon tehetséges ember, csak módot kell neki adni arra, hogy képességét bebizonyítsa? Kérdésére nem adhat magának tagadó választ, hiszen apja már megmutatta egyszer, hogy a maga erejéből egészen alulról magasra tud felkapaszkodni... Talán most is. De mit ér, ha így van? Apja fel tud kapaszkodni, de nem tud megkapaszkodni... most lesheti, hogy melyik pillanatban zuhan megint alá...

— Itthon van Emmi? — hallatszik be hozzá most érkező apja hangja. Hogy cseng a hangja, és milyen meleg? Egész éjjel ivott... Ágyban, vizesborogatások között kellene most fekiúdni ennek az öreg embernek, aki már előtte áll és egy bokréta piros szegfűt nyújt feléje.

— Első fellépésed nagy sikert hozott. Fogadd el néhány szál virágot tőlem nagy sikered koszorúja gyanánt... Az igazgató remegve ejtette ki előttem neved... Győzni fogunk lányom.

— Győzni?

— Igen, győzni fogunk.

— F o g u n k ?

— Ugy van. Napok óta együtt harcolunk, anélkül, hogy tudnád. De végre be kell avatnom téged a dologba. Semmi szaválás, semmi szócséplés. Ragyogó tények vannak jelen. Vedd tudomásul, hogy a Hitelezők Szövetsége — az enyém!

— Apus, mondd, mit tettél?

— Semmit. Becsületszavamra semmit. Mindent rámerőszakoltak... Isten engem úgy segélyjen... Egy görbe szót sem ejtettem ki... és nem vettem el senkitől semmit... azaz... ha el is fogadtam volna valamit, az ugyis a családban maradt volna... De semmi, a legkisebb folt sem esett a becsületemen... a te boldogságodra esküszöm.

— Arra lehet esküdni...

— Boldog leszel lányom... Edus is... szüleid is... csak segitened kell nekem, csak légy szófogadó. Ma este minden eldőlt. Ma este Schenk Vilmos, a Hitelezők Szövetségének igazgatója megkéri a kezéd és ha akarod diszpenzációval holnap megesküszik veled... Elő kell keríteni Edust is, várja a menyasszonya, a Hitelezők Szövetségének pénztárosnője, akinek huszezer pengő megtakarított pénze van... Mit szólsz hozzá?

— Egyelőre semmit. Beszélj tovább. Érdekel. Érdekel!... Hogyan, miért erőszakolták reád mindezt? Mit műveltél, hogy ilyen ragyogóan erőszakoskodtak veled?

— Már többször megesküdtem, hogy nem »műveltem« sem-

mit. Csak gyöngé voltam: hagytam magammal erőszakoskodni. Eleinte mosolyogtam. Tudod, hogy szeretem a mókát... Már mindenki komolyan vett mindent, én még mindig csak kabaráztam. Minél jobban kabaráztam, annál komolyabban tárgyaltak velem... És különben is te vagy az oka mindennek. Igen, te... Ez a nagy komplexum százszázalékosan belőled száladzott... Kérlek Emmi, hagyj beszélni... Nézd, mi ketten tudjuk, hogy Stux a te kedvéért juttatott engem álláshoz... Stux két hónapja, hogy elutazott... és azóta folyton szomorunak látlak. Rosszul tetted, hogy megtévesztettél. De én csak azt láttam, amit láttam, hogy szomorú vagy. Miért? Mert az a Stux elcsábított és néhány nap mulva félre... no... elhagyott, külföldre ment... és talán itthon is van már, de ehhez már nincs semmi közöd... Dühbe jöttem — elvégre atyád vagyok — és tegnapelőtt az irodából telefonon felhívtam Stuxot, hogy **kérdőre vonjam**. Le akartam hordani, de szerencsére még nincsen itthon és így csak az irodavezetőjének mondtam meg a véleményemet. **Ne félj**, kényes dolgokat nem emlegettem, csak annyit mondtam, hogy nagyon rendetlen ember az a Stux, de én majd rendre tanítom... Ne szörnyülködj! Nem lesz semmi baj belőle... Mingyárt nevetni fogsz... Tudod-e, hogy a Hitelezők Szövetsége szőröstől-bőröstől Stux tulajdona? Tudod-e, hogy abban az irodában még kiejteni sem merik annak az embernek a nevét? No hát én kiejtettem. Ki én!... És az egész irodát elbűvöltem. Igazgatóstul együtt leborultak előttem... Azt hitték, hogy tudja isten milyen közel állok Stuxhoz, királynak néztek, aki álruhában jár köztük... És ez mind még semmi!... Tudod, tegnap én vettem át Stux táviratát... Joggal. Egyszerűen Salgónak szólt... Leesett apai szememről a hályog... No, én jól meggyanusítottam ezt a derék embert. Nem voltál itthon, zsebre vágtam a táviratot, azzal a szándékkal, hogy majd este átadom neked. De... fatális véletlen... az irodában kiejtettem a zsebemből és mialatt a kávéházban uzsonnáztam, mindenki elolvasta. »Ne jöjjön holnapután indulok hazafelé«... No, ezt a táviratot lefordította az igazgató és az egész tisztviselői kar a maguk nyelvére. Röhögni kell. Most már teljesen világossá vált előttük, hogy nagy ember vagyok, hogy Stux is fél tőlem. Félt, hogy utána megyek Párisba, hogy valamiért megmossam a fejét és táviratban könyörög, hogy maradjak itthon, inkább ő jön haza... Hát ezért erőszakoskodnak velem. Az igazgató számára ma nincs jobb parti, mint te, lányom.

— Befejezted?

— Nincs tovább.

— Nem hallgattál el semmit?

— Amit nem mondtam el, az nem lényeges. Mit dicsekedjem? És ha volna is még néhány nevezetes mondani valóm, miért mondtam el? Hiszen nincs semmi bátorító a tekintetemben. Nem látom, hogy tudomásul vennéd, hogy minden csak a te érdekedben történt... Egy apró mosoly sincs az arcodon...

— Apus, te gyöngélméjű vagy... Ha méltó lányod volnék,

ha én is veled tartanék ebben az »erőszakban« jól mondtad, kabarában — mit érne az?... Két nap múlva hazaérkezik Stux és kiderül minden.

— Ugy? Gyöngélméjü?... Nem engedem az ügyet mellékvágányra terelni... Csak anyit mondok, hogy nem vagyok gyöngélméjü... Stux hazajövele benne van a kalkulációban. Apád nem paralitikus... Köszönöm lányom, durva sértésedet. Megérdemeltem... Stux hazajön, de te kész helyzet elé állítod.

— Én? — szörnyülködött el Emmi.

— Igen, te... Mondtam már, hogy segítségemre kell lenned!

— De nem segítek... Hiszen már tudod, hogy én és Stux... hogy közöttünk!...

— Hohó! ennek a viszonynak meg kell szünni... Most már megértheted tegnap esti felháborodásomat. Most már tudhatod, hogy miért tiltakoztam az ellen, hogy... nem akarom megismételni, emlékszel te jól... úgy verted az asztalt, mintha kocsmába letétel volna... Megengedem, hogy furfangos eszközökhöz nyulok, de nem tudom, hogy melyik erkölcsösebb kettőnk között. Te? aki várod haza Stuxot, hogy néhány hónapig a szeretője legyél, vagy én? aki egy ragyogó látszatot felhasználok arra, hogy a lányomat férjhez adjam... Ó! ha tudnád, hogy az apák a látszat hány millió változatát koholják, találják ki, hogy lányukat férjhez adhassák. Zseniálisabbak, trükkösebbek, mint a leghiresebb író... Én vagyok a becsületes... Salgó Miksa lehet gazember, de mint apa becsületes... Salgó Miksa lehet gazember, de mint apa becsületes... Ma este, igenis, elmegyünk a bankettre. Schenk igazgató ma este megkéri a kezéd. Gondom lesz rá. Neked is legyen gondod rá... És csak jöjjön haza Stux. Majd te elintézed, hogy áldását adja a frigyre. Schenk, aki a leépítéstől fél, boldogan fogadja Stux áldását... Ha pedig Stux vonakodnék? Akkor úgy látszik, hogy ő akar téged feleségül venni. Abba én szívesen beleegyezem... az is az én művem lesz... Nemvárt ragyogó fordulat.

(Folytatása következik)

Radó Imre

LÁTHATÁR

Irodalmi szemle

Az új, a valóságirodalom tagadása, észre nem vevése, vállonve-regetése, természetes következménye annak a haldokló romantiká-nak, annak a holt ponton mozgó, elszintelenedett jámbor törekvés-nek, amely az egymásra licitáló eszmeáramlatokat a fennálló rend és az azt uraló ideál szolgálatába akarja fogni. Pedig kár az elfe-csérelt energiáért, a naiv falazásért, a reménynélküli sodródásért. Az irodalom nagy kérdése többé már nem az, hogyan lehet a mult emlékforgácsait, a film és a jazz hangosságával hapu-and-ben su-gárzó színességét átmenteni, hanem hogyan számoljuk fel közmeg-elégedésre mindazt, ami az intellektuális író problémáinak teljes ki-facsarásával, az Én falainak csufos összeomlásával már csak illu-ziómaradványok, mesterségbeli önkáprázások, de az igaz látáshoz, a döntő írói élmény kialakulásához semmi közük. Szociális eszme-nélküliség, szolgálai és megáporodott milieunélküliség a maradvány és ha a tényekkel és következtetésekkel sokszor meglepő biztonság-gal zsonglórködő írók fölényéből, cinizmusából fel is tör itt-ott a korfelelőség lelkiismerete, nyílt állásfoglalás utjaira nem mutat-nak, a valóságirodalom céljaihoz nem közelednek.

A mai emberiség jelentősebb rétege lelki konstitúciója ez, első-sorban az intellektuelé, a szellemi munkásé, azoké, akik nem tartan-nak sem jobbra, sem balra. Nincs emberi hitük, nincs mit koruk lelkiismeretének mérlegére tenni, a humanizmust megvetik, az ide-álokat lenézik, a valóságot nem látják. Jézus és Lenin között latol-gatják primitív elképzeléseiket, mint sebzett oroszlán a ketrechen, össze-vissza szaladják szűk köreiket, eljövő utópiákról álmodoznak, míg fáradt szemekre a hálókocsik angyala szó rózsaszín álmokat.

Pedig a valóságirodalom itt van, letagadhatatlanul, megsebez-hetetlenül, merészen kanyarodott a kitaposott ösvényekre s míg mi az irodalom válságáról cikkezünk, elfelejtve, hogy háboruk és forra-dalmak öntudatát visszacsinálni, elcukrosítani, irodalmi naturaliz-mussá élni és elsekélyíteni többé nem lehet, elementáris erővel, egyre felfokozódó dinamikával tompul, szürkül felénk a valóság, az

uj élet uj arca. A mult irodalma, — érthetőbb, igazabb, ha a ma irodalma kilencven százalékát is idesorozzuk — minden vonatkozásában menekülés, megfutamodás a valóság éles, tiszta levegője elől és ezért szentháromsága: az erotikum, a misztikum és az idill. Ettől a három komponensből nem tud elszakadni s mennydörgő, csillogó mondatok dagályos frenézisétől légüres regények emélyítően hazug világnézésében kénytelen hangsúlyozni, hogy az élet szép és csókolódzunk össze. A tiz százalék, amit ettől a légüres, hólyagirodalomtól elkülönítünk, szociális tapogatózásában már elért a polgárellenes, destruktív formáig, szívesen beszél proletárokról, meglátja a munkást, tulozza a nyomort, korgatja az éhes gyomrot és papirhumanizmusának érzélgős részvétével panaszskodik, sir, felhördül, mert mindnyájunk sorsa szíven fekszik. A valóságirodalomnak egyiknek sincs köze. Témája: a mindennapi élet ezer apró képből kialakuló ténye, csakhogy ezek a képek retusálás és hangsúly nélküli valóságfotografiák, a valóság összsűritett, szinte kollektív sztenogramma. A valóságirodalomnak megdönthetetlen tétele, hogy a lefelé menő osztályok, így elsősorban a tőkés társadalom vezető rétege sorsából nem fakadván igaz emberi rendeltetés, mély érzést nem válthat ki s ezért elsősorban a dolgozók felé fordul, azokhoz, akik az osztály nélküli társadalom kialakulását sürgetve, az élet mai formáival állandó ellentétben vannak. S mert ez az irodalom kiváltságokat rombol, előítéleteket pusztít, szokatlan ivelése az avant-garde atmoszférájáig ér. Kialakulásának, egyre táguló hullámvonalának három forrása van: a légüres, polgári irodalom hatástalansága, meddősege, elsorvadása; az egyre végzetesebb gazdasági válság okozta nyugtalanság és bizonytalanság, amely a kispolgári rétegből is feltörő öntudatot, új társadalmi berendezkedés utáni vágyat fokozza és végül a legujabb orosz irodalom nyers élet és emberi tartalma, a szociális realizmus tömegművészete, amely az új valóságból új irodalmat teremt. Ha az orosz forradalom lüktető ritmusának, a tömeg heroizmusának jelentősebb irodalmi műveire gondolunk, (Tarasow-Rodionov Csokoládé-ja, Glatkov »Cement«-je, Ehrenburg »A második nap«-ja) észre kell vennünk, hogy az író mindenütt személytelen, a tolmács az új valóság, a meggyőződés, a munka és mindezt csak azok formálhatják irodalommá, akiket a jelenhez aktív érdeklődés fűz. A jelentől elszakadni, a jelent megkerülni, a valóság elől kitérni, ma már nem lehet és a ma írója ott kezdődik, ahol művészeti irányok és újabb »izmus«-ok iskoláinak padjait otthagyja. Embertelen korunk sulyos napjai közepette, amikor, mint Romain Rolland mondja: »az ember csak félszeggel aludhat«, hitet kell tenni az Ember mellett s a valóságirodalom küszöbén meg kell hirdetni az új életet. Aki pedig elszakad a valóságtól, minden művészet egyetlen, örök forrásától, az gyökértelenné, az új életre képtelen íróvá válik. Ijesztő élettelenséggel lebeg majd a légüres térben s előbb-utóbb senkinek sem kell és senkit sem vonz.

Uj magyar regények

Nagy Lajosnak, az új magyar novelláirás klasszikusának legrégebbi novellájában, az „Egy délután a Grün irodában“ épen úgy, mint a „Berlini leány“-ban is, már évtizedekkel ezelőtt ott volt a szociális nyugtalanság láza, a speciálisan pesti polgári társadalom haláltáncának mozaikszerű, szürke, szinte hideg megfigyelésekből összetevődő merevsége, amelyek mögött a munkáltatók és a dolgozók egymással való szembeállása még a polgári liberális ideológia tükrében jelentkezett. Az író akkor a kávéházban ült, a pesti boulevardra néző hatalmas üveglakon s onnan figyelte a város minden mozgalmát, az apró koronákért vívódó harcokat, a némi éhségben agyonfojtott, agyonlapított fiataltságot és biztos szeme tiszta káprázatával szinte előre látta, hogy ezek a jelentéktelennek vélt események, vívódások, a legbensőbb leviharzó konfliktusok, hovatovább szociális konfliktusokká szélesülnek. S a novellista Nagy Lajos, hűen követte hőseit a szociális területre is, mert írói lelkiismerete nem engedte, hogy elzárkózzon előle. Ekkor fordul el lírai naturalizmus virtuozitásától, a régi „Nyugat“ gárda tökéletes novellaművészetében is puritánul különálló, rezignált pesszimizmusától és a harcos szatíra, a kérlelhetetlen kritika, a gyilkoló groteszktség tökéletességével, most már minden gátlás nélkül, végsőkig gondolja azokat a jelenségeket, amelyek a mai társadalmi és gazdasági rend visszasságának feltartóztatlan következményei. Ebből a korszakból két novelláskötete van, („A lecke“ és a „Bérház“) de mindkettőt agyonhallgatták, elnyomták s volt idő, amikor apró lélekzetű napilap-tárcáin kívül írásaival nem találkozhattunk. Elszigetelődve, kiközösítve, Nagy La-

jos mégis tovább ment maga-vágtá útján és a Georg Grosz polgárt gyűlölő rajzaihoz adequat pesti millieu új novellái, a serdülőkor szexuális vívódásának feszültségeire mutató elbeszélései után a valóságírodalomra tér át. Öntudatos szocialista tendenciákkal telített újabb etappejának első nagyobb munkája a „Kiskúnhalom“. Szemben a „roman sentimentale“-l és az analitikus regény irracionáltságba tévelygő vonalával, Nagy Lajos a riportregényből indul ki, de szűkhorizontu szemléletének tüntető szándékával a riportregény szigorú szerkezetét és témaegységét bontja meg. Egy dunamenti nagy falu huszonnégy órájának életét, szociografiai rajzát írja le, elemeire szedve a falu eseményeit, meztelenre vetkőztetve annak lakóit és ebben a destruáló szellemben, az első pillantásra minden logika nélkül egymás mellé épülő apró rajzokban ott találjuk azt a leplezetlen és következetes logikát, amely műfaja ok és okozati viszonyát eldönti. Mert még az új német irodalom „Tatsachenroman“-jai mellett is kimagasodik Nagy Lajos falurajza, aki a mindennapi falusi élet szegénységét, kulturálatlanságát kritikája, árarc nélküli gúnyorossága mellett is felcsukló mélységesen tiszta emberszeretével mutatja, azzal az írói attitűddel, mely művészte lényege. S az író hiába akarja megjátszani az objektív, a hideg, a falutól teljesen elkülönülő városi kirándulót és a tényeket is hiába dobálja össze-vissza, mintegy exotikus-furcsa, laza összefüggések felvillanó fotográfiatorozatává, az uraságért egymást tépő, rugdaló összecsapása, Varga Mihály kapavágásait követő borozgatása, a nyaraló pesti „úrnőnek“, Fleischernének kicsinyeség és lágyszivűség között lepergő órái, a mezitláb járó iskolásgyermek

győzelméi... mind megannyi bizonyíték három évtizedet kitevő bátor és tiszta irodalmi világszemléletéhez, amely a „Kiskúnhalom”-mal fejlődése magaslatára érkezett. S öröm és vigasz megállapítani, hogy végre olyan magyar írónk is van, aki egyszerűség, az egyvonalúság útján ért a elnyomottak harcvonalaig és minden megkötöttség nélküli íróisága teljes felszabadulásáig.

Gergely Mártának, a legfiatalabb magyar írónőnek, a Mikszáth-irodalmi díj ez évi nyertesének feltűnése, érdekes beérkezése, sokat jelentő szenzáció volt és az a körülmény, hogy a hivatalnoknői pályától a szövogyári munkásnők nehéz küzdelméig ért, csak növelte a várakozást, mely első regénye megjelenéséhez fűződött. Őszinték leszünk. A várakozás összehasonlíthatatlanul nagyobb volt és hogy „A salakmosó^(*)” nem okoz csalódást, az csak annak a fiatal, üde lírai vázlatszerűségnek tudható be, amely a regény kisvárosi életkre elmosódottan mutató rajzából naiv, de őszinte költőiséggel muzsikál. De a főtéma nem is a kisváros. A céltalanul tekerdő, célját kereső fiatal-ság regényeül íródott, szerintünk sokban meddő és téves irányu megoldással. Neirok Péter, a tizennyolc éves kamasz, a szépfü minden zavaros fölényeskedésével, a tisztánlátás minden kapkodó bizonytalanságával, péális üzletei — borügynök — és elvetélt vidéki költőcskék árnyékában irodalmi szépségekért rajongó idealizmusa között zsákuccába érő sívártalan jelenével nem mai figura és hogy mennyire nem az, bizonyíték, hogy írónője végül is nem tudott vele mit kezdeni, katonának küldi. „A salakmosó” témája jó író kezében maga a legszerencsésebb trouvaille: irodalmi aranybánya, hisz a

háborútáni magyar fiatalság küzködése, reménytelen jövője, lehetőségek és valóságok között meg-megszakadó életrajza, romantikától és érzéki hatástól mentes nagy regényben már tragikus lehatároltsága méltóságában is biztos komoran hatna és nem lenne szükség szavak színe túlfokozott hevével szépíteni mindazt, amit ez a témalehetőség nyújtana. Európa valamennyi jelentősebb irodalmában a legfigyelemreméltóbb kísérlet folyik az idők aktív erjedésében fejlődő mai ifjúság eszmei és lelki konfliktusainak pontos illusztrálására s csak a mi ifjúságunk világszemléletre való nevelésének hiánya és ideológiáinak teljes bizonytalansága az oka, hogy amikor ennek a kamaszodó kornak zürzavarát kellene irodalommal vetíteni, egy naivul álmodozó, könnyelműen hazudozó, vidéki úrileánykák és könnyű boltileányok között ágáló figura lesz a magyar „Jahrgang 1914” megszemélyesítője. Gergely Márta regénye mégis arra enged következtetni, hogy ha élményei tűzén, küzdelmes ifjúsága emlékei át írja majd második regényét és a líraiság túlkompensálása helyett pozitív életdokumentumaiból, talán épen a szövogyár munkásnői külső hangtalanságából, a zakatoló orsók tompa, monoton zugásából veszi materiáját, alkotóbb, felelősebb íróvá válhat „A salakmosó” lapjairól kétségkívül megmutató biztató ígreténél.

Alig egy-két év és három regényével már komoly elbeszélőnk: Török Sándor, akinek legujabb munkája, az „Eszalatt itthon^(**)”, a gyermek- és az ifjúkor emlékrétegéből, megrázó élményeiből vált mély tiszta irodalmi megnyilatkozássá. A báborus diák élete, a hadifogságba került apa után itthonmaradt család lekerülése, az erdélyi havasok tövében felejtett városka há-

^{*)} „Pantheon” kiadás, Budapest

^{**)} Franklin-Társulat, Budapest kiadása

borus társadalmának szélesen hőmpolygó rajza, magyarok és románok viszonyának becsületes szándékú meglátása, nagyjából ez a regény tartalmi felvázolása s ahogy az író a művészek minden áron primadonnáskodó becsvágyát, a fontoskodást, a meglátások túlkijelöltöttségét mellőzve, nem akar mást, csak mesélni, elbeszélni, van ebben a sodróerejű mesélőkédvben valami rokonság az előző elbeszélő-generáció kedélyéből, a Jókai romantikus mesevarázsából, melyhez ma visszatérni időszerűtlen, de bátor bravúr. Ha azonban Török Sándor külső epikusi erényén túl nézzük az „És ezalatt itthon“-t, meg kell állapítanunk, hogy a zavaros háborus idők folytán a családból kiszakadó embercsemete, Makra Gyuri mégis csak a kor gyermeke, aki az eseményeket a fiatalság szemével, a fiatalság eszével látva éli át s minden cselekedetében a gyermek pszichikai küzködése dominál, a dolgoknak azzal az őszinte valóságizével, ami a serdülőkor kiséző jelenségeinek biológiai értelmezésében kapja világos magyarázatát. Irónk ismeri önmagát s ismeri az ifjúság lelki életét. Megérti, szereti és közel áll a fiatalokhoz, átérzi örömeiket, fájdalmaikat, hisz mindez az ő öröme és az ő fájdalma is volt. De mindez nem elég. Meglátja és regénye dús eseménysorozatába friss intenzitással kapcsolja a cselekvést befolyásoló élmény értékét, az első hangulatok érzelmi és tapasztalati jelenségeit, kis egyéniségük kialakulására jellemző mozzanatokot, amelyeknek ösztönös átélése a serdülő ifjú társadalmi értéke s a nagyokkal együtt cselekedni akarásnak első tudatos jelentékezése. Feltűnő, hogy mindez program nélkül, spontán kerül ki a regényből és aki a fiatalság lelki élete mélyreható analízisével olvassa, aligha felejtí a havasokon utat építő vakációzó diákok

kis társadalmát, a Vétának a faluból a városba kerülő román leányka egyszerű alakját és azt a líraian izzó, szép képet, amikor Makra Gyuri a havasok csúcsán máglyát rak, hogy a derengő hajnal opálos fényében feljövő Nappal versenyezzen tüze. Különben a regény rezignáció és tépelődő pesszimizmus. Sehol semmi az állásfoglalásból, a jobb jövőért való hitből s még csak halvány vízió sem buvik meg eseményei mögött, hogy a kis Makra Gyuriknak érdemes élni. Ebben a céltalanságban ebben a határozatlanságban oldja meg kis hőscsorsát, akit egy eldobott gránát akkor vet szét, amikor Vétával a havasokon átmenne az új élet felé. A háborus ifjúság sorstragédiája így teljes és az előző nemzedék bűnei alatt halálra zúzdódik a kis diák, hogy ezzel a kegyetlen befejezéssel az írói felelet nélkül hagyja a nagy kérdést: mi lesz az ifjúsággal?

Svetislav Stefanović tanulmányai

A modern jugoszláv líra nagy reprezentánsai: Dučić, Rákić, sőt Nazor is, többé-kevésbé a parnasszizmus, később az impresszionizmus hatása alá kerültek és körülbelül Svetislav Stefanović az egyetlen, aki ettől a hatástól, a mindent érző és a hangulat pillanatnyi befolyása alatt kitaruló költőt csábító futó impressziótól mentes maradt. Tiszta értelmi, filozófiai líra a Stefanovićé, elgondolásom szerint a legintellektuálisabb hang a modern jugoszláv lírában s ha nincs is a hangsúly a szándékosságán, tisztán, kihallhatóan tépelődő lélek, aki még eruptív megnyilatkozásaiban, minden ihletett perce másodpercében is a multhatatlan örökkévalóságot, a Koszmoszt csodálja. Mig lírai látása tiszta harmóniájában lassankint a belső világra szegezi tekintetét, mondanivalói és kifejezései formájának organi-

kus folyamata egyre inkább az esztétizáló költők csoportjába viszi — érdekes hasonlati alkalom a mi Barbitsunk lírai kiteljesedéséhez — de esztéticizmusa soha sem omlik el metafizikai magasságokban vagy meddő szépségkultuszban. Örök ideálja: a lefojtott energiák, küzdő vágyak embere, az ész szolgája, aki értelme erejével hat a tényekre. Lirizmusától, élményeinek polifon zenéjétől az essayban sem tud elszakadni és most megjelent négykötetes tanulmánygyűjteményében („Portreti i eseji”; „Studije o narodnoj poeziji”) a lírikus az intellektussal forr egybe, hogy a líra distanciája tükrében mutassa gazdag irodalmi átéléseinek nézőpontját. Essaygyűjteménye huszonöt év munkásságát dokumentálja és legkorábbiak angol irodalmi tanulmányai: Rosettiről, Swinburneről és Browning-ról. A fiatal Stefanović, fogékony lelke termékeny lírai asszimilációjával sokat foglalkozott az angol költőkkel és Rosettiben a festői és a költői láng elme megnyilatkozását a francia lírából feltörő parnaszizmussal egyidőben jelentkező praeraphaelizmus primitíven üde poézisét látja, amit Rosetti festői látásának éterizmusa zavar. Épen a Rosetti tanulmányban elfoglalt attitűd mutatja Stefanović lírai objektivitása jelentőségét, amikor megállapítja, hogy Rosetti egyénisége kialakulását történelmi fejlődése nem igazolhatja. Az olasz szülők gyermeke megmarad „trovatore-lelék”-nek s hiába próbálja a középkort, az Arthur legendákat, Erzsébet korát, Shakespeare és Marlowe idejét visszaalmodni, az angol arisztokrácia elfordul tőle. Marad kis köre apostolául, a „splendid isolation” forradalmárjául, aki iniciáléművészetben és pergamenttel, kézsajton előállított könyvecskéék szonettjeiben, „the face of Death” éneklí bús ritmusait. Swinburneben, a Rosetti formakultuszától elkanya-

rodó, a görög szépségideálért rajongó költőt látja, akinek drámai kórusai („Atalanta in Calydon”) jambusainak ritmusában a hidegnek tartott angol nyelv elképzeltetetlenül gazdag zenei hatására mutat. A Browning tanulmány a gondolat, az élet és lélek mélyéig érő költő szenvedélyességét visszhangozza és észrevehető, hogy az angol lírikusok közül Browning áll hozzá legközelebb, épen a „Paracelsus”, amelyben a fiatal Stefanović szuggesztív lirájának tikkadt szomja üdülést talál. Angol irodalmi tanulmányait az „ős Hamlet”-ről írott finom essay és a legkitünőbb szerb Shakespeare fordító, Laza Kostićot méltató vázlat egészíti ki, amelyben elsősorban a III. Richard és Hamlet fordítás-ihletet hevületét emeli ki. A szerb irodalom történetébe vágó nagyobb tanulmányai közül a politikai költészetéről írott vitairatát emeljük ki. Zmaj Jovan Jovanović programversei irodalmi értékének ad benne kései elégtételt, rámutatva a bor, a szerelem, a szabadság és a nép nagy költőire: Petőfi, Heine, Freiligrath és az angol költőknek koruk eszméihez simuló, sokszor szatirikus verseire, sőt az orosz Alexander Blok „Tizenketten”-jére, („Dvenádcátj”) a tizenkét vöröskatoná forradalmi messzionizmusát dicsőítő disszonáns époszra. A népi mondák és népköltészet (albán legendákról, az üldözött asszony gyászdaláról, stb.) kialakulásáról, a mítoszok és a mesék elemi érzelmeiből feltörő románcokba olvadó költői szépségekről több nagy tanulmányt ad Svetislav Stefanović, amelyek közül „A kéz nélküli leány” Pavao Pavlič, a kitünő akadémikus és nagynevű folklorista megállapításaival száll határozott diskuszióba. A tanulmány sorozat a tudós költő fényt sugározza Svetislav Stefanović oeuvrejére, jelentős írói egyéniségére, amely kiegészítője annak a

költői munkának és annak az európai szellemi gyökerektől eltéphetetlen esztétikai gazdaságnak, amely ezzel a négy kötettel beteljesedéséhez jutott.

Walter Bauer

Alig harmincéves, munkás gyermeke, népiskolát, tanítóképezdét végzett és most, ha ugyan a hitlerizmus ezt a kis kenyeret el nem vette tőle, a közép-német ipari vidék egy iskolájában segédtanító. Első verseit, apró feljegyzéseit mint „Zeitgenosse W. B.“ szignálja, „Stimmen aus den Leunawerk“ című kötetében gyűjti össze. Később regénybe fog s az „Ein Mann zog in die Stadt“, ez a hamsuni emberlét művészetében fogant, de az objektív elbeszélő eszköztelen, szinte irodalmiatlan stílusában az új német irodalom szabad korlátatlan világszemléletét visszatükröző műve, amely a költői álmok és a megtámadhatatlannak vélt szentségek helyett az embermilliók szürkéségébe belevesző figurák mindennapi életét az idő kohójába építi, a Német Költőakadémia dicséretét kapja. Neve említésére az Akadémia tagjai felállással és néma fejhajtással ünnepezték a fiatal, akkor még csak huszonhatéves író. Első regénye ez, egy faluból a városba költöző béres primitív életének kerete, aki kőműves lesz, napszámos, majd kocsis és feleségével, a takarítónővel, a bérkaszárnya sivár emeletén pergeti éveit, a hat nap robotját, a vasárnapi sétákat. S jönnek a gyermekek, a háború, az egyik odavész, a másik öntudatos proletár lesz, a leány gyárba dolgozik, tarka ruhákban jár és fiatal emberek hangos zivaja veszi körül. A falu csendjének és város tülekedésének, a város embertöltelékévé való paraszt tragikus gyökkértelenségének s a belőle fel-felakadó új élethivatásnak minden ten-

dencia nélkül is, nemesen emberi, bátran megmondhatjuk: világszemléleti hitté szélesülő regénye az „Ein Mann zog in die Stadt“. Második regénye a „Die notwendige Reise“, egy fiatalember reménytelenül lázas életideál keresésének története, aki a háborúutáni kavargó évek materialista környezetéből elszakadva, a szeretet és az emberiség felfedező útjára indul. „Europamüde“, sokáig ez a tanácstalan, celtalan ifjuság nehéz lélekzésének diagnózisa és ahogy Walter Bauer sötét uccák, ódon munkásházák, dohos hajók, vad erdők, elhagyott hadifogolybarakkok között üzi fiatalemberét és kora fizikai, lelki fájdalmából kigyógyítva, kétkézmunkást nevel a íróasztalhoz láncolt tinta-kuliból, úgy emeli önmagát igaz írói embersége nagy pátozával, szenvedélyes állásfoglalásával a legelső írók közé, akiket csak az élet folyása érdekel és csak ezt írják. Most harmadik regényét olvassuk, a „Das Herz der Erde“-t*), egy anya történetét. Alma, a munkás leánya egy nyári mulatság fellobbanó hevében kavargó tánchelyiség ögyelgő Liliomától gyermeket kap. A szenvedni tanulás, a nehéz teher viselése nem törik meg és tiszta lelkében nyoma sincs haragnak, kétségbeesésnek. A szeretet harmóniáját, a lélekkel összeforró mély bizalmat keresi szülei, gyermekében és ez köti össze a túlharsogó tavasszal, a kertek fáival, az udvarok állataival is. Primitív érzései dobogó ritmusával, meleg szíve csendes dobbanásával kíséri élete útjára gyermekét, majd a férfit, akihez feleségül megy. A beteg férj meghal, gyermeke elmegy és a negyvenéves Alma, mint nemes tölgy, egyedül áll az életben, a viharban. Az anyamitosz csodálatos himnusz Walter Bauer új regénye és szavainak, képeinek belső rezonanciája pozitív művészete. Az élet

*) Bruno Cassirer Verlag, Berlin kiadása

legparányibb részeinek nagyságát adja ez a művészet, földi mivoltunkat megsejtető, tudatosító nagy arányait, a vox humanat, amellyel a valósághoz tér meg. Megmutatja új naturalizmusát is, a dolgok, a mondanivalók és a primér élmények sűrítettségéből feltépődő, megindítóan hű emberi látását, amint átöleli a mindenséget és addig szorítja magához, míg titka kitérül. A lélek munkál ebben a fiatal íróban, az ember céljainak, vágyainak, bánatának és életerejének végzetes gyötrelme, a be nem teljesedett sors sodró ereje, szebb élet felé vágyódó tragikus pátosza.

Kázmér Ernő

Az emberi állapot

André Malraux: La condition humaine. - Paris, Callimard, 1933. — Prix Concourt

Emberi állapot, vagy emberi létfeltétel, esetleg emberi végzet, rendeltetés: mindezek találó fordításai lennének a regény címének, így amiént a kötet négyeszáznegy oldalán az 1927-iki kínai szorosban Sanghai-i polgárháboru jelenetei igazolják.

Bizony nem rázsás ez az emberi „kondíció“. A Föld urai az érvényesülések és az élvezetek után törhetnek, közben egyesek iránt rabszolgai szeretet fejlődik ki bennök, mások iránt vad gyűlöletet táplálnak. Céltévesztett létükből való menekvésüket eszmék szolgálatában, társadalmi, politikai változások keresztvitelében látják. Legyőzik minden egyéni félelmüket és erkölcsi aggályukat, bűnököt követnek el, hőstetteket hajtanak végre a földi mennyországért, de valóságos poklot kavarnak maguk körül, amelynek kínjaiban elmerülnek. Eközben igazi titkos vágyuk: megszabadulni emberi állapotuktól — a ludni.

Ezeknek a lelkiállapotoknak egyre

alakuló folyton változó skáláját mutatja be a szerző a kínai kikötő város különféle eredetű és tájékozódású, de egyformán politikai harcokban sodort ember típusain. Kínaiak, japánok, franciák, oroszok, — még magyarok is — vagy mindezek keverékei vonulnak fel előttünk és buknak el. Javarészt kommunisták, akik a kötet elején még győztesek. Egyikük orgyilkosság árán megkaparint egy fegyverszállítmányt, amely lehetőséget ad, hogy az egész várost hatalmába kerítse. Az ellenséget, az észak-kínai kormányzás ezen a helyén tehát megtörték. De még aznap elragadják tőlük győzelmük gyümölcsét a szövetségesek, Koumitang, Csang-Kai-Sek bevonuló haderői. Ezeknek első követelése, hogy a kommunisták azonnal adják át a fegyvereiket. Ez ellen nincs fellebbezés, sem a szövetségesek méltányosságához, sem az európai hatalmak gazdasági képviselőihez, de még az orosz-szovjet megbízottaihoz sem. Mert most már mind valamilyen rendet, békés vagy béketűrő munkásságot óhajtanak. Valóban mesteri a könyvben az a szemléltetés, hogy miként jut a csak pillanatnyilag győztes kommunisták tudomására a valóság, mint áldozzák fel egyesek életüket sikertelen merényletekre s mint várják végül foglyokként a kínzások és megálázások tengerében borzalmas végüket. Mint zsákok feküsznek már sorban a földön. A rémület újabb árama fut végig rajtuk valahányszor a korbácsos örök alakja megjelenik.

A sötét képet egyetlen derűs folt sem tarkítja. Annál több a mély lélektani megállapítás, melyek már magukban is olvasásra érdemessé teszik a könyvet. Álljon itt néhány példa: Egy isten eszménye, emberré lenni tudva, hogy vissza fogja nyerni hatalmát: az ember álma: istenné lenni anélkül, hogy elveszítené személyiségét. Ritkaság, hogy az ember kibírja

emberi kondícióját. Az ember, mikor hatalomra törekszik, nem kormányozni kíván, hanem kényszeríteni. A férfiben (a nő számára) semmi sem igazóbb mint az erő és a gyengeség egyesülése. A férfiak számára emberi lény-e a nő, vagy pihenés, utazás, ellenség? Hisz a férfi a nőnél még értelmet is csak annyira ismer el, amennyire az őt helyesli. Egy nőt megismerni, akarni: csak az alávetés vagy bosszúállás egy módja. Az emberi test még nem változik meg azzal, hogy meghal. A dolgok és cselekedetek nem egyebek álmoknál, amelyeknek egyedül mi tulajdonítunk erőt. Mégis egyedül tette igazolja az embert: az ember nem más, mint tetteinek összessége. Mindenki szenved, aki gondolkodik, mert az élet az örökkévalóság távlatából csak szorongás; az ember folyton erőlködik, hogy boldogot egyeztessen össze a mindenséggel. Végül meghal, hogy életének értelme legyen, vagy egyedüli valóságként az ópium-pipát tartja meg.

Igen szemléltetők a társadalmi harcokra vonatkozó gyakorlati megállapítások. Így, mikor egy forradalom bevégezte viselősségi idejét vagy világra kell születnie, vagy elvetélnie. A műveltség akkor alakul ujja, mikor az ami addig legfájdalmasabb eleme volt, mint: megalázás a rabszolgánál, dolog a mai munkásnál: egyszerre értékke válik.

Farkas Geiza

Móríc Zsigmond horvát nyelven

A Sárarany és az Isten háta mögött pompás fordításban jelent meg Zágrebben.

A zágrebi Zabavna Biblioteka, amely a modern világirodalom legkiválóbb alkotásaival ismerteti meg a horvát olvasóközönséget, most adta ki Móríc

Zsigmond egyik legeredetibb és legkifejezőbb regényét, a nálunk is nagy viharokat előidézett Sáraranyt. Nem az első magyar regény a Sárarany, amely horvát nyelven jelenik meg a háború után. Ugyanez a könyvkiadóvállalat adta ki Zilahy Lajos (Smrtno proleće) Halálos tavasz című regényét és Kosztolányi Dezsőt is megszólaltatta. A zágrebi Novosti behatóan foglalkozik Móríc regényével, amelynek eredeti címe az átültetés után is megmaradt (Zlato u blatu) és elismerő szavakból fon megérdemelt koszorút a modern magyar regényirodalom mesterének a homloka köré. Ugyanez a könyvkiadóvállalat hozta ki Az Isten háta mögött című Móríc regényt is, amely a fordító keresztapa-ságában Za božjim ledjima nevet kapta.

A Novosti azt írja, hogy Móríc Zsigmond huszonöt éves irodalmi működésének egyik fontos etappja a Sárarany és az Isten háta mögött. Mint a magyar falu és a magyar vidéki élet markáns rajzolója azt az előkelő pozíciót tölti be a magyar regényirodalomban, amit Ady Endre a horvátok által nagyon jól ismert és kellően értékelt tragikusorsu magyar poéta a modern költészetben. A zágrebi lap párhuzamot von a magyar és a horvát falu élete között és megállapítja, hogy Móríc Zsigmond regényeiből szinte kisugároz az az érzés, hogy a vidéki élet a két szomszéd országban egyforma. Talán ezért várták az új Móríc regényt fokozódó érdeklődéssel horvát irodalmi körökben, mert a magyar író alakjai épügy élhettek volna valamelyik vidéki horvát városban, mint magyar területen. Minden oldalon ismerős arcokra bukkanunk és a horvát olvasó ugyanazzal a megelégedéssel teszi le úgy a Sárarany-t, mint Az Isten háta mögött-et, hogy a regények szereplőivel együtt éljen és most eszmélt

fel az egyforma emberi tulajdonságokra, amikor a nagy író elvezette ezekhez a történetekhez. Ebben rejlik Móricz Zsigmond kivételes írói képessége, hogy a szereplői minden nyelven élő, vérből és húsból való alakok, akiket sem az idő szele, sem az események fergetege nem homályosít el.

Az Isten háta mögött, francia, német és cseh fordítás után jelenik meg horvát nyelven is, mintegy újabb elismerésként Móricz Zsigmond művészetére iránt. A zágrebi Novosti, amely a regényt méltatja, rámutat arra is, hogy Massaryk csehszlovák köztársasági elnök egy nála járt magyar kisebbségi küldöttségnek említést tett Móricz Zsigmond regényeiről, amelyeket eredetiben olvasott. A zágrebi lapnak ez a megjegyzése figyelmet érdemel és arra figyelmeztett bennünket, hogy a kultúra és az irodalom szeretete a politikai közöny és meg nem értés sűrűsödő ködén keresztül tud hatolni és közelebb segíti az emberséget egymás megbecsüléséhez. A Zabavna Biblioteka elismerésre méltó szorgalommal végzi ezt a hálátlan munkát és reméljük, hogy nemsokára segítséget fog kapni azoktól, akik gondoskodnak, hogy a délszláv irodalom fordításra alkalmas regényeit átültessék magyar nyelvre, hogy a magyar és délszláv nemzet irodalmát kölcsönös jóakarattal fokozatosan megismerhessék a két szomszéd ország népével.

Az Isten háta mögött fordítását precízen és hiba nélkül Vernics Zora asszony végezte. A fordítás hűen visszatükrözi az eredeti regény minden szépségét és kifejező erejét. A regény előszavát Kázmér Ernő a Zág-rebban élő kiváló esztéta írta, akinek szintén nagy része van abban, hogy lassan megindult a jugoszláv és magyar szellemi javak kicserélésének munkája.

Csuka János

A Letopisz kettős száma

Tisztelettel és megilletődéssel veszem kezembe a noviszádi Szrpszka Matica kiadásában megjelenő Letopisz-t, az északdunabánsági szerbség Kalangyá-ját. Nagy idő áll a kultúra két, patinás neve mögött: kerek száz esztendő! Visszatünődésemben nem állhatom meg, hogy ne hasonlítsam össze a régi dolgokat a mostaniakkal s hogy ne mérjem össze a mai Letopisz-t a mai Kalangyával.

A Letopisz szerkesztőinek kétségtelenül behozhatatlan előnyük van: kulturmunkájuk elmúlt, évszázad tapasztalain épült fel. Nem szerénytelenség, mikor azt állítom, hogy a Kalangya az utóbbi hónapokban — tartalomban és gondolatmenetben a Letopisz útját járja. A Letopisz programja: a dunabánsági szerbség jellegzetességének megőrzése. Azt hiszem, hogy magyar kisebbségi viszonylatban ugyanez a rendeltetése a Kalangyának is. De különben szóljon maga a Letopisz:

„Ne feledkezzünk meg arról, hogy a Szrpszka Matica Noviszádon muzeumot tart fenn. A muzeum ma a szláv északkelet kulturális-történelmi örökségének nagy értékét reprezentáló gyűjteményét őrzi; azokat a dokumentumokat, melyek Jugoszláviának ezekre az országrészekre való jogát igazolják. Vajjon kellően támogatjuk-e a Szrpszka Maticát, hogy muzeumát még tökéletesebben berendezhesse?”

A Szrpszka Matica egy évszázad tudatos munkájával gazdagodott s erről csak megilletődéssel lehet beszélni vagy írni — s dicsérettel emlékezni a névtelen emberek seregére, a volt vajdasági vidékeken élő szerbek áldozatkészségére. Az elvégzett nagy munka eredményét igazolja a szerb intézmények egész sora, a Szrpszka Matica ma is fiatalos orgánuma, s

Letopisz, mely mindig az északdunabánsági szerbek kulturális érdekeiért küzdött.

A Letopisz legutóbbi számában azt olvassuk, hogy a Szrpszka Matica május 1-én, Glas Srpske Matice címen új folyóiratot is indít, mely hónaponként kétszer fog megjelenni s hogy készülöben van a 339, 340 és 341. sz. könyvek kiadása is.

Az őszele ismét megjelenik a Matica évkönyve, mely tulajdonképen ilusztrált naptár s az egyszerű emberek szükségleteit igyekszik kielégíteni.

A Letopisz e kettős száma, mint a többiek is, alapos szerkesztői munkát igazol. Verset és novellát alig találunk. A szépirodalmat háttérbe szorítják a komoly tanulmányok és cikkek, melyek annyira lekötik frissességükkel érdeklődésünket, hogy a líra és széppróza erősebb hiányát nem is érezzük.

Radojcsity Nikola dr. a jugoszláv gondolat fejlődéséről írt alapos tudással, felkészültséggel.

A folyóiratban magyar vonatkozású cikk is előfordul. Sztranyakovity Dragutin írt tanulmányt II. Rákóczy Ferenc lázadásáról és a szerbek szerepéről a felkelés ideje alatt. Kifejti, hogy Bécs egyformán igyekezett a szerbeket és magyarokat kijátszani s ha érdekei úgy kívánták, egymás ellen uszítani. Rákóczy nagyon szeretete volna megnyerni a szerbséget, de Bécs csábító ígéreteivel mindig meghiusította törekvéseit. Amikor azután a török és francia veszély elmúlt, a szerbeknek adott ígéretet természetesen nem váltotta be. Bécs hű maradt önmagához, köpönyegforgató politikájához. Ezt igyekszik a történetíró kihangsúlyozni, minden bántó él és csipkelődés nélkül. Sehol sem foglal állást csupán konstatálja a tényeket a kétségtelenül eredeti és hiteles okmányok alapján. E tanulmány is csak emellett szól, hogy az Árpádok ideje

alatt, de később is barátságban élő szerb és magyar népet Bécs évszázados uszításai tették egymás ellenségévé.

Ivics Aleksza dr. szuboticei egyetemi tanár két figyelemreméltó kritikát írt. Az egyik Kosztity Szlobodán temesvári szerb plébánossal foglalkozik és kimutatja az eredményt, amj a bánáti szerbek öntudatos nevelésével ért el. Másik cikkében a Prótyity Márkó szuboticei esperes-plébános által összeállított s a szuboticei szerbek történetét bemutató kiállításáról számol be. A szuboticei szerb családok életével, kulturmunkájával foglalkozó kiállítást a görög kel. hitközség védnöksége alatt rendezték. Az ottani szerbség ma is látható alapítványokkal dokumentálta a régi Magyarországon kifejtett áldozatkészsgét és öntudatos kisebbségi életét. Az összehordott anyag oly gazdag, hogy külön tanulmányt érdemelne. Nemcsak a szerbség, hanem a magyarság körében is nagy érdeklődést váltana ki.

Ugyancsak szuboticei vonatkozású egy másik kritika is, melyet Gyoryevity Dragoszláv, volt szuboticei főispán-polgármester — most: vrbászi bán felesége írt Malagurszki Mara író nő bunyevác tárgyú s Beográdban is komoly sikert ért regényéről, a Vita Gyanináról.

A Letopisz minden írása friss és komoly, a zúgó élet viharához igazodj és éberem örködik szerepe s pozíciója megtartásán.

Csuka János

Blazsek Ferencről és a Panoptikumról

Blazsek a fiatalabb írógárdához tartozik. Ennek ellenére több írását mégis háboruelőtti hangulat lengi be. Ezen még a felszegezett dátumok sem változtatnak. Pedig Blazsek nem a

mult viselője. Már koránál fogva sem s kedélyénél még kevésbé. Ezért hiányzik legtöbb multhangulatos írásából a bánat-zöngé. Blazsek katolikus-sváb temperamentum. Nyugodt, józan okos bajával, sorsával megbékülő. Ha ír nem szereti a kijuttalan, eltöprengető, vérgőzös valóságot. Elkerüli, elhárítja. A könnyű vitorlásokat kedveli, melyek sirályként suhannak tova a smaragdzöld vizen, anélkül, hogy a mélység nehéz iszaposát felkavarnák. Ha a dzsentri nem pusztul ki, talán ott kezdené, ahol az innen elszármazott Herczeg Ferenc. De a letűnt, hajdani vármegyei osztály hiányában visszautazik az elmúlt időkbe vagy légüres térben az álom kék vonata után fut. Innen alakjainak több szőri papirmasés hangulata.

Mint minden íróét, úgy az ő stílusát is, írói kedélye determinálja. Könnyed eleganciával dolgozik; deklamációkba ritkán tévedő párbeszédeit biztos és sima kézzel vezeti. Íróink közül könnyed folyamatosságban csak Tamás István mulja felül. S az elhunyt Szenteleky. Sajnos, hogy egyéni hajlamosságából eredő, írói sajátosságai együttesben és szabadjukra eresztve, könnyen felületességbe sodorják, különösen, ha a képzelet szeles mesehajójára szegődte őket, ami Blazseknél, mint enyhe romantikusnál, amúgy is kísért. Blazseket a Panoptikum megírásánál is kiválóságai gyűrik le, mert elsekélyesítik s panoptikumszerű jelleget adnak egész regényének.

A Panoptikum tulajdonképpen turf-regény. Egész meséje a turféletből nő ki s a záró szavakban annak

szomszédságába, a panoptikumos városligetbe hajlik vissza. Különben azokkal az élénkszinű, puhakötésű könyvekkel tart távolabbi rokonságot, melyeket a békebeli Budapest pályaudvarain, a hűsítőitalok szomszédságában, a hevenyészett ujságárusi helyeken, oly sokat lehetett látni. Egyforma szívesen vásárolt belőlük a turf szegény, mindenből kikopott csodavárója s a rekkenő hőségben megszébbre bumlizó utas. Könnyű ital volt, könnyű olvasmány — hamar ki lehetett hörpinteni.

Blazsek könyvében is megtaláljuk a léhaságában is nagystilű, régi turfvilág minden valahai rekvizitumát. Ott van a dúsgazdag gróf, a csodaszép bárónő, a szerelmes zsoke, a mindenkít leégető finis, de ott van a szomszédos városligeti panoptikum is, utálatos viaszbábuival, mely oly hálás előképző iskolája volt valaha a Dembinszky-uccai Csikágó induló jassz gyerekeinek. S a lóversenyistállók finomabb istállósága mellett ott leng a regénymágnás bagaria -parfömje. Semmi sem hiányzik, ami valaha szerepet játszott, de ami ma már csak harmadrendű, még a szegény lótudósok életében is. Csupán egy s ez az élet. Mert annak nyomaival ritkán találkozunk; az első lapokon s néhány miljörajzban. Az írónak a viaszbábu-nál odakünn a panoptikumban meg kellett volna állania. Mennyire más ként hatott volna a regény, ha a csodaszép és elérhetetlen bárónő viasz-mása patológikus valósággá nő. Így csak a panoptikum hangulata marad bennünk vissza és leng kelletlenül és kellemetlenül.

Szírmai Károly

KÖNYVÉSZETÜNK

E rovatban minden Jugoszláviában megjelent magyar nyelvű könyvet, füzetet, folyóiratot felsorolunk. Itt élő magyar írók és szerzők 1918 év előtt megjelent vagy bárhol megjelent könyveit, füzeteit szintén jegyzékbe vesszük.

Kérjük olvasóinkat ellenőrizték bibliografiai közlésünket. E nagyjelentőségű munka elvégzése közös feladatunk. A könyveket a szerzők nevei szerint abécésorrendben közöljük. Ha a kimaradt könyvek szerzőjét és címét szerkesztőségünk tudtára adják, a hiányosságot pótolhatjuk. Fontos, hogy a könyvek eredeti példányát lássuk. Lehetőleg két példány ajándékozását kérjük. Egyiket a Szenteleky Irodalmi Társaság gyűjteményének, másikat szerkesztőségünknek.

„Ha kulturánkhoz hűek maradunk, akkor megőrizhetjük és fenntarthatjuk fajtánkat”. „Ha kulturánkhoz hűtlenekké válunk, megőrzésért és fejlesztésért sem fáradozni sem áldozatot hozni nem akarunk, elpusztulunk diestenül és nyomtalanul!”.

Jugoszláviai Magyar Könyvtár:

„... én sohasem ragaszkodtam az el nem olvasott könyvekre vonatkozó nézeteimhez... amivel nem mindenki van így”.

Ambrus Zoltán

„Szeressük azt, ami a miénk”.

Szenteleky Kornél

Ducsics Jován Debreczeni József:

Álmok városa

Sz. Szigethy Vilmos:

A vármegyeház kapujában

Börcsök Erzsébet:

A végtelen fal

Szenteleky Kornél:

Ákácok alatt (Két kötet)

Arányi Jenő:

A szentendrei bíró

Cziráky Imre:

... mosoly ... könny ...

Gergely Boriska:

Nagyokról-kicsinyeknek

Tamás István:

A kék vonat Két kötet

Városok... falvak... (Két kötet)

Kalangya könyvtár:

Farkas Géza:

A fejnéküli ember

Szirmai Károly:

Ködben

Radó Imre:

Áram

Havas Károly:

Az idők mélyén